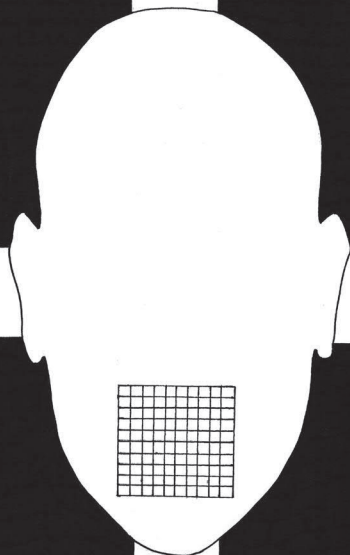

Magyaróra

VI. évfolyam 2. szám / 2024. JÚNIUS

A MAGYAR NYELV
ÉS IRODALOM
BARÁTAINAK,
TANÁRAINAK
LAPJA

Kortárs

Magyaróra

A magyar nyelv és irodalom
barátainak, tanárainak lapja

VI. évfolyam 2. szám (2024. június)

Megjelenik évente négyszer.

Szerkesztőség: Fráter Zoltán (főszerkesztő), Baranyai Katalin, Blankó Miklós

Szerkesztőbizottság: Adamikné Jászó Anna (elnök), Baranyai Katalin,
Fráter Zoltán, Kerekes Barnabás, Nyiri Péter, Veszelszki Ágnes

Szerkesztőség: 1368 Budapest, Pf. 250.

Levelezési cím: magyarora.folyoirat@gmail.com

A megrendelt és lektorálás után megjelenő írásokért a szerkesztőség honoráriumot fizet.
Az írásokat a szerkesztőség és külső szakértők lektorálják, véleményük
figyelembevételével döntünk a közlésről.

A lapot a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság CE/20039-5/2019. számon
nyilvántartásba vette.

ISSN 2676-976X

Kiadja: Anyanyelvápolók Szövetsége
Felelős kiadó: Juhász Judit elnök

ANYANYELVÁPOLÓK
SZÖVETSÉGE

Tördelés: Ecsedi Gabriella

Borító és arculat: Slezák Ilona

Nyomda: PRIME RATE Kft.

Megjelenik

a Magyar Kultúráért Alapítvány és

a Petőfi Kulturális Ügynökség támogatásával, valamint

az Eötvös Loránd Tudományegyetem szakmai együttműködésében.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Megrendelhető az ország bármely postahivatalában, hírlapkézbesítőknél.

Belföldi előfizetési díj: 4000 Ft (4 szám).

A borító Kovács Balázs: *Kukucs III.*, 2023 című alkotásának felhasználásával készült.

 Instagram @kovb.art

Digitálisan elérhető az anyanyelvapolo.hu-n.

Tartalom

Irodalom, színház, tudomány, mai nyelv

VALACZKA ANDRÁS: Kellemetlen idő – Vágyhorizontok Térey János A <i>Legkisebb Jégkorszak</i> című regényében	102
GORÉTYI JÓZSEF: A „ruházat” metaforája Ljudmila Ulickaja <i>Vidám temetés</i> című kisregényében	109
NYERGES GÁBOR ÁDÁM: Mission impossible avagy hogyan olvasunk egyetemi hallgatóimmal kortárs verseket	119
KARÁDI ZSOLT: „Ki itt él, mélyrepül” – Kiss Judit Ágnes: Szó	126
Több kimenőt kaphat a mondanivaló – Kukorelly Endre író a kortárs irodalom és az irodalomtanítás viszonyáról kérdezi Baranyai Katalin	133
LÉNÁRT GÁBOR: Szűrőpróba – Kortárs üzenetek a mai magyar drámairodalomból ...	139
SZILÁGYI ZSÓFIA: Ugorgyunk! (A kortárs kutatások változásáról).....	152
PALÁGYI LÁSZLÓ: Terjedő ritkaságok – A szóelvonásról és az összetett igékről új megvilágításban	159
Körkérdés a kortárs nyelvről. Válaszol: Deák-Takács Szilvia, Forgács Róbert, Paár Ádám, Návai Péter, Deák Márton, Laczkó Krisztina, B. Fodor Katalin, Zelliger Erzsébet, Blankó Miklós, Szerecz György, Kemény István, Bödecs László, Kiss Judit Ágnes, Sajó László	167

Osztályterem

HADIKNÉ VÉGH KATALIN: A kortárs regény sajátos vilásképe, műfajpoétikai jegyei Bodor Ádám: <i>Sinistra körzet</i> című műve alapján	173
SÁRA-CSOMBOR RITA: Az idegenség-értelmezés különféle aspektusai a nyolcadik osztályos irodalom- és nyelvtanításban	182
UGHY SZABINA: Irodalomterápiás szemléletű óraterv az irigység témájára – Euripidész: Médeia, Kemény Zsófi: Libben	188
BÉDI JÁNOS: Semmit valahogyan – módszertani javaslatok Janne Teller regényének tanításához	193

Mozaik

Százéves kortárs irodalom	199
---------------------------------	-----

Híreink	203
---------------	-----

VALACZKA ANDRÁS

Kellemetlen idő

Vágyhorizontok Térey János *A Legkisebb Jégkorszak*¹ című regényében

A regény valahogyan úgy kérdez, mint Hans Fallada régi regénye: *Mi lesz veled, emberke?* Na persze itt nem olyan szegények és nincstelenek az emberkék, sőt, éppen ellenkezőleg, de mégiscsak emberkék. *Kleiner Mann* – valahogyan ide is a Kleiner illik, a kicsinyke. Mert valahogyan olyan kicsik ezek az emberkék, és végtelenül lefokozott az életük. Ahogyan minden más is Kleiner: a jégkorszak is kicsi, sőt: a legkisebb. Itt nincsenek katasztrófák: épp csak elő kell venni a hóláncot az Istenhegyi úton – kellemetlen. És nincsenek tragédiák sem: lelövik ugyan a kormányfőt, de tulajdonképpen a lehető legkellemesebb halálban részesítik, egy fantasztikus estély legszebb pillanatában ajándékozzák meg az örökléttel. Inkább csak a környezetének kellemetlen ez is. És egyáltalán: maga a határhelyzet is inkább csak kellemetlen, hellyel-közzel van azért fűtés, hozzá lehet jutni élelmiszerekhez, az élet azért nem áll le teljesen. Vagy ha leálltnak látszik, ak-

kor már előbb leállt, most csak világossá válik, hogy „le van állva”. „Állni látszék az idő...”.

Mert az idővel is baj van itt, nemcsak az időjárással. Kiderül ez már a legelején, a látszólag alig-alig idekapcsolható epizóddal, ahol az időszó Bill Clintonnal találkozunk. Öregember, de úgy össze van drótozva orvosilag, hogy az ő szervezetében is jóformán megállították az időt:

*Folyton ez a tekintet járt Mátrai eszében,
Az öregember Bill Clintoné,
Akin évekkel ezelőtt négyszeres
Bypassműtétet hajtottak végre,
Belső érprotézist helyeztek föl a szívkoszorú-
erébe,
Cisztát távolítottak el a melléről,
Sőt félig megsüketült;
Egyedül huncut, két szeme maradt élénk,
Bevilágítva a konzul mai útját.*

1 TÉREY JÁNOS, *A Legkisebb Jégkorszak*, Bp., Jelenkor, 2016.

Valahogy ilyen előregedett az egész társadalom is, amit látunk: az egészségipar és a jómód életben tartja a tagjait, de valójában előregedett a szívük, s valahogyan olyan, mint a Jókai-regényben az öreg Baradlay szíve: el van meszesedve, meg van kövülve, s már csak látszólag keringnek benne érzelmek.

„Ágoston, vadd be, te ezeket a bácsikat mániákusan gyűjtöd.

Na, itt van neked még egy narcisztikus öregúr... .

Általában önimádó öregurak a barátaid”,

Mondta csipkelődve Fruzsina.

„Én is egy önimádó öregúr vagyok”,

Felelte Mátrai félénken-fanyarul.

Erről írja a német-koreai filozófus, Byung-Chul Han:

„A narratív tanatológia hiánya szüli a kényszerít, hogy ezt a csupasz életet mindenáron megtartsuk egészségben. Már Nietzsche is megmondta, hogy Isten halála az egészséget istennővé emeli. Ha létezne egy értelmi horizont, mely túlnyúlna a csupasz életen, nem lehetne az egészséget ilyen mértékben abszolutizálni.”²

A „mi lesz veled, emberke” kérdésre tehát ez az első válasz, amit erre a svábhegyi szubkultúrára – saját magunkra – pillantva megkapunk: az életünk immanens módon beszűkül, technokrata-praktikus túlélő mutatványra egyszerűsödik. Nem az örökkévalóság foglalkoztat már minket, hanem a minél hosszabbra elnyújtott, lehetőleg egészséges élet. Az öregurak társadalmává leszünk. A szíre-szóra puszkoló, látszólag nagyon is érzelmes öreguraké, akikben azonban igazi érzelm már ugyanúgy nincs, ahogyan a kőszívű emberben sem lehet.

De nemcsak az életidő, az élethossz miatt érezzük „kellemetlennek” az idődimenziót

a regényben, hanem a dolgok súlyával, az emberi történesek jelentőségével kapcsolatban is.

...mily kicsi minden / emberi történés! a tél puha lépteit hallom... - szavaljuk Babitscsal, ahogy el-el nézegetjük ezeket a hölgyeket és urakat. S ők maguk sem érznek másként, mert nem buták ők: egyikük se buta. Van bennük bőven intellektus, és van önreflexió is bennük; tudják ők jól, hogy lefokozott életet élnek, lefokozott tragédiák között, ahol valóban igen-igen „kicsi” minden emberi történés. Emberkéik ők. Megannyi Kleiner Mann. Vagy nem is ők, hanem: mi. Korunk hősei.

Öröklét helyett: hosszú élet és egészség, lehetőleg. És: ne történjen semmi különös, lehetőleg. Ezért is bosszantó a jégkorszakocska: mert zavart okoz, kizökkent a kellemes életünkéből. Mert ezek az emberkéik helyrezoekenntették, amit Nietzsche még olyan kizökkentőnek talált: az örök visszatérést. Ami Nietzsche számára még a legsúlyosabb teher volt – das schwerste Gewicht, annak lehetősége, hogy az életünk mozzanatai örökkéig ismétlődnek, s nincs többé pillanat, csak öröklét – az nekik nem teher, hanem vágy. Ez lebeg a vágy-horizontjukon – a miénken? –, hogy minden maradjon így, mert most nagyon kellemes. Nagyon kellemes kávézgatni a Dérynében, nagyon kellemes diplomatának lenni itt és ott, nagyon kellemes ügyvédneként utazgatni Itáliában – csak ez a fránya vulkán maradna nyugton, s ne zökkentené ki az örök visszatérésből az örök jelenünket. A kellemesség jelenét.

Ha Nietzsche rém-víziója lenne az igazi vízió, tulajdonképpen az idő szűnne meg. Az örök visszatérés örök jelené tenné az életünket, s ha ez az élet kellemes (és egészséges!), akkor legnagyobb ellensége a változás volna. Térey emberkéi – Kleiner Mann – valahogy így

2 BYUNG-CHUL HAN, *A kiegész társadalma*, Typotex, 2019, <https://radokonyvek.wordpress.com/2022/07/15/a-kieges-tarsadalma-1/>

is gondolják. Legnagyobb bajuk a rendkívüli hideggel, hogy megzavarja a változatlant.

A „kellemetlen idő” problémája abban az egy-két apró képben is felbukkan, amelyben a transzcendencia kérdésköre egyáltalán előkerül. Mert hát nem nagyon kerülhet elő, ha egyszer ennyire a megelégedésben és a kellemességben élünk. A karácsonyi jelenetek között azért mégiscsak felvetődik egy percre: legérdekesebben ott, ahol a Dolinák mégiscsak beülnek az istentiszteletre, ha már karácsony van.

Az asszony, Alma ebben a pár perces jelenetben is eltolja magától a szakrális kísértését, szüntelenül igyekszik kívülről látni a hívek meghatottságát, révületét, a hit vigaszába, langymelegébe húzódo illúziójukat. S mégis, hiába is tolja el magától a szakralist, ezen a szűrőn is áttör azért a misztérium fura képződménye, s mégiscsak beszívárog ebbe a nagyon-nagyon profán-kellemes világba a felbolygató messzebbre gondolás.

Egy református éneket idéz ezen a ponton Térey, nevezetesen Paul Gerhardt 1653-as, Bach-melódiával elterjedt versét: *Itt állok jászolod felett...* Ezt éneklí a gyülekezet a karácsonyi istentiszteleten, s ennek is a második versszaka az, ami Alma szívében – minden megkövesedettség ellenére – mégiscsak megmozdít valamit. S ebben is az időről van szó. Arról a fránya időről. A kellemetlen időről.

*Da ich noch nicht geboren war
Da bist du mir geboren
Und hast mich dir zu eigen gar
Eh ich dich kannt / erkohren
Eh ich durch deine hand gemacht
Da hast du schon bey dir bedacht
Wie du mein wolltest werden.*

A strófa, amelynek hallatán végül a kérges szívű Alma is „tenyerébe temetkezik”, de csak azért, „mivel nem volt más opciója”, mindvégig

az idő problematikájával foglalkozik – népiesnek és végtelenül egyszerűnek látszó rigmusaival nagyon is mélyre ásva.

Mert hiszen arra csodálkozik rá a jámbor hívó, hogy a krisztusi megváltás akkor ment végbe őerte, igen, személy szerint őerte is, amikor ő maga még nem is létezett. Évezredekkel ezelőtt, s mégis rám gondolva, személy szerint értem, az én majdani, egyelőre sehol sem létező személyemért szenvedve. Nem véletlen, hogy Alma mindjárt az anyaságra gondol: az anyák szoktak könnyezni ennél a sornál, ők azok, akik a még meg sem született gyermeküket már eleve és előre végtelenül szeretik. S azután a folytatás épp a másik irányba tekintve: *„még rólad mit sem tudtam én: tulajdonoddá tettél”*. Hogy viszont fordítva is, mert én sem a saját választásom révén kerültem az Úr nyájába, hanem már akkor, amikor még az eszemet sem tudtam, rajtam messze túlmutatató okokból kerültem oda.

De a jelenet hamar véget ér, és nem vet hullámokat a későbbiekben sem, meg sem fodrozódik tőle a kellemes örök-jelen felszíne. Működik bennünk, korunk hőseiben, a megannyi Kleiner Mann-ban valami immunrendszer, ami megóv ezektől a bonyolult idő-gondolatoktól. Sőt: nemcsak meg vagyunk óva, hanem proaktívan is dolgozunk, mégpedig kőkeményen a jelen betonba öntésén. Legalábbis ezt mutatja az utolsó jelenetek egyike, a marokkói halál eset, amit voltaképpen a turistanők megállás nélküli fotózása idéz elő: mindenképpen és mindenáron meg akarják örökíteni a pillanatot – meg akarják állítani az időt.

Az idő kellemetlensége ebben az édes világban voltaképpen az eszmék és távoli vágyhorizontok eltűnéséből következik. „A jó többé nem a rossz ellentéte – magyarázza Jean Baudrillard francia filozófus –, semmit sem lehet már grafikonra rajzolni vagy abszcisszák és ordináták alapján elemezni. Ahogy minden részecske a saját pályáját követi, úgy

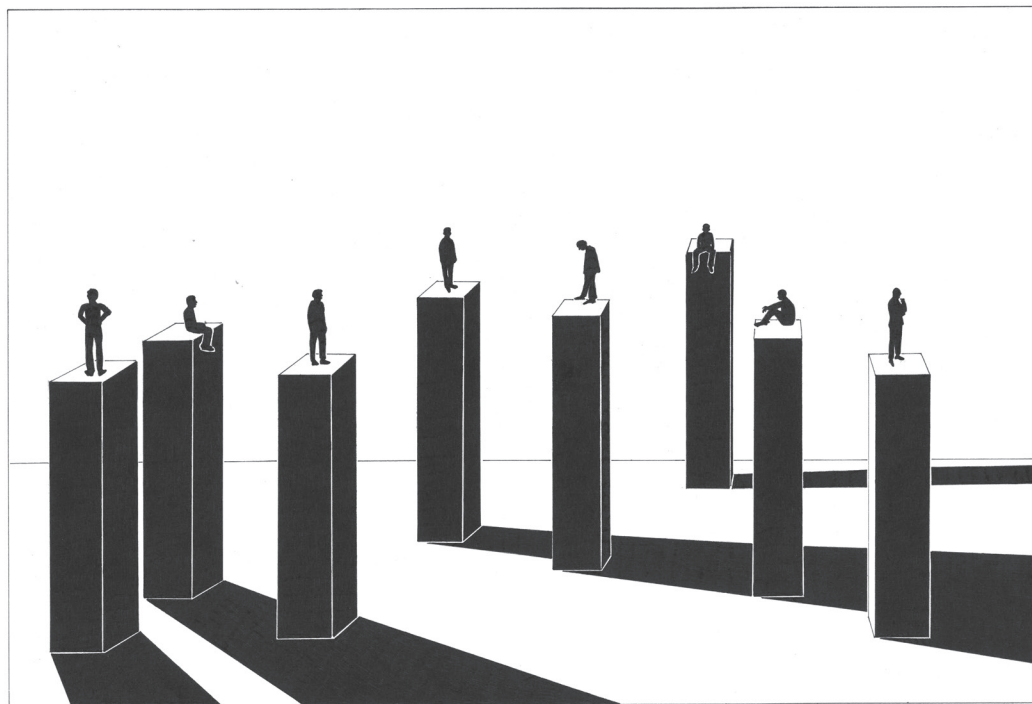

Kovács Balázs: *Az erdőben*, 2021 (@kovb.art)

minden érték vagy értéktöredék egy pillanatra felragyog a szimuláció egén, majd eltűnik a semmibe egy görbe úton, amely csak ritkán keresztezi más ilyen utakat. Ez a fraktál mintája – és így kultúránk jelenlegi mintája is. Amikor a dolgok, jelek vagy cselekvések megszabadulnak a hozzájuk tartozó eszméktől, fogalmaktól, lényegektől, értékektől, vonatkoztatási pontoktól, eredetüktől és céloktól, az önreprodukció végtelen folyamatába kezdenek. A dolgok azonban még jóval azután is működnek, hogy eszméik eltűntek, mégpedig a saját tartalmukkal szembeni teljes közömbösségben.³

A jégkorszakos svábhegyi világban – az új Zauberbergen? – pontosan ezt mutatja a Téreyregény. A dolgok megszabadultak az eszméktől – a keresztény középosztálybeli családok százával gyártják gyönyörű kézműves munkáikat a Betlehemes-versenyre – természetesen semmit se gondolva arról, aki Betlehemben született. Eszme sehol, a dolog végtelen önisméltésbe kezdett. Meg akarjuk állítani az időt, örök dologgá akarjuk tenni a kamera kattintásaival – a dolgok az önreprodukció végtelen folyamatába kezdtek. Az értékek még felragyognak egy-egy pillanatra – Alma végül csak tenyerébe temeti az arcát egy percre –, de valódi jelentő-

3 Jean BAUDRILLARD, *A rossz transzparenciája. Esszé a szélsőséges jelenségekről*, ford. KLIMÓ Ágnes, Bp., Balassi-BAE Tartóshullám-Intermedia, 1997, 8.

Kovács Balázs: *Temérdek magány*, 2024 (@kovb.art)

ségük és kiterjedésük, életük ezeknek az értékeknek már nincsenek.

Mindez szorosan összefügg azzal a változással, amit Byung-Chul Han a fegyelmező társadalomból a teljesítő társadalomba való átlépésként ír le. A svábhegyiek Téreynél pontosan ezt a világot képezik le: többé senki sem kényszerít senkit semmire, nincsenek feudális láncolatok, nincs elnyomó állam, és kötelességek se nagyon, hanem a szabad világ szabadságában nekem magamnak kell kitalálnom a magam élet-projektjét, és keresztülverekedve a dzsungelen megvalósítani, természetesen versenyben mindenki mással. A filozófus szerint azonban ez a határtalan szabadság csak hamar kimerít bennünket, hiszen önmagunk

kizsákmányolóiként hajszoljuk magunkat a felettebb bizonytalan (de éppen ezért igen nyugtalanító) siker-fogalom felé vágózva. És ebből jön a kiegésző társadalma: „a teljesítő alany már *nem képes képesnek lenni*. A depresszió mindezekelőtt az *alkotó- és tetterő kifáradása*. A depresszív egyén panaszja – *semmi sem lehetséges* – csak egy olyan társadalomban fordulhat elő, amely azt hiszi, hogy *semmi sem lehetetlen*. Aki többé nem képes képesnek lenni, az destruktív önvádba és -pusztításba merül.”⁴

Ezt látjuk a regény lapjain. A szereplők már nem képesek képesnek lenni. Pedig mi sem akadályoznánk Mátraikat, hogy még magasabbra emelje a karrierszintjét – mégsem teszi meg, már nem akarja. Minél erőteljesebben üzente

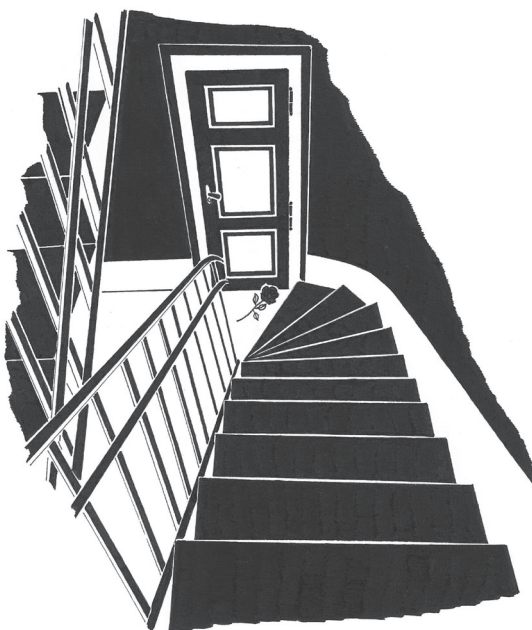
4 BYUNG-CHUL HAN, *A kiegésző társadalma*, Typotex, 2019, <https://radokonyvek.wordpress.com/2022/07/15/akieges-tarsadalma-1/>

neki a világ, hogy semmi sem lehetetlen, még Clintonnal is barátságban állhat, annál hirtelenebbül válik világossá számára a kiégésben, hogy épp fordítva van: semmi sem lehetséges. Persze nem mindenki egyszerre ég ki, és nem mindenkiből vész ki éppen ugyanabban a pillanatban a tetterő. Mások épp aktív fázisukban vannak: így például a merénylők, vagy éppen áldozatok, a nagyon is aktív kormányfő. De az ő kiégésük is szükségszerű és mindenképpen eljön, pontosan azért, mert a „*semmi sem lehetetlen*” illuzórikus hegyén élnek.

És mennyire igaz erre a világra az is, amit Guy Debord évtizedekkel korábban (nem ismerve se mobilt, se social médiát) a maga tökéletes pontosságával megírt: a kép és a látszat uralma. Láttuk: életünk árán is mindent le kell fotóznunk Marokkóban. De látjuk a regényben azt is, ahogyan kamaszlányokat egy életre tönkretesznek fotók, képek, látszatok. És az is világos, hogy Mátrai csak annyiban diplomata, amennyiben látszik is rajta (az életvitelén, a kapcsolatain, a pénzköltésén), hogy csakugyan az. Erről írja – csaknem hatvan évvel ezelőtt! – Debord: a mostani helyzet „újabb elmozdulást tesz szükségszerűvé, a birtoklástól a »látszás« felé: ma minden valódi birtoklás köteles mind azonnali presztízsét, mind végső létokát a megjelenésből, a látszattól származtatni. Ahol a létező világ pusztá képekké változik, ott a pusztá képekből valódi lények lesznek – fantazmagóriák, amelyek hipnotikus erővel hatnak a viselkedésre. Mivel a spektakulumnak az a dolga, hogy

a világot, amely közvetlen módon immár nem érzékelhető, különböző speciális eszközök és elvek közvetítésén keresztül láttassa, elkerülhetetlen, hogy az emberi látást hozza abba a kivételezett pozícióba, amelyet valaha a tapintás érzéke foglalt el; természetes, hogy a legabsztraktabb, a legkönnyebben félrevezethető érzék felel meg a jelenkori társadalomban uralkodó általános absztrakciónak.”⁵

Milyen mélyértelmű jelkép a gyilkossági jelenetben, hogyan megrémül a high society az óra hangjától! Hát annyira azért nem lehet hangos az az óra! Hogy ilyen fokú pánik törjön ki! Azért ennek a rémületnek a mélyén valami

Kovács Balázs
2021

Kovács Balázs: *Rózsa*, 2021 (@kovb.art)

5 Guy DEBORD, *A spektakulum társadalmá*, ford. ERHARDT Miklós, Bp., Balassi–BAE Tartóshullám, 2006, 5.

többnek kell lennie: a mégiscsak múlt időtől való rettenetnek.

Ütött a szalonban az állóóra. Az óriási, ében óraműnek

*Súlyos, tompa ingája volt, és minden egész óra-
kor*

Tiszta és mély kondulással jelezte az időt.

Most szólalt meg, éppen tizenegykor;

Először apró, zakatoló kattogás hallatszott,

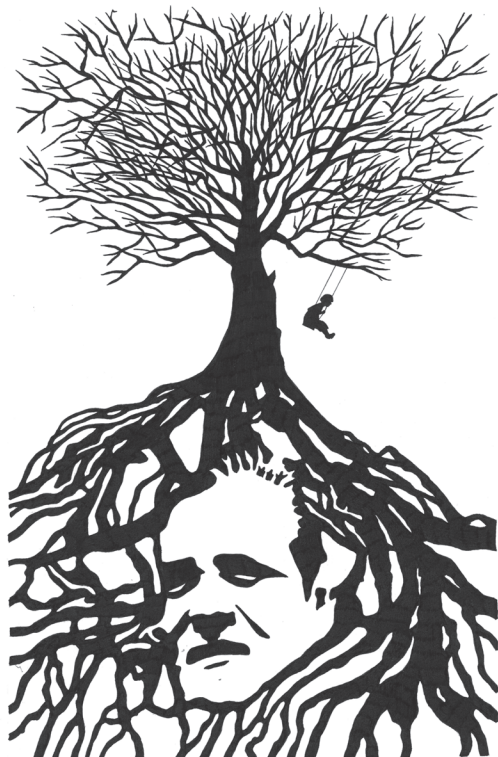
*Majd érctüdejéből olyan erős és zengő hangot
adott ki,*

Hogy rövid zavar szállt át az egész társaságon:

A leginkább becsípett bálozó is belesápadt,

*Nők kaptak a szívükhöz, kamaszok rebbentek
szét.*

Aprócska jel, ahogyan minden Kleiner ebben a világban. Nem lavinaként sodorja el öröknek remélt életüket az idő, nem is megduzzadt, zajló folyóként vagy jeges árként. Egyszerűen kondul egyet az ingaóra. Ennyi. A kiégés társadalmának, a tépett idegzetű, depressziós társadalomnak már ez is sok. Már ez is dráma. Már-már abszurd a rettenet, már-már Ionesco órája üti az ötvenkilencet. Új esztendő kezdődik, s az úri közép felsőhajjt: bár minden maradna a régiiben.

Kovács Balázs
2024

Kovács Balázs: Őnarckép IX., 2024 (@kovb.art)

GORETITY JÓZSEF

A „ruházat” metaforája Ljudmila Ulickaja *Vidám temetés* című kisregényében

Ljudmila Ulickaj *Vidám temetés* című kisregénye az író életművének viszonylag korai szakaszában született: a mű először a *Novij Mir* című folyóirat 1998/7-es számában jelent meg¹, vagyis hat évvel a szerző debütálását követően (első kisregénye, a *Szonyecska* 1992-ben látott napvilágot), de a kutatások arra világítanak rá, hogy a *Vidám temetés* különleges helyet foglal el az életműben: számos kapcsolódási pontja van mind a megelőző művekkel, mind a későbbiekkel. Így például N. A. Jegorova szerint a *Vidám temetés* a *Szonyecska* „folytatá-

sának” tekinthető², Szabó Tünde az *Odaadó hívetek*, *Surikkal* való hasonlóságait emeli ki³, M. A. Bologova a *Médea és gyermekeivel* lát benne szoros kapcsolatot⁴. Ezekon kívül tematikai hasonlóság figyelhető meg a *Vidám temetés* és az *Imágó* között is, és ami talán a legfontosabb, a *Vidám temetés* és a *Jákob lajtorjája* hasonló módon közelíti meg a művészet kérdését, hasonló módon értelmezi a művészet lényegét.

Különlegesnek mondható a *Vidám temetés* abból a szempontból is, hogy bár Ulickaja írásaiban sokszor és sokféleképpen találkozha-

1 A folyóirat-publikáció végén a mű megírásának dátumaként 1992-1997 szerepel. A *Voproszi Lityeraturi* című folyóirat 2000/1-es számában közölt interjúban pedig Ljudmila Ulickaja azt állítja, hogy a *Vidám temetés* még 1991-92-ben írta, de aztán még hosszú időn át dolgozott rajta. Lásd: Улицкая, Людмила. «Принимаю всё, что даётся...» // Вопросы литературы, 2000, №1., 215-237.

2 Егорова, Н. А. Проза Л. Улицкой 1980-2000-ых годов: проблематика и поэтика. Автореферат. Астрахань, 2007. (Az orosz nyelvű szakmunkákból vett idézeteket a saját fordításomban közlöm - G. J.)

3 Сабо, Тюнде. Двойная динамика сюжета в произведениях Л. Улицкой «Весёлые похороны» и «Искренне Ваш Шурик». // Studia Slavica Savariensia, 2016., №1-2., 397.

4 Бологова, М.А. Рождение лирики из духа пародии: «Весёлые похороны» vs «Медея и её дети», «Сонечка» & «Казус Кукоцкого». // Бологова, М.А. Современная русская проза: проблемы поэтики и герменевтики. Новосибирск, Новосибирский государственный университет, 2010., 124.

tunk a posztmodern poétikára jellemző ironiával és önironiával, a paródia jellemzően nem tartozik bele szorosan művészi eszköztárába, ami alól azonban éppen a *Vidám temetés* képez kivételt⁵. A kisregény parodisztikus jellegére mindenekelőtt a címben szereplő oximoron utal⁶. Az oximoron, illetve a műben megmutatózó más, szándékoltan vállalt logikai önellentmondások a bahtyini értelemben vett karneváli jellegre hívják fel a figyelmet: „A kisregényben minden önellentmondás és karneváli nonszensz”.⁷ A paradoxalitás, a karnevalizáció és a karnevalizációra jellemző ciklicitás a játék poétikájával és a valóság teátralizálásával mint szövegalkotási elvvel kapcsolódik össze.⁸ Ulickaja kisregényében ugyanakkor a parodisztikusságból, a paradoxalitásból, a karneváli szemléletből és a ciklicitásból líraiság születik, és mivel alapvető témája a haldoklás állapotának megjelenítése, megidézi a középkori Európában elterjedt műfajt, a haláltáncot.⁹

A *Vidám temetés* „líraiságát” természetesen nemcsak a ciklicitás és a címben jelenlévő oximoron, hanem a szöveg gazdag képisége, tág értelemben vett metaforikussága (szokatlan metaforák, bizarr hasonlatok sokasága) is adja. Fontos eleme a *Vidám temetés* képalkotásának az ekphraszisz és poétikai „párja”, a hipotiposzisz, vagyis mindenképpen jól érzékelhető a szerző azon szándéka, hogy szövegében – akár a szokásosnál sokkal hangsúlyosabban és gyakrabban – képekben *láttassa* a megjelenített situációkat, jelenségeket, alakokat, sőt, belső tulajdonságokat. De az Ulickaja-műben megmutatózó, inkább a költészetre, semmint a prózára jellemző gazdag metaforikusságnak, gyakran meghökkenítő és bizarr képalkotási módszernek számos példájára lelhetünk a szövegben.

E gazdag képalkotási eljárásból a jelen tanulmányban a „ruházat” metaforáját szeretném bemutatni, és jelentésrétegeit felfejteni.¹⁰ A *Vidám temetés*ben a „ruházat” metaforikáját

5 Бологова, М.А. i. m., 124.

6 Бологова, М.А. i. m., 124.

7 Агаева, К. Ш. Криптопародия мотива воскрешения в повести «Весёлые похороны». // Молодой учёный, №16 (96).

8 Lásd erről részletesebben:

Полупанова, А. В. Игра и театрализация действительности как принципы организации текстового пространства в повести Л.Е. Улицкой «Весёлые похороны». // Тамбов, Грамота, 2011., №11 (29)
URL: www.gramota.net/materials/2/2013/11-1/42.html [Utolsó letöltés: 2024. 05. 04.]

Ковтун, Н. В. Игра как способ миропостижения в повести Людмилы Улицкой «Весёлые похороны». // Русская литература, 2013., №1, стр. 211-217.

9 Lásd: Бологова, М.А. i. m., 124-125. és Сабо, Тюнде. i. m., 398.

10 Az e témához kapcsolódóan korábban született szakmunkák:

Лариева, Э. В. Концепция семейственности и средства её художественного воплощения в прозе Л. Улицкой. Автореферат. // URL: <http://www.dslib.net/russkaja-literatura/konceptcija-semejstvennosti-i-sredstva-ee-hudozhestvennogo-voplowenija-v-proze-l.html>
[Utolsó letöltés: 2024. 05. 04.]

Жаворонок, И. А. Художественная деталь и её функции в творчестве Л. Е. Улицкой. Автореферат. // URL: <http://cheloveknauka.com/hudozhestvennaya-detali-eyo-funktsii-v-tvorchestve-l-e-ulitskoy#ixzz6ecHYBzGY>
[Utolsó letöltés: 2024. 05. 04.]

Побивайло, О. В. Мифопоэтика прозы Людмилы Улицкой. Автореферат. // URL: <http://www.dslib.net/russkaja-literatura/mifopojetika-prozy-ljudmily-ulickoj.html>
[Utolsó letöltés: 2024. 05. 04.]

olyan jelenséggént fogom fel, amely egyrészt alátámasztja a prózai szöveg líraivá válását, másrészt oly módon hatja át a kisregény szövegét/szövetét, hogy abból jól kitapintható motívum-sor épül fel, és harmadrészt, mindezekből következően, a segítségével elvégezhető és (talán) újabb eredményekkel gyarapítható a mű interpretációja. Reményeim szerint egy efféle elemzés rámutathat arra is, miként, milyen „logika” mentén szerveződik Ulickájának nemcsak ez a szövege, hanem több más Ulickaja-írás is, és legalább részben választ ad arra a gyakran felmerülő kérdésre, hogy miben áll Ulickaja írásművészetének és népszerűségének titka.

A „ruházat” metaforája a szöveg különböző szintjein értelmezhető.

1. A ruházat egyes darbjai szolgálhatnak az ember jellemének, lelki-szellemi állapotának bemutatására. Ezzel összefüggésben meg kell jegyeznünk, hogy miközben Ulickaja szövegeiben gyakran találkozhatunk egy-egy személyes tárgy, eszköz, szokás, hajviselet, egyszerűen bármilyen, a hétköznapi élethez tartozó jelenség aprólékos, olykor a női kézimunka (kötés, horgolás, csipkés) finom kimunkálásához hasonló gondos leírásával, addig az író nő viszonylag ritkán ad részletes személyleírást. A pontos ábrázolást többnyire az adott hősré

jellemző, attribútumként használt személyes tárgy vagy jelenség bemutatása helyettesíti, a tárgy (a ruhadarab) metonimikusan helyette-

Kovács Balázs: *Halász*, 2022 (@kovb.art)

síti az embert. Így például a *Vidám temetés*ben Valentyina részletes jellemzése, külsejének aprólékos leírása helyett a következő, a ruházatára vonatkozó bemutatást kapjuk, mégpedig akkor, amikor a New Yorkba érkezéséről van szó: „Fekete, kézi szövésű, prémekkel kivarrott hucul kiskabát volt rajta. A kockás vászonbőröndben ott lapult [...] egy XIX. századi, vologdai teljes öltözet ünneplő paraszti viselet...” (76)¹¹.

2. A ruhadarab az ember szociális helyzetének, a társadalomban, a társadalmi ranglét-

11 Ljudmila ULICKAJA, *Vidám temetés*, ford. GORETITY József. Bp., Magvető, 2005, 5. (Az e kötetre tett hivatkozásokat a továbbiakban az idézetek végén zárójelben szereplő, az oldalszámot jelentő számmal jelzem. - G. J.)

rán elfoglalt pozíciójának kijelölésére szolgál. Ilyen, különösen jellegzetes esettel találkozunk a *Vidám temetés*ben a két barát, a két orvos, Berman és Fima együttes bemutatásakor. A két fiatalember együtt érkezett Amerikába, hasonló érdeklődéssel, hasonló képzettséggel, hasonló ambíciókkal, de az amerikai életbe való beilleszkedés más-más módon sikerült nekik, következésképpen – az életformájuk hasonlósága ellenére – az amerikai társadalom különbözőképpen „árazta be” őket, vagyis a társadalmi hierarchia különböző szintjein állnak. Minderről az elbeszélő a helyzet paradoxitását is érzékeltetve, a ruházat metaforáját alkalmazva a következőképpen számol be: „Bermannak több mint négyszázezer, Fimának pedig négyszáz dollár volt a tartozása, vagyis amerikai logika szerint az előbbi virágzott, az utóbbi pedig a legsajnálattaméltóbb helyzetben leledzett. Mindketten egyformán lepukkant lakásban laktak, és mindketten ugyanolyan olcsó kosztot éltek. A különbség csak az volt, hogy Berman vett magának három rend tisztességes «orvosi» öltönyt, Fima pedig beérte szegényes gúnyával.” (42–43).

3. Ulickaja kisregényében nemcsak az emberek, hanem a város, New York is jellegzetes „ruházatot” hord. Először is, New York megjelenítése Ulickaja szövegében határozottan eltolódik az irrealitás felé, amennyiben valami nincs rendben a „méretarányos” ábrázolással. Már a kisregény első bekezdéséből nyilvánvalóvá válik ez a „hiba”, amely, melleleg, logikai szempontból paradoxonra, a költői kép szintjén pedig oximoronra épül: egyetlen mondatba sűrítve jelenik meg egyfelől az „egész hatalmas város, embertelen házaival”, másfelől, a mondat végére a város az emberi hétköznapokat és a mikromiliót idézi, és emberi léptékűvé válik: „csak kicsi hiányzott ahhoz, hogy a félfolyékony emberek lebegni kezdjenek a húsléves-légben” (5). Másodsor, elmondható, hogy a város megjelenítése a *Vidám temetés*ben

erősen teátralizált: a helyszínek, az épületek, de akár az a sem nem lakás, sem nem műterem, ahol a mű cselekménye játszódik, sokkal inkább színházi dekorációra, semmint valós helyszínre hasonlít. És végül, New York a főhősre ugyanolyan megmagyarázhatatlan, mágikus, csábító hatással bír, mint bármelyik szerelme, bármelyik nője. A városnak csábító nőként ábrázolása, vagyis a „város – nő” metafora a kisregénynek abban a jelenetében csúcspontot ki, amikor Alik a Valentyinával kezdődő szerelmi és deklaráltan szexuális története során bemutatja a nemrégiben New Yorkba érkezett nőnek a város valódi arcát, amelynek lényege az alakváltoztatás, az „átöltözés”: a város egyik központi, forgalmas részének bemutatása a hajnali halpiac naturalisztikus leírásával kezdődik, aztán – éles váltással – következik a városrész megtisztításának leírása, és végződik az elegáns közönség megjelenésének ábrázolásával (92). Túl azon, hogy a város leírásában férfiakról és nőkről esik szó, mintegy folytatva Alik és Valentyina erotikus történetét, folytatódik az a metonimikus megjelenítés is, amelynek során a szövegben az embert a ruházata helyettesíti. Ez a szöveg hely mindenképpen visszautalás a klasszikus orosz irodalom ismert részletére, Nyikolaj Gogol *A Nyevszkij Proszpekt* című elbeszélésére, amelyben Pétervár, illetve annak központi sugárútja, a sugárút arculatának gyors változásai ugyanezzel a technikával vannak megjelenítve. A Gogol-műre tett utalás egyúttal erősíti az Ulickaja-szöveg szatirikus hangvételét is. Gogol „pétervári szövegének” megidézése ugyanakkor „játékba hoz” egy másik jelentős szöveget is a *Pétervári elbeszélések* közül: *Az orr* címűt, amelyben a metaforizáció a „test nélküli ember” abszurditását teszi „valóságossá”, míg Ulickaja kisregényében – ennek a gogoli alaphelyzetnek „párjaként” – a „ruházat nélküli ember” képe tárul elénk: a *Vidám temetés* szereplői a helyszín és a szereplők bemutatásától kezdődően végig és hangsúlyozottan

meztelenül mutatkoznak, és ha felöltenek valamilyen ruhadarabot, annak különös, jelképes értelme lesz a szövegben.

Ugyancsak az teátralizáltság, és ezzel összefüggésben az „átöltözés” metaforikája játszik alapvető szerepet egy másik, New Yorktól térben távol eső, de a mű szereplői számára meghatározó város, Moszkva megjelenítésében is. A kisregény cselekményének valós történeti ideje 1991, és a New Yorkba emigrált oroszok tévéközvetítésen kísérik végig az augusztusi oroszországi puccskíséret eseményeit. Hogy Moszkva mennyire teátralizált – és ezáltal „nem valós”, hanem fikcionalizált, sőt irreális – helyszíneként mutatkozik meg, mutatja egyrészt az, hogy nem „valóságosan”, hanem csak a virtuális térben jelenik meg. Másrészt Ulickaja narrátora a Moszkvában zajló politikai eseményekről a következő, a teátralitást egyértelműen kifejező, összegző mondattal tudósít: „Mint egy antik drámában, a cselekmény már harmadik napja tartott [...]” (112). A teátralizáltságra utal az is, hogy Moszkva a szövegben nemcsak önmagát jelenti, hanem metonímiaként egész Oroszországot is, vagyis a Moszkvában zajló változások az egész Oroszországban zajló (politikai) változásokat hivatottak kifejezni. A teátralizált kontextusban így módon ezek a változások maguk is „átöltözéssé”, „alakváltoztatássá” válnak. Ugyanakkor a változások, egyáltalán, Oroszország sorsa a távoli New Yorkból is, de egyáltalán, a racionális gondolkodás számára is érthetetlen („Oroszországot, ész, nem érted” – juthat eszébe az olvasónak Fjodor Tyutcev híres négy sorosa¹²). Amikor Alik törvénytelen lánya, az Amerikában született és oroszul nem teljesen jól beszélő T-shirt arról kérdezi, hogy minden rossz ellenére miért szeretik mégis az oroszok Oroszországot, mi a titka Oroszországnak, ki mit ért Oroszországból és az ország

sorsából, Ulickaja a helyzetet az alakoskodást, a szerepjátszást hangsúlyozó rövid párbeszéd-del mutatja be:

– Szart se ért ebből senki, a legokosabbak is csak alakoskodnak, mintha értenék.

– Ala... micsoda?

– Csak úgy csinálnak. (105).

Mindezek alapján levonhatjuk azt a következtetést, hogy a *Vidám temetés*ben a ruházat (illetve a ruházat hiánya), az átöltözés, a levetkezés és a felöltözés a teátralizáltság, a színjátszás, az alakoskodás metaforájaként szerepel, és az egyén, sőt az ország életében bekövetkező átmeneti állapot, a változás kifejezőjévé válik. Ennek megfelelően átöltözésként vannak jelen a szövegben a következők:

- az egyik országból a másikba való átköltözés, az emigráció (lásd erről például a korábban idézett szövegrészt arról, milyen öltözékekben érkezik meg Valentyina Amerikába);
- az anyanyelv (az orosz) használatáról idegen nyelv használatára történő áttérés – lásd erről azt a megjegyzést, mely szerint az Amerikába emigrált oroszok valamely „kevert” nyelvet használnak (25);
- a szocializmusból a kapitalizmusba történő átmenet – lásd az Oroszországban bekövetkező politikai változások érzékelését a kisregényben;
- az ember helyzetének és állapotának (akár a lélekállapotának) átmenetisége – lásd erre vonatkozóan mindenekelőtt Alik törvénytelen lányának bemutatását, aki Amerikában született orosz szülők gyermekeként, viselkedésében is, nyelvében is félig orosz, félig amerikai, ennek megfelelően két, egy orosz és egy angol, egymás ekvivalenseiként használt becenevet visel (Majka – vagyis póló, tri-

12 Fjodor TYUTCSEV, *Oroszország*, ford. SZABÓ Lőrinc = *Klasszikus orosz költők*, 1, Bp., Európa, 105.

kó – és T-shirt), és ami ezt az identitás-zavart a leginkább érzékelteti, az a becenevei jelentésével egybeeső ruhadarab, amely egyfelől ismét rámutat az ember és a ruhadarab metaforikus azonosságára, másrészt a rajta lévő felirat szóhasználat a karnevalizáció jelenlétére, harmadrészt a szó latin- és cirill betűs kevertisége (PIZΔELI) az átmeneti társadalmi, identitásbeli és lelki állapotra;

- az életből a halálba való átmenet állapota – lásd ezzel kapcsolatban mindenekelőtt a kisregénynek azt a részletesen kifejtett metaforáját, amelyben Alik haldoklása, fulladás közeli állapota egy gyermekkori emléke felidézésével történik meg, amelyben a ruházat-motívum következetes végigvételének megfelelően a ruházat leírása dominál, és amelyben a halálos beteg Alik nehéz légzését, fulladásos halálát a szorosan a szájára kötött sálon át lélegzés képe jeleníti meg (115). Ugyancsak az élet és a halál közötti átmenetre, az élet és a halál relativizálására, az élet és a halál karneváli felcserélhetőségére utal a kisregénynek az a jelenete, amelyben arról értesülünk, hogy halála előtt Alik készített egy hangfelvételt, amelyet a halálát követően, a halotti toron kell T-shirt-nek lejátszania a vendégek előtt, vagyis Alik tulajdonképpen a túlvilágról társalog az élőkkel.

Mindezek alapján az a következtetés is levonható, hogy az átöltözés metaforája a kisregényben a szakrális értelemben vett átváltozást, az átlényegülést is jelenti. Ennek egyik ékes, szövegszerű bizonyítéka a cselekményben is fontos szerepet játszó pravoszláv pap megjelenése. Az atya úgy érkezik meg Alik lakásába, mint „civil”, mint bármilyen más, hétköznapi ember, aki az Alikkal való találkozáskor (tulajdonképpen azért, hogy halála előtt megkeresztelje az egyébként zsidó származású férfit)

átöltözik, és így „lényegül át” mind Alik, mind az olvasó szeme láttára hétköznapi emberből a szakralitás hordozójává, az ember és az Isten közötti közvetítés megtestesítőjévé: „Kinyitotta kis bőrröndjét, kivette belőle a miseruháját, utcai ruhája tetejére felvette a karinget, a stólát, lassan felöltötte a manipulust. Megcsókolt és a nyakába akasztott egy papi keresztet, elhunyt nagyapja áldásosztó keresztjét” (55). Ez az átlényegülés történik meg Alik halálát követően is, amikor az elbeszélő arról informál bennünket, hogy „Valamiért mindannyian öltözködni kezdtek” (133). Ez annál is inkább furcsa információ, mivel az elbeszélő a kisregény folyamán kezdettől fogva azt hangsúlyozta, hogy az Alik műteremlakásában tartózkodó férfiak, de mindenekelőtt a nők – mindannyian meztelenek, ami alól csak T-shirt volt kivétel (aki shortot és t-shirtöt viselt), valamint bizonyos mértékig Valentyina, akin volt ugyan egyetlen ruhadarab, egy piros színű melltartó, de a kontextusban ez csak még jobban hangsúlyozza a meztelenségét, a szégyenérzet nélküli erotikusságát. A főhős, Alik is mindvégig meztelen a cselekmény idején, az ő testét mindössze egy vékony, fehér lepedő borítja, amely ebben a szövegösszefüggésben (a történet az ő haldoklásának története) halotti lepelként értelmezhető. A társaság meztelenségét a kisregény elején az elbeszélő praktikus indokkal, reálisnak tessző, igaznak tekinthető állítással magyarázza: a New York-i nyár hőségével és fűledt levegőjével. Mindemellert az általános meztelenséget szinte minden szereplő természetesen veszi, sem az újonnan érkező nőknek, sem az újonnan érkező férfiaknak nem tűnik fel. (Az egyetlen kivétel ez alól a rabbi lesz – erre a mozzanatra a későbbiekben még visszatérek.)

Az „öltözék” metaforájának kontextusában a „meztelenség” szintén metaforaként értelmezhető, egyfelől mint a „ruhaviselés” ellentéte, másfelől mint az „öltözék” metaforájának „nulla foka” („null-morfémája”), vagyis

az „öltözék” és a „meztelenség” metaforapárja a mitológiai gondolkodásból ismert bináris oppozícióként működik. A New York-i műteremlakásban tapasztalható meztelenség tehát elsősorban nem a praktikus magyarázatnak (hőség, fülledtség) felel meg, hanem valamely más, átvitt, metaforikus jelentést, illetve jelentéseket hordoz. Az egyik metaforikus jelentésre a paraguayi indián zenészek megjelenése mutat rá. A zenészek, akiknek idegesítő, visszataszító muzsikája a kisregény elejétől fogva felhallatszik a műteremlakásba, amikor megjelennek Aliknál, mindenekelőtt a külsejükkel, természetesen az öltözkükkel keltenek feltűnést: „A paraguayiak szinte teljesen egyformák voltak, alacsony termetűek, fekete nadrágban és fehér ingben, apró kis dobokkal, kereplőkkel, dobverőkkel. [...] Maguk a zeneszerszámok pedig – Uram Istenem! – koponyák és apró csontok voltak, és magukon a zenészeken is, mint ünnepi díszek, aprócska csontvázak lógtak” (116-117). A leírásba beékelt, első pillantásra „ártatlannak tetsző” közbevetés („Uram Istenem!”) egyértelműen utal a paraguayi zenészek külsejének nem egyszerűen reális, hanem inkább metaforikus jellegére: a pogány, démonikus, infernális jelentésréteg megjelenítésére. Az infernális jelleget erősíti a paraguayiak zenéje és körtánca, valamint Alik egyértelmű reakciója is: „Végül a zene elhalt, de az emberek még fel sem tudtak ocsúdni, bele sem tudtak hallgatni ebbe a szünetbe, amikor a zenészek megfordultak, és szép sorban elindultak visszafelé, és új zenébe kezdtek, valami ősbibe, nyugtalanítóba... – Haláltánc – találta ki Alik” (117).

Ugyancsak az infernális helyzetet és a haláltáncot idézi meg a halotti toron a paraguayiakkal is kapcsolatos eseménysor: a féktelen, karneváli tombolásba torkolló halotti tor elől Alik felesége, Nyina bemenekül a hálószozába, oda, ahol Alik az utolsó heteiben haldoklott, és a szoba félhomályában „találkozik” Alikkal, pontosabban Alik visszatérő szellemével.

Nyina arra gondol, hogy erről a találkozásról, amelynek során Alik teljesen egészségesnek mutatkozott, feltétlenül be kell számolnia Valentyinának. Csakhogy Valentyina ebben a pillanatban elérhetetlen, mert éppen a fürdőszobában tartózkodik a paraguayi zenészek vezetőjével, akivel szinte önkívületi állapotban, fergeteget szerettekésbe kezd (165). A jelenet, minden naturalisztikussága ellenére is, az ördöggel közösülő boszorkány képét idézi meg. Végső soron tehát a meztelenség a pogány kultuszon, a karneváli féktelenségen, a bacchanália örületén keresztül az erkölcsi bűnösség fogalmát hangsúlyozza. Ezt látszik alátámasztani a rabbi reakciója is, mely szerint a műteremlakásban tartózkodó nők meztelensége, amelyet egyedüli szereplőként csak ő vesz észre, a bűnösség megnyilvánulása (59).

Kovács Balázs: *Kezdet*, 2023 (@kovb.art)

Csakhogyan éppen a rabbi eszmefuttatásában megjelenik a meztelenségnek egy másféle, az Ószövetségen alapuló értelmezése is, amely ellentétes az előbbivel. E szerint az első emberpár, Ádám és Éva a bűnbeesésig teljes harmóniában éltek a természettel, a meztelenségüket észre sem vették, és csak azt követően kezdték szégyellni meztelenségüket, miután a bűnbeesés megtörtént. A műteremlakásban tartózkodó nők nem szégyellik, sőt, természetesnek tartják meztelenségüket, és maga a rabbi sem véli őket bűnösöknek: „»Valának pedig mindketten meztelenek, és nem szégyenkezének vala.« A Beresit második fejezete. De hát hol vannak ezek a gyermekek? Miért nem szégyenkeznek? Nem néztek ki bűnösöknek. Talán inkább büntelenekek... Vagy már nem tudjuk olvasni a Könyvet... Vagy a Könyv más emberek számára íródott, akik képesek másféleképpen olvasni?» (60). Ebben az értelemben tehát a meztelenség természetes viselése éppen a büntelenség bizonyítéka. Vagyis a kisregényben a meztelenség olyan ambivalens metafora, amely egyszerre áll összefüggésben az infernális bűnösséggel és a paradicsomi ártatlansággal.

A „ruházat” és a „meztelenség” metaforája fontos szerepet játszik Ljudmila Ulickája eddigi utolsó nagyregényében, a *Jákob lajtorjája* (2015) címűben is, mégpedig úgy, hogy ott is összekapcsolódik a színházzal, a teátrálítással, az átváltozással, az élő és élettelen dolgok viszonylagosságával, és hasonlóképpen megtartja ambivalens jellegét, mint a nagyjából két évtizeddel korábban született *Vidám temetésben*. A *Jákob lajtorjája* című regényben a címszereplő, Jakov Oszeckij önkéntesként katonai szolgálatot teljesítve Shakespeare *Lear királyának* orosz fordításait hasonlítja össze, majd a fordításelemzéshez szükséges értelme-

zést követően létrehozza a Shakespeare-dráma egyik szöveghelyének saját fordítását, amely így hangzik: „Te pedig, földönfutó ember, nem vagy egyéb, mint szegény, meztelen, kétlábú állat! Le, le minden felesleges göncsel!”¹³ Aztán hatvan év múlva az unokája, Nora, amikor a *Lear király* színpadra állításán dolgozik, anélkül, hogy tudna a nagypapja értelmezéséről, a Shakespeare-dráma következő interpretációját adja: „Először is a Tábor-hegy. Az ájulatban fekvő tanítványok, akik nem bírják elviselni a Színeváltozás fényét, és akikre Ő álmodt bocsátott. [...] És még a megcsontosodott anyag, mint a kő, sem teljesen holt, az is magán viseli a szellem nyomát. És ez nagyon fontos a mi történetünk szempontjából, mert a *Lear*ben a vihar – az átélkesült őselemek lázadása: a vízé, a szélé, a tűzé. És éppen itt megy végbe Learnek a meztelen emberrel kapcsolatos megvilágosodása. Pontosan. És ettől a megvilágosodástól fiatalodni kezd. Egyáltalán, egész idő alatt fiatalodik. A történet az öreg Learrel kezdődik, és – a Színeváltozáson keresztül – azzal a Learrel fejeződik be, aki mindent ledobott magáról. Vagyis hogy már korábban elkezdte ledobálni magáról a felesleget. És az első, amit ledob magáról, az a hatalom.”¹⁴

Mint látható, Ulickája a *Lear király* értelmezésével, a „ruházat” és a „meztelenség” metaforájának kibővítésével és elmélyítésével arra jut, hogy az ember „felöltözött”, vagyis büszke, hatalommal és gazdagsággal rendelkező, racionális gondolkodás, az emberi ész mindenhatóságában bízó lényből eljut a társadalmi, lelki, szellemi kiszolgáltatottság állapotába, vagyis a teljes „meztelenségbe”. Bűnös emberből – a szenvedésen keresztül – ártatlanná válik. Olyan emberré, aki miután minden földi hívságot levetkőzött magáról, tudja, hogy van felet-

13 Ljudmila ULICKAJA, *Jákob lajtorjája*, ford. GORETITY József, Bp., Magvető, 2016, 234.

14 Ljudmila ULICKAJA, *i. m.*, 201-202.

te egy Felsőbb Lény, akinek alá kell rendelnie magát. Ha úgy tetszik, akkor ez a „metafizikai meztelenség” állapota. Jakov Oszeckij és Nora a *Jákob lajtorjájából*, Alik és az öt körbevevő nők a *Vidám temetéséből* tudják ezt – ez az ő magasabb rendű tudásuk. Ők azok, akik nemcsak „átváltozásra” képesek – hiszen az alakoskodás, az alakváltoztató képesség a metafizikai rosszal áll összefüggésben –, hanem az átlényegülésre is, arra az ésszel felfoghatatlan jelenségre, amely a kenyér testté, vagy a bor vérré válásának csodájában írható le.

Ulickaja hősei a művészetben, maga a szerző pedig a művészetfilozófiáján keresztül jut el ehhez a tudáshoz, ha úgy tetszik, akkor esztétikai megismerés révén. Ulickaja ugyanis a regényeiben – a *Vidám temetésben* és a *Jákob lajtorjájában* mindenképpen – kialakít egy olyan művészetfilozófiát, amely lényegében a német romantikától (Schellingtől, a Schlegel testvérektől, Novalistól) kiindulva a Wagner-féle Gesamtkunston, az orosz szimbolista esztétikán és az „ezüstkor” orosz vallásfilozófiáján (mindenekelőtt Vlagyimir Szolovjov és Nyikolaj Bergyajev nézetein) keresztül jut el a megvalósulásig. Ulickaja e két regényében nemcsak irodalmat művel, nemcsak a prózát vegyíti a költéssel, hanem a gazdag képalkotáson, a metaforikán, valamint az ekphraszisz és a hipotiposzisz eljárásán keresztül egyesíti az irodalmat és a képzőművészetet. A *Vidám temetésben* a gazdag képalkotáson és a hipotiposzisz eljárásának alkalmazásán kívül központi szerepet kap az ekphraszisz is. Alik egyik festményének leírásából kiderül, hogy a kép Leonardo da Vinci *Utolsó vacsorájának* parafrázisa. Első pillantásra úgy tűnhet, hogy akár annak profanizálása is. A képen ugyanis az emberi alakokat

(a tanítványokat) gránátalmák helyettesítik. Ha azonban visszautalunk arra, amit a későbbi regény, a *Jákob lajtorjája* Lear-értelmezéséről állítottunk, akkor sokkal inkább azt gondolhatjuk, hogy az *Utolsó vacsorán* bekövetkező titok a Leonardo-kép koncepciójához képest még tovább bővül és mélyül, mégpedig a minden dolgok, élők és élettelenek átelkedésének, átszellemülésének és átlényegülésének gondolatával.

Ulickaja szövegeiben az irodalmon és a képiségen kívül megtalálhatjuk a zeneiséget is. A *Vidám temetésben* ezt mindenekelőtt a paraguayiak ősi, népi eredetű zenéje jelenti.¹⁵ Túl azon, hogy a zenéjük leírása a zenei ekphraszisz kiváló példája, az is bizonyos, hogy az indián zenével az Alik képzőművészete által képviselt zsidó-keresztény kultúrkör mellé bekerül a regénybe a pogány (indián) kultúrkör is, sőt, szerves egységet alkot vele. De mindezek mellett – láttuk a korábbiakban – ott van a regényben a teátralizáltság, vagyis a színház világa, valamint a mozgáskultúra – egészen a cirkuszi akrobatikával bezárólag. Mindebből azt a megállapítást tehetjük, hogy Ulickaja regénye a művészetek szintézisét valósítja meg, Ulickaja művészeti eszménye pedig a mindent – a különféle művészeti ágakat, a különféle vallásokat és kultúrákat, a különféle nyelveket – egységesítő szintetikus művészet. A szintetikus művészeti alkotás létrehozásának igénye, a művészeti alapú (esztétikai) megismerésre törekvés pedig – éppen az esztétikai egyensúly fenntartásának követelménye miatt – kizárja annak lehetőségét, hogy akár erkölcsi, akár vallásfilozófiai nézetek, esetleg valamely ideológiai didaktikus módon kerüljenek kifejtésre az Ulickaja-szövegekben.

15 A *Jákob lajtorjája* kapcsán is beszélhetünk zeneiségről, nemcsak amiatt, mert a főhős zenével is foglalkozik, hanem azért is, mert a regény szerkezete egy zenei szerkesztési elv, valamint a DNS szerkezetének bonyolult egybedolgozásából jött létre. E probléma kifejtése külön tanulmányt igényel.

Irodalom

АГАЕВА, К. Ш. Криптопародия мотива воскрешения в повести «Весёлые похороны». // Молодой учёный, №16 (96).

URL: <https://moluch.ru/archive/96/21586/> [Utolsó letöltés: 2024. 05. 04.]

БОЛОГОВА, М.А. Рождение лирики из духа пародии: «Весёлые похороны» vs «Медея и её дети», «Сонечка» & «Казус Кукоцкого». // БОЛОГОВА, М.А. Современная русская проза: проблемы поэтики и герменевтики. Новосибирск, Новосибирский государственный университет, 2010.

ЕГОРОВА, Н. А. Проза Л. Улицкой 1980-2000-ых годов: проблематика и поэтика. Автореферат. Астрахань, 2007.

ЖАВОРОНОК, И. А. Художественная деталь и её функции в творчестве Л. Е. Улицкой.

Автореферат. // URL: <http://cheloveknauka.com/hudozhestvennaya-detal-i-eyo-funksii-v-tvorchestve-l-e-ulitskoj#ixzz6ecHYBzGY> [Utolsó letöltés: 2024. 05. 04.]

КОВТУН, Н. В. Игра как способ миропостижения в повести Людмилы Улицкой «Весёлые похороны». // Русская литература, 2013., №1, стр. 211-217.

ЛАРИЕВА, Э. В. Концепция семейственности и средства её художественного воплощения в прозе Л. Улицкой. Автореферат. URL: <http://www.dslib.net/russkaja-literatura/koncepcija-semejstvennosti-i-sredstva-ee-hudozhestvennogo-voplowenija-v-proze-l.html> [Utolsó letöltés: 2024. 05. 04.]

ПЕРСИКОВА, ВЕТКА. Рецензия повести Людмилы Улицкой «Весёлые похороны».

URL: <https://stihi.ru/2018/11/02/281> [Utolsó letöltés: 2024. 05. 04.]

ПОВИВАЙЛО, О. В. Мифопоэтика прозы Людмилы Улицкой. Автореферат.

URL: <http://www.dslib.net/russkaja-literatura/mifopojetika-prozy-ljudmily-ulickoj.html> [Utolsó letöltés: 2024. 05. 04.]

ПОЛУПАНОВА, А. В. Игра и театрализация действительности как принципы организации текстового пространства в повести Л.Е. Улицкой «Весёлые похороны». // Тамбов, Грамота, 2011., №11 (29)

URL: www.gramota.net/materials/2/2013/11-1/42.html

[Utolsó letöltés: 2024. 05. 04.]

САБО, ТЮНДЕ. Двойная динамика сюжета в произведениях Л. Улицкой «Весёлые похороны» и «Искренне Ваш Шурик». //

Studia Slavica Savariensia, 2016, №1-2.

УЛИЦКАЯ, ЛЮДМИЛА. «Принимаю всё, что даётся...» // Вопросы литературы, 2000, №1., стр. 215-237.

Ljudmila ULICKAJA, *Vidám temetés*, ford. GORETITY József, Bp., Magvető, 2005.

Ljudmila ULICKAJA, *Jákob Lajtorjája*, ford. GORETITY József, Bp., Magvető, 2016.

NYERGES GÁBOR ÁDÁM

Mission impossible

avagy hogyan olvasunk egyetemi hallgatóimmal kortárs verseket

„És a boldogságos atya beszédére a madarak mind megnyitották orrukat, kiterjesztették szárnyukat, kinyújtották nyakukat. Fejüket tisztesen lehajták a földre. És ő éneklésükkel és viselkedésükkel mutatták, hogy a szentatya beszédén sokképen örvendeznek vala.”

(Pintér Jenő:

Szent Ferenc legendájának fordítása)

Magam is, mint oly sokan, naiv, csillogó szemű diákként érkeztem a bölcsészkarra annak idején. Naivitásomat azóta mindenféle tapasztalatok általi gyógykezelés (cinizmussal való, sűrű kenetetés, szembesítő erejű tapasztalatokban való, napjában többszöri áztatás) kúrálta, szemem csillogása – az elmúlt másfél évtizedben rólam készült felvételek tanúbizonysága szerint – ugyancsak megkopóban. A jelen és a kezdőmondat múlt ideje között eltelt időben sok minden történt velem: alkotóként színre léptem (és minden nehézség dacára a színen is maradtam), lapot alapítottam, melynek máig főszerkesztője vagyok, háromszor (a magyar

igazság jegyében, ráadással együtt, utoljára immáron végérvényesen) beszüntettem kritikairói működésemet, doktori hallgatóvá avasztam és több intézményben is, óraadóként – egyéb kurzusok megtartása mellett – arra a lehetetlen és hálátlan feladatra vállalkoztam, hogy az úgynevezett kortárs költészettel ismeressem (uram bocsá, *barátkoztassam*) meg odáig naiv és csillogó szemű hallgatóimat.

Félrértés ne essék, ez az esszé(szerűség) nem rólam hivatott szólni. A fenti, erőteljesen zanzásított bölcsészpályakép ismertetése pusztán azt illusztrálendő szerepel itt, hogy szemléltessem: igen sok és sokféle szerepkörben, nézőpontból foglalkozom kortárs irodalommal, mondhatni, szakmai életem minden eleme e naprendszerben kering.

Az alábbiakban tapasztalataimról kívánok röviden beszámolni, két fajtáról is. Oktatói, óradói benyomásaimról, melyek elősorolásánál (épp úgy, mint megtapasztalásukkor) folyamatosan emlékszem és emlékeztetem magam egyszersmind saját gimnazista és kisegyete-

Kovács Balázs: *Elszökött a négyfülü unikornisom*, 2023 (@kovb.art)

mista éveimre. Ez utóbbi lelkigyakorlatot elengedhetetlenül fontosnak érzem empatikusan szándékú oktatóként. S bár ahogyan haladok a korral, pontosabban a kor halad velem, felfeltűnedező ősz hajszálakkal emlékeztetve az idő múlására, önkéntelenül is egyre távolabb kerülök a mindenkori reményteljes ifjúság világától és élettapasztalataitól, ők, a hallgatók, csodával határos (valójában: logikus) módon nem öregsznek, hogy-hogy nem, még a jelen siralmas körülményei között, lényegében *ellen-szélben* működni hivatott oktatási rendszerünkben is, valamiképp, évről évre újabb és újabb, tinédzseréveiket épp elhagyó korú hallgatók

teremnek, öregedéssel párhuzamosan. Hogy megértsem, ők mit és miért nem értenek, egyáltalán: hogy miért is tűnik oly lehetetlen feladatnak, amit egyik néhai oktatóm, majd, az utolsó egy-két évben, engem tanácsokkal ellátni igyekvő (imáron) kollégám a bölcsészkaron úgy írt le, a szemináriumok menetét összegezve, *mint Szent Ferenc diskurzusát a madarakkal*.

Ennek végiggondolásában elkerülhetetlenül szót kell ejteni bizonyos régi és meggyökerezedett közoktatásbeli szemléletekről, melyek elviekben, úgy hírlík, már kikopóban vannak, de a gyakorlatban, az egyetemi oktatásba megérkező bölcsészhallgatók kompetenciájából, s még inkább annak hiányából egyértelműen kitetszik, hogy még bőven megvannak. Mind ezért a tanárok nemigen hibáztathatók, az egyetemi oktatók lehetetlen feladata látványosan eltörpül az ő még lehetetlenebb feladatuk mellett: a teljes magyar

Kovács

és világirodalom *rövid*, zanzásított, informatív összefoglalásának igénye mellett. Tehát, hogy röpké négy év alatt, az érettségéhez érve valahogy eljusson a diák az ő-, illetve ókori költészettől – és hát ez a kérdés, hogy pontosan meddig is? Az elvet ismerjük, az ugyancsak millió sebből vérző és egyre megkopottabb felosztásának és módszertanúnak tűnő tananyag rögzíti. Az erről az idők kezdete óta folyó, újult erővel fel-fellángoló vitákhoz nálam jóval hivottabbak hozzászólnak épp eleget – sajnos, többnyire, mindhiába. A gyakorlat viszont itt is beazonosítható: többnyire jó, ha a *Nyugat* nem csupán első nemzedéke, nagyon sietős léptek-

kel előrehaladó tanárok esetében legfeljebb az újhordások szokták jelenteni a magyar líra sűrű menetrendjében a végállomást. Az elvne is visszakanyarodva, eközben az érettségi már az én időmben, s tudtommal azóta is, rendre tartalmaz „kortárs irodalmi” tételt is. Megnéztem, 2023-ban középszinten Lackfi János, emelt szinten Lázár Ervin volt e kategóriában.

Az sem mindegy, mit értünk a kortárs irodalmi, ez esetben a kortárs líra fogalmán, de használjuk a bölcsészkar kurzusokon elterjedt felosztást: kortárs költészeti stúdiumok résztvevőit elsőként meglepetésként érheti, hogy rendre nem az épp születő, *aktuális* irodalomról, nem is (vagy nem is csupán) az elmúlt tízhúsz év lírai folyamatairól és jellegzetességeiről hallanak, hanem a hatvanas-hetvenes évek fordulóján megújuló költészetről, kiváltképp Tandori és Petri indulásának lírájáról, s az azóta történő költészetről is gyakran e két névhez kapcsolódó, nagy lírai változásról. „Paradigmaváltás!”, rebegik rettegve e valamiért számukra félelmetes varázsszóként ható kifejezést a hallgatók.

Idáig, a delejes-félelmetes paradigmaváltásig a tananyag jellege és mennyisége, a tanárok agyonterheltsége miatt kialakuló erőltetett menetben nemigen esik és eshet szó kortárs művekről a gimnáziumi magyarórákon. S ez érthető is. Érthető, de igen sajnálatos. Két okból is. Tétélezzük fel, naivan és csillogó szemmel, *elvben*, hogy a közoktatásban, egyebek mellett legalább általános szinten művelt embereket, *olvasókat* is volna hivatott nevelni – erősödő ellenszélben, mindennek dacára – a végtelenül kifacsart, agyondolgoztatott tanári kar. Tapasztalataim és a gyakorlat által is igazolt előfeltevésem szerint azonban a kortárs irodalom befogadásának, értelmezésének és ettől elválaszthatatlan élvezetének minden lehetséges útja lezárul a „posztmodern fordulat”-ként elhíresült lírai és prózai változásfolyamat ismerete nélkül. Ez a rettegve hallatott jelzős szerkezet

a másik varázsszó, avagy átokként elsuttogott kifejezés a hallgatók körében.

A magyar lírában és prózában ezek a változások a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas évekre esnek, tehát éppen a közoktatási tananyag vakfoltjába: az előtte való irodalom ismerete *még*, az utána lévő kortárs irodalmi tétel *már* kötelezően elvart, vakarhatja hát ráncosra okos fejét a tanár (mellyel legfeljebb biccent, nem remél stb.) – középiskolában, érettségire felkészítve épp úgy, mint egyetemen, szemináriumon. Utóbbi szcenírozásban azzal szembesülve, hogy a hallgatók, bár rendre nem ismerik, és saját bevallásuk szerint nem is szeretik (!), mivelhogy „nem értik” a kortárs irodalmat, kiváltképp a lírát. A prózától, mivel úgy vélik, az „kevésbé bonyolult” és/vagy „érthetetlen”, eleinte kevésbé idegenkednek – majd csak később, az ismerkedés során riadnak el attól is. Mindez nem csupán bénító félelmet, nagyfokú ellenállást és a vágyott megszeretés helyett *letudásra*, túlélésre irányuló magolási stratégiákat eredményez körükben, hanem nagy fokú funkcionális analfabetizmust is.

Ahogy az oktatás bármely szintjén erőlködő, szavait pusztába rimáncodó tanár küszködése, elkeseredettsége és megoldhatatlan feladataival szembesülve lelke mélyéről föl szakadó, mély, szakmai sóhaja (öszülése, szemecsillogásának megkopása stb.) is érthető és *megérthető*, ugyanúgy a diákok és hallgatók helyzete is hasonló megértéssel és empátiával szemlélendő.

Az a költészet, alapjellegét tekintve, amelylyel az elmúlt ötven évből, tágan felfogott kortársiságában, az egyszeri ifjú hallgató ismerkedni volna hivatott, vagy nagy mértékben épít a hatvanas-hetvenes évtized fordulóján végbement változásokra, vagy, ha nem is fedezhető fel ilyen direkt hatáskapcsolat – próbálja csak az ember, például, Térey líráját *megérteni* Tandoriéból –, természetesen, ezt a jelentős paradigmaváltást ismerve és ehhez még aka-

ratlanul vagy indirekten is *igazodva* jön létre. Ehhez és ennek későbbi következményeihez való viszonyulása, erre és ezekre adott reakciója a legtöbb azóta született és születő jelentős költői életműnek van, elkerülhetetlenül. Nem véletlenül paradigmaváltás a paradigmaváltás, elvégre hatóköre lényegében totális, az irodalmi gondolkodás, a befogadás legtöbb összetevőjében jelentkezik, s önmagán túlmutató időbeli érvénnyel is kihat, éppen megkerülhetlensége által.

És akkor, mindezekkel szemben ott áll a naiv, csillogó szemű, ifjú hallgató – pár hónapja, fél-egy éve még gimnazista *diák*. Kedvenc költői rendre József Attila és Ady, mert jó ízlése van. Kosztolányi költészetének játékoságát, csengés-bongását is szereti, Babitsot kicsit avíttasnak érzi – inkább, mint Adyt –, ez sem az ő, hanem a tananyag hibája. Kassákról és a szabad versről mint olyanról, valamennyit *talán* hírből már hallott, de enyhe idegenkedéssel szemléli, Petőfit épp azért szereti, amiért a hallomásból *talán* ismert Kassákot nem, ugyanis érteni *véli*: a tananyag ugyanis remekül eltitkolja költészetének minden lebilincselő bonyolultságát, tehát *izgalmasságát*. Úgy tanulta, ha úgy tanították, ha nem – legalábbis ha a tanár próbálta is árnyalni a kérdést, az érettségire való *magolás* rettentő kényszere erős savként marja le az árnyalatokat –, hogy a vers az, ami rímel, amiben a haza vagy a szerelem vagy a táj szépsége így meg így jelenik meg, a költő, mikor költ, ezekre keres *szép* szavakat és talál ki, legfőképp az ő, a diák bosszantására, afféle költői képeket, melyek valójában aljasul megalkotott rejtvények: elvégre,

mostani hallgatói beszámolók egybehangzó többsége szerint, még napjainkban is főleg azt kell vizsgálgatni az órákon, hogy „mire gondolt a költő?”

És akkor tegyük is egy rövid kitérőt e kérdés kapcsán. Ha ezt kérdezzük a verstől, „elemzés” címén, valójában mit implikálunk? Alapvetően két lehetséges előfeltételezést hagy nekünk a kérdés. A) a költő *gondolt ugyan valamire*, de „valamiért” nem azt, nem úgy mondta. B) a költő akarna „értelmesen beszélni”, de nem tud, tehát valamely alapvető kifejezésbeli deficittel, fogyatékkal használja a nyelvet. Mindkét esetben a versolvasók feladatuként azt jelöli ki a kérdés, hogy *megfejtjük*, mire gondolt a kis hamis avagy értelmesen beszélni képtelen költő. A versnek tehát van egy (*természetesen egy!*) kikeresendő jelentése, „üzenete”, amit nekünk az újabban, jobb helyeken „lírai ének” becézett *költő*¹ mond. A mi feladatunk pedig az, hogy e sok sületlenséget, hogyaszongya például, *a semmi ágán ül a szíve* – rosszabb magyarórákon: személyesen József Attilának –, *mert* lásd ugye a tankönyvben rögzített életrajzot, onnan sugalmazódik a *megfejtés* keresésének adekvát helye. Nem túl irigylésre méltó, s még kevésbé értelmes feladat, hogy ezt a *bugyutaságot* valahogy megmagyarázzuk, ünneplő ruhánkat csatakosra izzadva, legkésőbb a négyesért küzdve, az érettségien.

Visszatérve fenti gondolat kísérletünkhöz, ott áll (ül) a versolvasásra így szocializált (domesztikált), ifjú hallgató, és akkor kezdjen valamit a kortárs líra elmúlt ötven-hatvan évével. Mint már a felütésben is jeleztem, a feladat – legalábbis így – lehetetlen.

1 Szintén riasztó gyakoriságú egyetemi tapasztalatom, hogy a diákok-hallgatók többsége, bár ugyan stúdiomaik egy pontján valóban megtanulja, hogy „valamiért” (a többségük nem igazán értesül róla, hogy miért) *nem illik* azt mondani, hogy Petőfi Sándor fordult be a konyhára és gyűjtött rá a pipára, de gondolatilag csupán odáig jut (juttatják el a számukra) mindezt, hogy miközben Petőfi Sándorra (Ady Endrére, Kosztolányi Dezsőre stb.) *gondolnak*, e nevek helyett használják „a lírai én” kifejezést. Nem egyszer hallottam az ezt legékesebben összegző nyelvbötlést is, mely szerint „a vers szerzője a lírai én”.

Egyetemi óraadóként e lehetetlenséggel az alábbi módokon igyekeztem szembenézni.

Mindenekelőtt „olvasási gyorstalpalónk” keretében, igyekszem felszámolni a „mire gondolt a költő” és a vers „üzenete” és „egyetlen, rögzített, kikutatandó megfejtése” körül homályosuló beidegződéseket. Megjegyezve, hogy ezek a „posztmodern fordulat” előtt született költészetek befogadásakor is roppant szerencsétlen megközelítések, az utóbbi pár évtized líratermése esetében pedig, úgy tűnik, még kevésbé hatékonyak.

Hallgatóim több-kevesebb örömeire olvasmányaik listáját általában több, de mindenképpen legalább egy szekundér szöveggel is tetézem. Margócsy István „névszón ige” című tanulmánya² ugyanis egyszerre összegző érvénnyel és egy rendkívül fontos, a bevett tudományos narratívákat üdvösen kiegészítő, alternatív közelítéssel írja le a hatvanas-hetvenes években végbement magyar lírai változást. Azon felül, hogy pontos, tömör és érzékletes összefoglalását adja úgy történetileg, mint (nyelv)filozófiailag e folyamatnak, temérdek láttató erejű irodalmi példával, azért is ajánlanám meghatározó olvasmányként minden irodalmat tanító, közoktatásban dolgozó kollégának is, mivel a tanulmány fő szempontja leegyszerűsítés nélkül tesz egyszerűen-egyszerűbben megérthetővé egy egyéb-

ként roppant bonyolult és összetett irodalomtudományos problémát. Margócsy ugyanis e „posztmodern”-nek elkeresztelt fordulat környékén a magyar lírában grammatikai alapú változást vél felfedezni, amelynek hatóköre természetesen jócskán túlmutat a grammatika területén. A „szóközpontú” költészet helybe lépő „mondatközpontú” költészetről szóló gondolatmenetét e helyütt nem ismertetném

Kovács Balázs: *Szerepcsere*, 2021 (@kovb.art)

2 MARGÓCSY István, „névszón ige”. Vázlat az újabb magyar költészet két nagy poétikai tendenciájáról, *Jelenkor*, 1995/1, 18–30. (interneten: <https://www.jelenkor.net/userfiles/archivum/1995-1.pdf>), kötetben: *Uő, Nagyon komoly játékok. Tanulmányok, kritikák*, Pesti Szalon, Bp., 1996.

részletesebben, csupán kilátásba helyezném, hogy ez egyszerűnek ható és egyszerűen belátható változás megértésével az elmúlt évtizedek szinte teljes költészeti paradigmájának értelmezéséhez nagy sikerrel hasznosítható eszközt kapunk. Bármily tömörséggel erről beszélgetve, egy-egy hetvenes-nyolcvanas-kilencvenes évekbeli verspéldán szemléltetve e kitekintést, olyan szövegértési lehetőségeket kaphatnának a közoktatás diákjai, ami megsokszorozhatná modern költészeti szövegek befogadása terén rendelkezésükre álló lehetőségeik sorát, s a félelmetes-érthetetlen-unalmasnak hitt „modern” líra egyszerűen a sokszor számukra már „avittasnak” ható, klasszikus szövegekkel szemben egy egészen új, izgalmas, felfedezésre váró szöveg univerzumot kínálhatna. Több hallgatóhoz hasonlóan magam is ilyesmi pálfordulás, ízlésbővülés eredményeképp lettem lelkes

fogyasztója, sőt súlyosabb következményként még termelője is kortárs lírai szövegeknek.

A wittgensteini nyelvfilozófia, de legalább annak a jelentés egyértelműségébe vetett kétegyekkel összefüggésbe hozható szegmensének bármily tömör, zanzás *elmesélése*, az irodalmi posztmodernitás ezen alfájának és omegájának említése szintén olyasmi, ami nehezen elképzelhető, hogy részletekbe menően az egyetemi éveik előtt a diákok ismeretanyagával korrelálhatna. Azonban akár csak utalni arra, hogy a jelentések *stabilitásának*, egyértelműségének kérdése olyasmi, ami a gondolkodás történetében korántsem állandó és magától értetődő evidencia, már önmagában is rendkívül hasznos táptalaját adhatná későbbi korszakok irodalmi műveivel való érintkezésnek.

Olyan szempontból is, hogy gyorstalpaló „olvasástanfolyamunkon”, harmadik sarkala-

Kovács Balázs: *Hírnök*, 2021 (@kovb.art)

tos elemként, a kontextus kérdéséről és mi-
benlétéről szoktam beszélgetni, mondhatni:
előjáróban, óráimra óvatlanul betévedő hall-
gatóimmal. Ahogy a korábbi kérdések, úgy ez
is olyasmi, amit alaposan és „teljességében”
még egy teljes egészében ennek a problémá-
nak szentelt félév során sem lehetne kimerítő-
en megtárgyalni valamilyen művészetelméleti
vagy -filozófiai kurzuson. Ez azonban nem azt
jelenti, hogy ne volna elengedhetetlen legalább
egy-egy szemléletes és kézenfekvő példán meg-
mutatva – esetemben ezek jellemzően a ready-
made műfaji kategóriájához kapcsolható, szinte
közhelyesen ismert darabok, a Duchamp-vécé
vagy Örkény *Mi mindent kell tudni* című egy-
percese – a kontextus kérdéséről beszélgetni.
A fent említettek kontextusa, műfaji kérdései
megtárgyalása után már jóval kevésbé áll ég-
nek a hallgatók haja, példának okáért, Tandori
sakkverseinek említése, akár még megtárgyalá-
sa kapcsán.

Végezetül még megjegyezném, hogy – leg-
alábbis eleinte – őszinte meglepetésemre szinte
minden kortárs költészetnek szentelt félévünk
végére a kezdetben berzenkedő-értetlenkedő-
unatkozó hallgatóim kifejezetten megszeret-
tek verset elemezni. Több rendbeli szíves szó-
beli közlésük alapján ennek oka az volt, hogy
ahelyett, hogy azt próbálták volna megfejteni,
a tankönyv szerint az életrajz vagy a nemzet
sorsának mely szegmensére „gondolt a költő”,
szóról szóra, sorról sorra haladva olvastunk
együtt. Ha tetszik, rejtvényt fejtettünk, de az-
zal az előzetes megegyezéssel, hogy nem verset
fordítunk, nem is lehetünk biztosak benne,
hogy lesz „megfejtés” (mivel, egyeztünk meg:
a jó vers nem „üzenet”-tartalom és annak cico-
mázott külcsíne), mi több, biztosan nem lesz:

egyértelmű, pászentos, szó szerinti *megfejtés*
semmiképp sem. Mit nézegettünk hát helyett?
Azt, hogy mi „történik” a versben, melyek azok
a közlések, amelyek regisztrálhatók, ezeket pe-
dig milyen lírai beszélőhöz köthetjük, milyen
kommunikációs helyzetben, milyen kontextus-
ban? Nem csak az volt fontos, hogy mit mond
a vers, illetve annak beszélője, hanem hogy
mit nem, mi minden maradhat kimondatlanul,
rejtve, netán: a „háttérben” a lírai tömörítésben.
Mindez számos verspéldán szemléltetve reme-
kül kipróbálható. Óráim esetében (elsőként
még véletlenszerű órai választással, azóta tuda-
tosan) Kemény István *A néma H* című darabja
bizonyult elsőrangú alapanyagának ahhoz, hogy
hallgatóimmal közösen felfejtsük, mi az, ami
„tényszerűen” „rögzítve” *történik* a versben,
amiről a versbeszélő beszámol, és – ami nagy
eséllyel még fontosabb – mindezek mellett és
közben még mi minden leledzhet: a háttérben,
a versbeszélőben, a többi említett szereplőben
belül, elhallgatások, elszólások, finom utalá-
sok, a beszéd szituáltsága mentén.

Persze, minden ilyen esszészerűség haszno-
síthatósága erősen megkérdőjelezhető, különö-
sen, ha az írásnak ez nem is feltétlenül szándéka
vagy funkciója. A fentiekben csupán arra kívántam
szerény ajánlatot tenni, avagy eleve jobban
is tenném, ha még annak sem szánám, tehát:
inkább csupán megosztani, hogy a kényszer
milyen, zavarbaejtően hatásosnak-hasznosnak
tűnő megoldásokat fejlesztetett ki velem a le-
hetetlennek tűnő feladat – olvassunk kortárs
verseket fiatal egyetemistákkal – abszolválásá-
ra. Hogy ezek akár más egyetemi szobákban,
hát még osztálytermekben mennyire haszno-
síthatók, nem tudhatom. De talán nem árt fel-
vetni őket. Szigorúan *hátha* jellegére.

KARÁDI ZSOLT

„Ki itt él, mélyrepül”

Kiss Judit Ágnes: Szó

Régóta szeretem Kiss Judit Ágnes könyveit. Hajdan egyszer Nyíregyházán járt: a VIDOR Fesztivál író-olvasó találkozóján beszélt arról, hogyan kellett elhagynia bizonyos művei miatt az iskolát, ahol tanított. (Az ő pályája kapcsán emlegetjük gyakran pedagógus-jelölt hallgatóimmal Janus Pannoniust, aki azt írta: „Mert hívő ember költő nem lehet”. Őt parafrázálva kérhetjük: vajon tanárember lehet-e költő...?)

Tavaly tavasszal az interneten bukkantunk rá a hírre, amely arról tudósított, hogy átírták a Szó egyik sorát.¹ A gesztus kisebb „vihart” kavart, amely hozzájárult a költemény körüli legendaképződéshez. Azóta több egyetemista

csoporttal próbáltam feldolgozni a verset. Voltak olyan fiatalok, akiket mélyen elgondolkodtatott, mások úgy vélték: „túl van írva”. A továbbiakban a művet nem a direkt politikai olvasat felől értelmezem, hanem arra törekszem, hogy rámutassak a szöveg intertextualitásának jelentésképző funkciójára.

I.

A Szó 2013 februárjában, az Élet és Irodalomban jelent meg először.² Keletkezése mögött az a riasztó jelenség állt, amely szerint 2012-ben honfitársaink ijesztő számban hagyták el Magyarországot. A történelmi és napi tapasztalatok azt mutatták, hogy új exodus kezdődött.³

1 https://konyvesmagazin.hu/friss/a_meleg_szot_magyarra_csereltek_kiss_judit_agnes Verseben egy tizedikes szovegyujtemenyben.html;

<https://telex.hu/kult/2023/05/11/kiss-judit-agnes-vers-atirat>. (Letöltés: 2023. 05. 13.)

2 Kiss Judit Ágnes, Szó, Élet és Irodalom 2013/7, 17.

3 ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0031.html; portfolio.hu/gazdasag/20230409/ot-eve-nem-lepett-le-ennyi-magyar-megint-elindul-a-tomeges-kivandorlas-607468; <https://atlatzo.hu/adat/2023/09/25/700-ezernel-is-tobb-magyar-el-kulfoldon-2020-ota-egyre-tobben-vandorolnak-ki/>. (Letöltés: 2024. 05. 10.)

Kiss Judit Ágnes ezzel kapcsolatban elmondta: megírásának személyes okai voltak.⁴

A mű kapcsán óhatatlanul felmerül a kérdés: kell-e, lehetséges-e két évtizeddel a rendszerváltás után közéleti költészetet művelni? A gyakran kárhözhatott „képviselési beszéd-mód” feltámasztható-e? És van-e értelme *versben* szólni olyan társadalmi jelenségekről, amelyekről szociológiai-politológiai célzatú tanulmányokban lenne szükséges beszélni?

Akkor már, a Szó publikálása idején megjelent Kemény Istvántól a híres *Búcsúlevél*⁵, s 2012 nyarán kijött a nyomdából az *Édes hazám* című antológia⁶ is, benne a Kemény István-vers. A kötet darabjai, s a róluk szóló kritikák újból ráirányították a figyelmet az effajta költészetre. Akkoriban az Élet és Irodalom hasábjain csaknem másfél esztendeje élénk diskurzus zajlott a közéleti-politikai költészetről. (E vita ismertetése túlmutatna mostani elmélkedésünkön.)

II.

Kiss Judit Ágnes Szózat-parafrázisa joggal tekinthető közéleti alkotásnak. A magyar világ aggasztó jelenségére reflektál. És noha tizenegy éve született, a kiváltó probléma nem szűnt

meg; a kivándorlás – a nagyszámú hazatérés ellenére⁷ – ma is rendkívül jelentős társadalmi anomáliákat okoz. Nézzük azonban a mű szövegét.

Kiss Judit Ágnes
Szó

*Hazádból, hogyha még bírod,
Ne menj el, ó, magyar.
Hogy menekülj, lesz mindig ok,
És mindig, hogy maradj.*

*Itt áldozat, s vajon mi ott?
Bevándorló lehetsz,
Nem tudhatod, végül melyik
A súlyosabb kereszt.*

*Ez a föld régóta ugar,
Terméketlen, sivár,
De van még, ki zenét szerez,
És színházat csinál,*

*Szeret és harcol semmiért,
Mert másként nem tehet.
Hogy itt vagy, erőt ad nekik,
S ők itt vannak veled.*

4 „Ez a vers tavaly januári. Több évet hagytam ki, és mikor visszatértem a közoktatásba, azzal szembesültem, hogy a középiskolát kezdő tanítványaim érettségi után szinte mind külföldön képzelik el az életüket. Ebből a sokkból született a vers. Örülök, hogy lett visszhangja, a Katona József Színház *Illaberek* című előadásában méltó helyre került. A legnagyobb elismerést kaptam érte, amit csak kaphattam: egy e-mailt arról, hogyan fordította vissza a küszöbről ez a vers a kivándorlás előtt álló családot. Persze nemcsak vállveregetés járt érte, hanem rengeteg vád, számonkérés, felháborodott válaszversek.” SZEPESI Dóra, *Kiss Judit Ágneset kérdeztük*. 2014. szeptember 9. <http://www.barkaonline.hu/megkerdeztuk/4226-megkerdeztuk-kiss-judit-agnest>. (Letöltés: 2024. 05. 11.)

5 KEMÉNY István, *Búcsúlevél*, Holmi 2011/2, 143-144.

6 *Édes hazám*, szerk. BÁRÁNY Tibor, Bp., Magvető, 2012. A kötet születéséről lásd: <https://www.konyv7.hu/magyar/menupontok/felso-menusor/folyoirat/edes-hazam-8211-kozelet-kozerzet-kolteszet---barany-tibor>. (Letöltés: 2024. 05. 04.) A kritikai visszhang: TAKÁCS Ferenc, *Hálnak az utcán*, *Mozgó Világ*, 2012/8-9 https://epa.oszk.hu/01300/01326/00142/pdf/EPA01326_mozgo_vilag_2012_08_5698.pdf (Letöltés: 2024. 05. 05.) TINCKÓ Máté, *A hazaféltés fiókjai*, <https://www.kulter.hu/2013/09/a-hazafeltes-fiokjai/> (Letöltés: 2024. 05. 05.) SOMI Éva, *Hazabeszéd*, <http://www.barkaonline.hu/olvasonaplo/3239-az-edes-hazamrol> (Letöltés: 2024. 05. 05.) FEHÉR Renátó, *Két elszódalolt évtized* <https://www.prae.hu/article/5319-ket-elszodalolt-evtized/> (Letöltés: 2024. 05. 05.)

7 Vö. <https://www.vg.hu/vilaggazdasag-magyar-gazdasag/2023/07/tizezrevel-koltoznez-haza-a-kivandorolt-magyarok-itt-vannak-az-adatok>. (Letöltés: 2024. 05. 10.)

Lehet, hogy nem jön jobb soha,
Ki itt él, mélyrepül.
Megúszhatják a vétkesek,
S te bűnhódsz vétlenül,

Míg annyi jóval van tele
A másik serpenyő,
Ha baj van, ki ne mentené,
Ami még menthető?

De itt van szükség rád nagyon,
Sötétben lenni fény,
Hogy fölemeld, ki megrogyott,
És bátorítsd, ki fél.

Maradj, mert meg kell védeni,
Kinek nincs is hova,
Legyen szegény, hajléktalan,
Zsidó, meleg, roma,

Vagy bárki más, aki alól
Kihúzták a talajt.
Légy fül, ha semmit nem tehetsz,
Ki hallja még a jajt.

Ez frontvonal, ez harcmező,
S még így is otthonod,
Rád simul minden rég bejárt
Tered, kamaszkorod.

Taposhatnak röhögve mind
Az összes elveden,
De szétolvadnak a szavak
Az anyanyelveden.

Ne hidd, hogy semmi eszközöd,
Fegyver vagy te magad,

Mind különleges ügynök az,
Ki mégis itt marad.

Maradj tövisnek, bőr alatt,
Ha bírod még, magyar,
Légy viszkető seb, mit a kéz
Álmában is vakar.

Itt áldás is, másutt csak egy
Bevándorló lehetsz.
Ki mondja meg, végül melyik
A súlyosabb kereszt?

A költemény és a Szózat hasonlóságainak összevetése vonzó feladat, jóllehet közöttük számottevő különbség mutatkozik. Azzal, hogy Kiss Judit Ágnes a címben csak annyit szerepeltet: Szó, ráutal nemzeti fohászkunkra, ugyanakkor versét el is távolítja tőle. Eltávolítja a szöveget az emelkedett stílusú, kinyilatkoztatás jellegű, feltétlen helytállásra buzdító, felfokozott hangvételű beszédmódtól. A címbe állított főnév implikálhatja azt a jelentést is, amely szerint a mű nem óda, pusztán „egyszerű” kifejezés, illetve földézhetheti a „szó elszáll, az írás megmarad” latin közmondást is. Ezzel a gesztussal a mai lírikus elválasztja önmagát a romantikus-váteszi költői szerepfelfogástól. Vörösmarty hatalmas, prófétai beszédmintát⁸ követő látomásának történelmi áttekintését nem imitálja, hanem az „Itt éled, halnod kell” felszólításának fényében beszél.⁹ Pontosabban a lírai alany a nemzeti hovatartozás sokak számára megkérdőjelezett kötelező voltának, a rendületlenül-életelv megingásának idején fordul az – erkölcsi imperatívusz elbizonytalanodása következtében hazája elhagyását fontolgató – egyes magyarhoz.

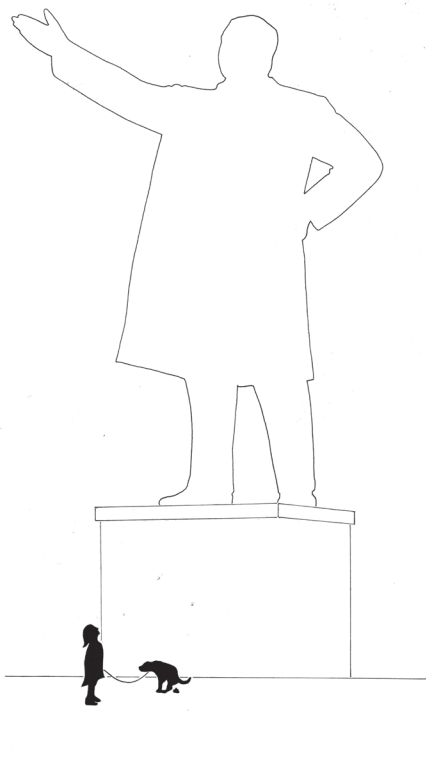
8 DÁVIDHÁZI Péter, „Az nem lehet, hogy annyi szív”. A Szózat bibliai logikája és szerepmintája = Vörösmarty Mihály emlékezete, szerk. GERE Mihály, Bp., Osiris, 2023, 425-434. Vö. SZILÁGYI Márton, „Miért én éltem, az már dűlva van”. Vörösmarty-tanulmányok. Bp., Osiris, 2021, 180-192.

9 A címbeli főnév azt is megengedi, hogy úgy értsük: a versbeli kérés, az itthon maradásra készítetés pusztán csak szó, amelyet a megszólított meghallgathat, de nem bizonyos, hogy magáévá tesz.

Értelmetlen dolog lenne párhuzamokat keresni a *Szózat* és a *Szó* keletkezési körülményei, illetve a két szerző megszólalásának céljai között. A Kiss Judit Ágnes-mű nemcsak Vörösmarty versével folytat párbeszédet, hanem a magyar költészet számos darabjával lép intertextuális kapcsolatba. A keretes szerkezet (a záró strófának a kezdéshez képest történő megváltoztatása), a megszólítás, továbbá az érvelés dinamikája hasonló a két költeményben, azonban míg a *Szózat* a hazához való hűséget élet-halál kérdésévé teszi, addig a *Szó* ennél kevesebbre vállalkozik: a kivándorolni szándékozókat akarja maradásra bírni. Érvrendszerét ennek érdekében építi fel.

III.

A beszélő hazához való viszonya ambivalens: az elmenni igyekvőt a „hogya még bírod” hangoltságával inti maradásra. A létehetőségek a „menekülj” és a „maradj” között artikulálódnak. A másik ellentét az „itt” és az „ott” világa. Az *itt* a Vörösmarty-szövegben is hangsúlyos: az ország történelmének színhelye, a csaták, a küzdelmek, a szabadságharcok, s a jobb kor eljövételének tere. A *Szóban* az *itt* Ady-szerű ugar, „terméketlen, sivár”.¹⁰ Az *itt* perspektívtalan világa azonban nemcsak Adyt idézi, hanem a József Attila-i *Elégia*t is: „Igazán / csak itt mo-

Kovács Balázs: *Egy nap Zsarnokföldön*, 2024 (@kovb.art)

solyoghatsz, itt sírhatsz. / Magaddal is csak itt bírhat, / óh lélek! Ez a hazám.”

Az egész mű *itt* terének-idejének ellentmondásosságát járja körül. Az összes traumával szemben a mégis szegezhető szembe.

10 Az *itt* világa emlékeztet az Édes hazám lapjain közzé tett művek többségének túldimenzionált jelenleírására, a kiábrándult, sötét hang, a reménytelenség, csüggedtség eluralkodására. Lásd például ERDŐS Virág, *Van egy ország*, Édes Hazám, „Ezt is elviszem magammal”, *Segíthetek?*, MÁRCIUSI kesergő, SZÁLINGER Balázs, *Rendszerváltás 2.0*, HÁY János, *Tiborc-repp*, HATÁR Győző, *Lebuj-ország*, SAJÓ László, *Három a magyar igazság*, KUKORELLY Endre, *Nem metafizikai értelemben*, LACKFI János, *Kesernyész felhívás*, Belső emigráns, VÖRÖS István, *A válság üdvözlése*, KISS Judit Ágnes, *Két magyaros nóta*, DEÁK Botond, *Az elfelejtett Himnusz*, SZILÁGYI Ákos, *Hol a haza?*, DEMÉNY Péter, *Haza-szvit*, EÖRSI István, *Kérdés, barátainak*, CSOÓRI Sándor, *Milyen ország ez?*, TÓTH Krisztina, *A koravén cigány*, KEMÉNY István, *A semmieset*, ORBÁN Ottó, *Édes hazám*, TÉREY János, *Magyar közöny*, SCHEIN Gábor, *Karácsony másnapján*, 2011.

Mert aki itt él, az „mélyrepül” – hangzik el az ötödik strófában. A hapax legomenon-szerű, a *mélyrepülésből*¹¹ elvont, a Cseh Tamás-Csengey Dénes-albumot¹² (is) asszociáló ige tömören fejezi ki az itt élők világérzését. Az *itt* – katonai retorikát idézően – „frontvonal”, „harcmező”, ahol (komplexszé téve a képet) „Fegyver vagy te magad”; ehhez tapad a „Mind különleges ügynök az” sor, hogy nagy erővel ugrassa ki a „mégis itt marad” három szavát. Kísért József Attila *Hazám* ciklusa hetedik szonettjének mégis-morálja: a minden rettenettel szembeni érzelmi odaadás vallomásossága:

*S mégis, magyarnak számkivetve,
lelkem sikoltva megriad –
édes Hazám, fogadj szivedbe,
hadd legyek hűséges fiad!*

A Szó beszélője a negatív élményekkel nem tud mást szembeállítani, mint azt: *ott* örökké csak idegen lehetsz. A mű mesterien oldja fel az eltávozás–itthon maradás dilemmáját. A második és a tizennegyedik versszak között feszülő korjellemzés végletei („Itt áldozat, s vajon mi ott? / Bevándorló lehetsz”, illetve a *Szózatra* („Áldjon vagy verjen sors keze: / Itt élned, halnod kell”) rájátszó („Itt áldás is, másutt csak egy / Bevándorló lehetsz”) sorok felmutatják, mi tarthat itthon valakit. Az áldozat léthelyzetétől az áldásig nyúlik az érzelmi ív. Azt üzeni, hogy az áldozati létből az elesetteknek, nyomoruló-

taknak, kitaszítottaknak, marginalizáltaknak, a megalázottaknak és megszorítottaknak történő segítségnyújtás, érdekeik képviselése emelhet ki. Ez pedig maradásra sarkallhatja azt is, aki menni akar.

A Szó és a Szózat párbeszédének olyan mozzanatai is feltárulnak az olvasó előtt, amelyek a pretextusra rejtettebben utalnak: az említett ötödik strófa nyitó sora („Lehet, hogy nem jön jobb soha”) Vörösmarty tizedik versszakára („Még jöni kell, még jöni fog / Egy jobb kor, mely után / Buzgó imádság epedez / Százerek ajakán”) utalva a költő végletes indulatát („Vagy jöni fog, ha jöni kell / A nagy-szerű halál”) kételybe, a *jobb kor* eljövételének szkepszisébe oldja. (A versszak harmadik sora – „Megúszhatják a vétkesek” – babitsi allúziója megterheli a textust, azonban erősíti a Szó intertextuális helyzetét.)

A Kiss Judit Ágnes-vers egyértelmű utalásokat tartalmaz Márai Sándor *Halotti beszédére*.¹³ A századokon átnyúló hatás példája a Vörösmarty–Márai–Kiss Judit Ágnes-ív: a *Szózat* sora („Az nem lehet, hogy annyi szív”) kurzívált formában megjelenik a *Halotti beszéd*ben, miképpen benne az *itt* és az *ott* a Szóhoz hasonló értelemben artikulálódik...

Az *itt* jellemzése teszi ki a szöveg nagy részét, amelyet allúziók járnak át. A „Szeret és harcol semmiért” sor távolról Petőfi költeményének (A XIX. század költői) záró strófáját idézi, míg a „Mert másképp nem tehet” Luther híres sza-

11 Mélyrepülés: „Az a történés vagy állapot, hogy valaki, valami (hirtelen) mélyre süllyed, mélypontra zuhan, (hosszabb időre) hullámvölgybe kerül.” *Magyar értelmező kéziszótár*, főszerk., PUSZTAI Ferenc, Bp., Akadémiai, 2003², 917.

12 <https://csehtamasarchivum.hu/lemezgyujtemeny/melyrepules>; <https://csehtamasarchivum.hu/lemezgyujtemeny-track/melyrepules-sotet-lo-vallomast-tesz> (Letöltés: 2024. 05. 06.)

13 Vele kapcsolatban Szegedy-Maszák Mihály azt írta: a mű „[r]endkívül kegyetlenül számolt le azzal az ábránddal, hogy lehet-e magyarnak maradni külföldön s létezhet-e második haza.” SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Márai Sándor*, Bp., Akadémiai, 1991, 51. Vö.: „Ez a vers nemcsak megkapó kifejeződése az emigráns életérzésnek, hanem egyik csúcspontja, maradandó remeke a magyar nyelvű költészetnek is.” RÓNAY László, *Márai Sándor*, Bp., Éghajlat, 2017, 506.

vait asszociálja.¹⁴ A „Légy fül, ha semmit nem tehetsz” szerkezet Adytól *A magyar Messiások* ötödik-nyolcadik sorára emlékeztet („Ezerszer is meghalnak, / S üdve nincs a keresztnék, / Mert semmit se tehettek, / Óh, semmi se tehettek”). A „Ne hidd, hogy semmi eszközöd” sor a „S ne hidd, hogy a lantnak / Ereje meglankadt: / Csak hangköre más” Arany Jánosát (*Mindvégig*), a „Maradj tövisnek, bőr alatt” a „Maradj fölöslegesnek, / a titkokat ne lesd meg” József Attiláját¹⁵ (*Tudod, hogy nincs bocsánat*), a „Nem tudhatod, végül melyik / A súlyosabb kereszt” Radnótit juttatja eszünkbe.

IV.

A Szó sajátos jegye az egyes szám második személyű személyjelölés. Az egyes igealakok (*bírod, lehetsz, nem tudhatod, vagy, bűnhődsz, illetve a felszólító módú tiltó-állító formák (ne menj el, illetve menekülj, maradj, főlemeld, bátorítsd)* a felütésben szereplő *magyar*hoz címzetten jelennek meg. Ezek olykor fölvetik az „önmegszólítás” lehetőségét is (főntebb láttuk a költő vallomá-

sát a szöveg keletkezésével összefüggésben), ellenben tudható, hogy túlmutatnak a vallomássóságon. A *magyar* a valós és a fiktív én komponenseiből létrehozott nyelvi konstrukció.

Az egyes szám harmadik személyű jelölés az „ők” világra utal. Ez a csoport kétarcú: egyfelől a névmásokkal jelzettek (*ki, nekik, ők, illetve kinek, árki, aki*) azok, akiknek szükségük van az itthon maradóra, másfelől pedig a személytelenek, a többes szám harmadik személyű igékkel jelöltek (*megúszhatják, kihúzzhatják,*

Kovács Balázs: *Megzavart szerény csendélet*, 2023 (@kovb.art)

taposhatnak). A mű legszebb sorai („Sötétben lenni fény”, „De szétolvadnak a szavak / Az anyanyelveden”) a költő lírai remeklései.

14 A hagyomány szerint Luther Márton 1521. április 18-án, a wormszi birodalmi gyűlésen az „Itt állok, másként nem tehetek. Isten engem úgy segítjen. Ámen.” szavakkal zárta beszédét, kifejezve, hogy nem cselekedhet Istennel és lelkiismeretével szemben, hűségese marad a reformátori tanokhoz. <https://mult-kor.hu/itt-alkok-maskent-nem-tehetek-a-csaszar-atokkal-sujtotta-az-allhatatos-luthert-20200417>; (Letöltés: 2024. 05. 10.) A tudományos kutatás azonban bebizonyította, hogy eme híres mondatot Luther nem mondta el, hanem Georg Rörer (latinosan: Rorarius) alkotta meg, nem sokkal a reformátor halála után összegyűjtött munkái kiadásakor. Diamard MACCULLOCH, *A reformáció története*, Bp., Európa, 2011, 216.

15 A „S te bűnhődsz vétenül” József Attilától nem pusztán a *Tudod, hogy nincs bocsánat*ot idézi fel, hanem a *bűn* című verset is („Zord bűnös vagyok, azt hiszem, / de jól érzem magam. / Csak az zavar e semmiben, / mért nincs bűnöm, ha van.”

A zömmel asszonáncokat (*lehetsz / kereszt, sívár / csinál, tehet / veled, serpenyő / menthető, talajt / a jajt, magad / marad, magyar / vakar*) tartalmazó strófák mérsékelt módon, de funkcionálisan élnek az enjembement-ok kifejező erejével („Rád simul minden rég bejárt / Tered, kamaszkorod”; „Itt áldás is, másutt csak egy / Bevándorló lehetsz. / Ki mondja meg, végül melyik / A súlyosabb kereszt”). (Az első versszak ó, magyar / hogy maradj rímpárja

magában hordozza az egész mű legjelentősebb ideáját.)

A tizennégy strófa három kérdést („Itt áldozat, s vajon mi ott?; Ha baj van, ki ne mentené, / Ami még menthető?; Ki mondja meg, végül melyik / A súlyosabb kereszt?”) exponál: nyomukban az alkotás nevezhető hárompílerű kompozíciónak is. Az ötvenhat soros mű közepén, a 28. sorban álló mondat („És bátorítsd, ki fél”), s az utána álló versszak („Maradj, mert meg kell védeni, / Kinek nincs is hova, / Legyen szegény, hajléktalan, / Zsidó, meleg, roma”) – hangsúlyozott helyzeténél fogva – a Szó centrális gondolatainak egyike.

Papp Sándor Zsigmond 2022 februárjában Kiss Judit Ágnes *Szلالom* című könyvét ajánlotta olvasóinak. Szavai nemcsak erre a kötetre, hanem a költő egész életművére vonatkoztatva is mértékadók: „A Szلالom fényesen igazolja azt, amit Kiss Judit a fülszövegen mond magáról: »mindig a líra maradt az irodalmi anyanyelvem«. Akármelyik álarc mögül is szóljon hozzánk, ez az igen formagazdag, a nagy elődöket is megidéző, átíró költészet mindig megőrzi azt a tulajdonságát, hogy soha nem lesz túlírt vagy éteri, nem az életünk felett lebeg jó néhány méterrel. Ez a kicsit gúnyos, kicsit perlekedős hang mindig az elevenünkre tapint. És néha a tükörnél is pontosabb képet mutat rólunk.”¹⁶

Kovács Balázs: *Az örök talpnyaló*, 2021 (@kovb.art)

16 PAPP Sándor Zsigmond, *Kiss Judit Ágnes, Szلالom*. <https://konyvterasz.hu/hazatlan-szeretet-het-hangra/> (Letöltés: 2024. 05. 12.)

Több kimenőt kaphat a mondanivaló

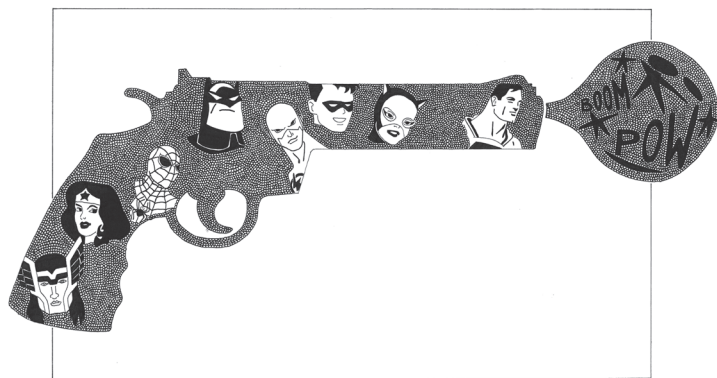
Kukorelly Endre írót a kortárs irodalom és az irodalomtanítás viszonyáról kérdezi Baranyai Katalin

2007-es *Lil(1) a legyező* című esszéjében a kortárs magyar irodalommal kapcsolatban irodalmi kánonok, közoktatási szabályozók, tankönyvek és tanárok hozzáállásának szerepéről ír a hazai irodalomtanításban. Mi változott azóta iskola és a kortárs irodalom viszonyában?

Semmi. „Kortárs költőkről ne is beszéljünk”, kedélyeskedik a tévében nagy ártatlanul egy jópofa színész, akit versműsoráról kérdeznek. Kortárs költő nem kerül be. Amit a riporter evidenciával nyugtáz. Ha valami okból, a napi politika ancillájaként, legtöbbször lila ködfelhőben előkerül a költészet, annak körülbelül azonnal Duna-parti Petőfi-szobor alakja lesz. József Attila és Radnóti néhány kései műve, esetleg Weöres nemgyerekkversei, gyerekversként eladva, slussz. Alig túlzok. Az érettségizettek nyilván tudják-gondolják, hogy léteznie kell kortárs költészetnek, de nem kíváncsiak rá. A kortárs művész ufó. Van, ugyan még nem látta senki.

Tapasztaltam ilyet. Karácsonyi ajándékkötetemet kortárs költő verseivel, kortárs festő képével a borítón, inkább értetlenséget váltott ki a hallgatóimból, mint örömet. Egyikük mondta is, ő versben a megnyugtatót keresi. Elvárásainkból a 19. századi beidegződés már nem kitörölhető?

Jó megnyugodni. Én is a nyugit keresem. Miután felkorbácsolódtam, mert jó az izgalom is, nem? Cirka a 19. század végéig a művészet kortárs volt. Ma szinte kizárólag ez a század van a komolyzenei, operai repertoáron, azok az irodalmi művek népszerűek, melyek a romantika vagy a realizmus poétikáihoz fognak vissza, és így tovább. Talán a képzőművészet áll jobban, az avantgárd valamelyest átment, ma már nem írják a vendégkönyvbe, hogy ezt a gyerekem is festhette volna. Amúgy a művészettörténet-oktatást épp megszüntetik! Hálísten, irodalomóra még van.

Kovács Balázs: *Váratlan fordulat V*, 2024 (@kovb.art)

Magyar nyelv és irodalom. De a tantárgy túl sok mindenért – kommunikáció, szövegértés, szövegalkotás, médiatudatosság – felelős.

Főként pedig: irodalom helyett az irodalom történetét tanítják, ezen belül sem a művek élvezete, hanem mindenféle irodalmon kívüli – hazafias, „problémacentrikus” – szempontok érvényesülnek. Bele se gondolunk abba, hogy az irodalmon kívül minden más diszciplínának a kvázi kurrens helyzetét tanítják: fizikát, és nem a fizika történetét stb.! Minden téren ez megy: a színház mindig kortárs volt a görögöktől Shakespeare-en és Molière-en keresztül Molnár Ferencig, a két világháború között száznál több, ma már zömében nem ismert szerzőt játszottak, és Móricz naplója szerint nem érdemes regényt írni, színdarabírásból sokkal jobban meg lehet élni. Megesett, hogy a hatvanas években Csurka öt darabbal volt jelen egyszerre, nagyszínpadon – ma szinte senki-semmi. A kortárs nem eléggé szexi, és – vagy mert – nem csupán a közönség mondott le róla; mintha a szerzők is lemondtak volna arról, hogy primér hatást érjenek el. Néhány tízezer embert érdekel az élő irodalom, a többség nem vesz róla tudomást, ennek megfelelően nem is kerül a mindenkori döntéshozók horizontjába.

Ön szerint mi ennek az oka?

A szocializáció – magzat kortól életfogytig. A német újszülött németül, a francia franciául sír fel, a nyelv eleve berajzolja magát. Hároméves korig szinte totálisan autentikusak a gesztusok, elolvadsz attól, ahogy egy gyerek beszél, mindegy, mit mond. Mert nem ezt vagy azt mondja; saját

magát mondja, kibeszéli magát. Egyfajta totalitás – amiről aztán *leneveljük*: a nevelés folyamán az autentikus súlyosan takarásba kerül, megtanulsz *szabályosan* – és persze ügyetlenül, hibásan – fogalmazni, énekelni-táncolni, rajzolni *valamit*. A felnőtt megtanítja, amit ő evidensen használ, ez megy tovább. A művészettel kapcsolatos tudásunk alapvetően 19. századi poétikákból fakad, ezeket beszéljük anyanyelvi szinten, a korábbiakkal és az utána következőkkel *problémánk van*. Az avantgárdal és az utána következőkkel mindenképp. Noha a gyerekek egyébként épp ez áll kézre, könnyű belátni, ha az „absztrakt” gyerekfirkalmányokat nézgeted, ahol fel sem merül, hogy ábrázoljanak, „mondjanak valamit”. Az óvodában aztán „tanulságos” történetek, búbájenék, negédes képek, a 19. századi poétikák lebutított változatai jönnek szembe, mint a gyorsvonat, képtelenség elugrani előlük. Ha nem *helyesen* énekelisz, nem vesznek be az énekkarba, tehát tudomásul veszed, és megszoksz, vagy egy életre lemondasz róla. Az iskola erre a megszokásra bázíroz, ennek a szemléletnek a bázisa: akik döntenek arról, hogy mit, mikor és hogyan, ez alapján döntenek, és akik tanítanak, azok is ebben érzik otthon magukat. Nem érdekük, és mintha nem is érdekelné őket, hogy utánanézzenek annak,

mi folyik manapság. Múltba nézés, lineáris irodalomtörténet, akkor nincs keveredés.

A szülők szándékai csak rontanak ezen: ők minél előbbi hasznosuló, problémamentes szocializációt akarnak. Az iskola beágyazottsága, társadalmi közege nem akadály?

Rövid távú, azonnali haszon, ez ismerős, nem? Csak semmi deviancia meg önfejlőség! Az elején romlik el végzetesen minden, ez később már nemigen jóvátehető. Bizonyos életkor után tökéletesen megtanulni kínaiul, úszni vagy zongorázni nem megy. Akit ab ovo kortárs „kulturális zaj” vesz körül, szinte behozhatatlan előnnyel indul. Ha könyvtár van a lakásban, és az apja Beethoven kései vonósnégyeseit teszi fel a lemezjátszóra, biztos kialakul a művészet iránti fogékonyság – a kortárs azonban ettől még nem kerül közelebb. Azt kinkeservvel kell megtanulnia, ha jót akar magának, és nem akar hülyén meghalni. Én is persze a 19. századra vagyok beállítva, Schubertet hallgatok, azzal nincs probléma.

Igazából mi a baj és mi a megoldás?

Sokféle baj van, és az oktatás a megoldás. Oktatás, oktatás, ebbe nyomni az erőforrásokat. És nyilván persze az, hogy mit és hogyan. A túlszűfolt tananyag halál. *Kincskereső kisködmönnel* rémisztgetni gyerekeket emberiség elleni vétek. Akitől túl fiatalon elijesztek Jókait, Zrínyit és Homéroszt, az később se fogja olvasni. A vércinikus vélemény, hogy a lakosság eszi, amit kap, az ízlik neki, amivel beetetik, igaz is, meg nem is. Ha igaz, akkor ne *trashsel* etessék be! Aki jobb

világot akar magának, annak azon kell lennie, hogy a kultúra hozzáférhetővé váljon. Minél többeknek. Tehát mindenkinek. *Egész népem*, ahogy József Attila írta.

A közönség zöme provokációnak érzi a kortárs irodalmat. A mai gyermekirodalom sem tud ezen a helyzeten segíteni?

A provokáció alap. Inkább túl *kevés*sé provokálunk, és a gyerekirodalom leginkább bűbájoskodik. Lehajol, hülyének nézi a gyereket, holott az nem édes-bájos, ne is részletezzük, és semmiképp sem hülye. Reflexszerűen lehajolunk hozzá, ez antropológiai parancs, de minimum észre kéne vennünk, reflektálnunk rá. Úgyis kívülről és felülről mondjuk meg neki, hogy mi a helyes, mi az ábra, ahelyett,

Kovács Balázs: *Hegedűs a háztetőn*, 2021 (@kovb.art)

hogy arra – az autentikusra – alapoznánk, ami egyébként lenyűgöz minket, csak elemi dolgokra mutatnánk rá, engedve, hogy széppólassan – amúgy meglepően gyorsan – ráizguljon a magaskultúrára. Előbb a „maira”, és abból visszafelé a régiségre. A kortársból indítani, abban ugyanis benne van, ki is jelzi magát, a tradíció. A fejlettebb komputerprogramok könnyen olvassák a régit, míg a régi, ha az újabbat olvassa, merő krikszkraksz jön ki, „lefelé” könnyebb haladni. Külön venném az irodalmat, olyan, elsősorban kortárs szövegekkel bombázva a gyereket, amelyek szíven találják, amelyekben felismerik a nyelvüket és a világukat, a művészetek történetét pedig a történelem egészébe ágyazva tanítanám.

A leszakadó rétegek gyerekeinek szintén teremthetne lehetőséget egy ilyen, másfajta oktatás.

A művek befogadása nem műveltség- vagy IQ-függő. A nagy mű – ez oximoron, tehát a mű – „elsőre” nem a kognitív szférát, nem is az emóciót támadja – elsősorban testi, zsigeri élvezet. A zsigeri idegrendszerre hat, azt trafálja el, és csak „asztán” érzékenykedek, kezdek gondolkodni azon, hogy na, mi van! Ez mi! Mi történt velem! Paradoxon, hogy a deprivált környezetben felnőttek ebben a vonatkozásban potenciálisan jobb helyzetben vannak, nagyobb az esély jól eltalálni őket. Zöldmezős beruházás. Aki valamit – tehát mindenképp „túl sokat” – tud, már bír egy ilyen-olyan, leginkább ügyetlenül felépített házzal, amit új, elementáris élmény hatására nem lehet átalakítani. Le kell bontani. Felrobbantani.

Az egyetemi tanárképzésben ilyesmire kondicionálnám a hallgatókat, mert jókora távolságok feszülnek a kultúra és az oktatás között. De nincsenek-e a szerzők eleve szigeten, elszigetelve a befogadói oldaltól?

Aki ír, jobb, ha felkészül arra – a közönyre és a feszültségre –, ami közte és a társadalom között van. József Attila belehalt, miközben ezen dolgozott, de dolgozott ezen! A legkedvezőbb környezet sem garancia semmire, rejtély, hogy mitől lesz valami valamivé. Mindenesetre, aki rászokik, rágyógyul a művészetre, alkotó befogadója lesz, függővé válik tőle, annak *meg van oldva az élete*. Nem fog unatkozni, fölösen nyafogni, elhajtja azt, aki zavarja olvasás közben, mint Diogenész Nagy Sándort. Kultúrát

Kovács Balázs: *Minták*, 2022 (@kovb.art)

fogyasztani, olvasni drog: gyógyszer, mely nem leépít, hanem segít felépíteni. Az oktatás, a fő felelős jelen állapotában ezt nem teljesíti – inkább lebeszél róla. A kortárs kultúra presztízse bezuhant, nehéz hatással lenni – de innen szép a győzelem. Ha az a kérdés, hogy a kortárs művészet milyen állapotban van, röviden azt mondanám, súlyos bajokat látok: túlzott önmenedzselés, komoly szolidaritás- és érdeklődésdeficit, behódolás kurrens témáknak, izlésproblémák. Mindezzel együtt az iskola kötelessége megtanítani, akit lehet – és mindenkit lehet – arra, hogy bátran érdeklődjön. Közös, elemi érdek a jó élet, az *eudaimonia*, és a művészet mindenkit képes kirántani a szürke mindennapiságból.

A kortárs művészetek „segíthetik” egymást? Kölcsönös érdekük, ugyanazokkal az esztétikai és hasonló társadalmi problémákkal ütköznek.

Emlegettem diákjaimnak: a Hamletet hosszú tengeri utakon matrózoknak is előadták a királynő rendeletére, hogy ne károsítsa őket a szellemi semmittevés. Nem tudunk mi annyi figyelmet szánni ugyanarra, mint a tanulatlan, szövegvető matrózok?

Mert az iskola hajója az ellenkező irányba visz. Azoknál a matrózoknál nincs „épület”, nincs semmi, a semmi van, a hatás így letaglózó lehet.

A másnyelvűség, a mai irodalom nyelve, amelyet a közmédiától kezdve mindenütt szokás bűnbak-ként kezelni, mennyire felelős a kortárs irodalmi befogadás ilyen mértékű térszűkítéséért?

Az irodalomnak nincs külön nyelve. Mindennek és mindenkinek van nyelve, az irodalom maga a nyelv. Odáig megyek, hogy irodalom sincs: az irodalom az autentikus művi nyelvalkotás. A gyerekszáj, a lehengetlően őszinte kocsmai duma is autentikus, csakhogy

nem művi aktus, hanem *természeti* jelenség. A spontánnak, magától értetődően természetesnek ható művek rendkívüli módon műviek, semmi közük a természethez, sokszor megrendelésre, pénzért készültek. Élet és irodalom az két dolog. Nem tudunk nem referenciálisan olvasni, ami nem baj, ám tudnunk kell, hogy „tévedünk”. A leginkább referenciálisnak ható a leginkább megkonstruált, és aki ezt nem tudja, nem akarja tudni, sokat árt az irodalomnak, a dolog lényegét rontja el. Nem veszi elég komolyan a művet, azzal, hogy túl komolyan veszi, amiről az – legalábbis szerinte – beszél.

Aki kívülről közelít, az irodalom felhasználási értékét keresi, nem?

Az irodalmat, mint mindent, számos célra lehet használni, ezzel semmi baj nincs. Történelmi, szociológiai szempontból is, korrajzként is nézhetjük, az ideológiai, politikai szempontok méltányolhatók, csak ne gondoljuk, hogy ilyenkor az irodalmat mint olyant használjuk. A par excellence használat kizárólag esztétikai.

Ha az olvasás nem eléggé menő, miféle eszközök vannak arra, hogy az irodalom szereplői elérjék az olvasót?

Több dolgok vannak földön és égen, sokféle stratégia, internetnyomulás, slam, zenés, színes-szagos felolvasások-beszélgetések, főzőműsor, szakácskönyvírás, le lehet menni kutyába. Kedves Paidagógász Néni! külön féle jerekkel kísérletezünk, valami majd beüt. Százból egy, és nem tudni, miért pont ez, nem pedig az. A biztos megoldás rászokni a mindennapos szövegbevitelre, mint az esti fogmosásra, akkor nem lesz képes elaludni nélküle.

Mennyire számít, milyen médiazaj veszi körül a szülőket és a tanárokat? Mit tud tenni az iskola, amikor annyira sok versenytársa van a figyelem

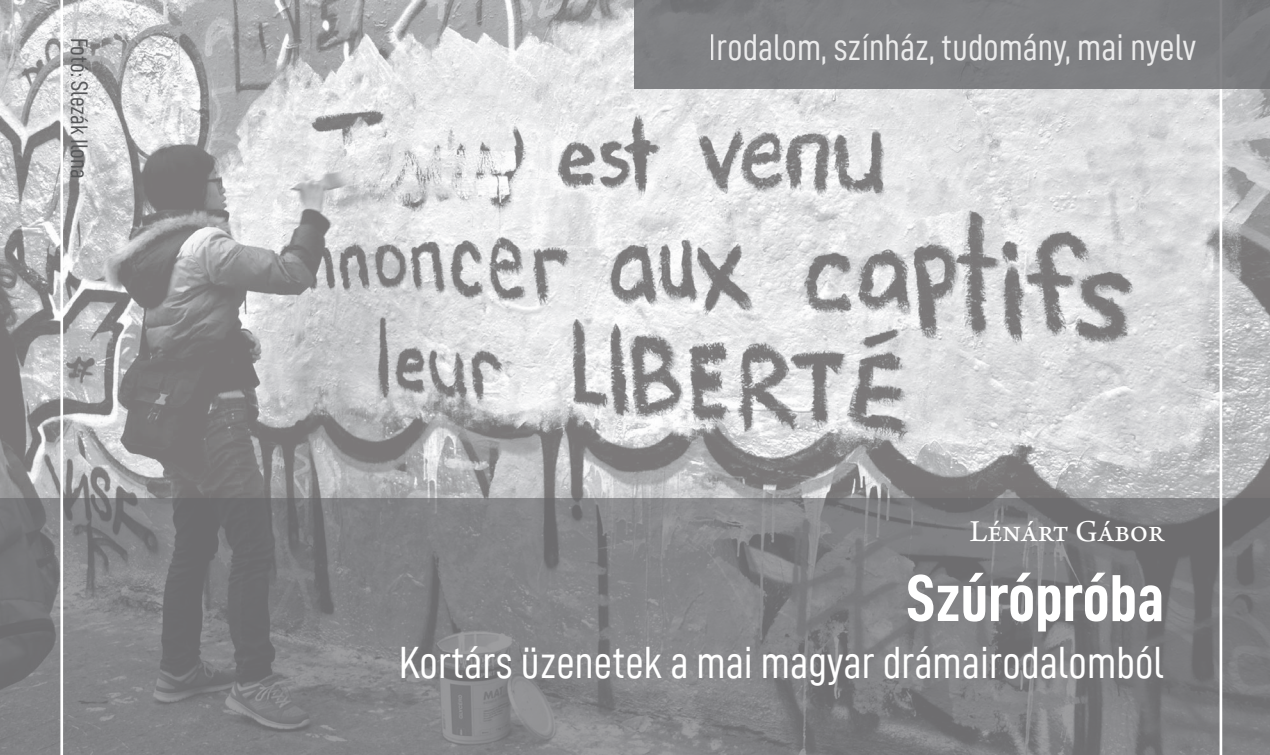
meragadásában, amikor a digitális világ már többet kínál nála?

Nem kínálhat többet. Ha többet kínál, rosszul csináljuk. Nyitva a kapu, hozzáférhető minden, az összes Wagner-opera, többféle interpretációban, ámde hiába, ha nem tudod, mi a fenének kellene Wagnerrel foglalkoznod. Az iskolának – mégiscsak erről beszélünk – kutyakötelessége erre rávilágítani. Meg kell változtatnod az életedet, ahogy Rilke mondta. Megváltódní, Saulból Pállá válni – és így tovább.

Tudjuk pontosan, hogy mi az a más, amire szüksége van a gyerekeknek?

Az irodalom nem tudástár, nem a műveltség pallérozásának eszköze, nem „nemes időtöltés”, ilyen-olyan társadalmi és magánügyek kitárgyalásának átviteli csatornája, nemzeti érzések, egyáltalában érzések kiváltásának eszköze. Hanem a lelki-szellemi megtisztulás királyi útja. Noha „közben”, mellesleg nemigen tud egyebet tenni, beszél, referál a világ dolgairól, érzéseket gerjeszt, nemzeti érzéseket is. Palléroz. *A nemzet csinosodása* stb. Minden műalkotás – a kortárs bizonyosan – kivezet a komfortzónádból, váratlanul

eléd meredő akadályokat állít, határokat felegezethet, mindig készületlenül ér, élvezendő nehézségeket támaszt, ambivalens érzéseket vált ki – és ez a jó benne. Ne ijedj meg, ha megijedsz! A kortárs mű, hisz ez a közvetlen környezetünk, evidensen brutális erővel szakítja fel a mindennapiság szövetét. A görögök szellemi-lelki megtisztuláson estek át a Dionüszosz-színházban, kortársaik, Aiszkhülosz vagy Szophoklész vallásos, extatikus állapotba hozták őket, és nem a történet, a sztori miatt, amit – a mitológiát – amúgy jól ismeretek. A mű szerkezetének a befogadó mentális struktúrájával való egybecsúsítása váltja ki, amit műélvezetnek mondunk. Ezért hallgatjuk újra meg újra ugyanazt a zenét – lehetőleg a számunkra legmegfelelőbb interpretációban –, nézzük meg még egyszer ugyanazt a filmet, ugyanazt a festményt. A kisgyerek a százszor hallott mesére *szó szerint* kíváncsi, tiltakozik, ha kihagyunk valamit. Az ember katarzisa van kondicionálva. Valamiként *tudjuk*, ha sokszor ez feledésben van is, hogy nem csupán a testet kell megtisztítani – ahogy Lüszipposz görög atlétája megtisztítja testét az olajtól –, hanem a lelket, a szellemet is.

LÉNÁRT GÁBOR

Szűrőpróba

Kortárs üzenetek a mai magyar drámaidadalomból

A kortárs dráma a körülöttünk felmerülő kérdésekből választ, kihat magának egy részletet a valóságból, analizálja, felmutatja s aztán teszi, miként reagál az olvasó vagy a néző a szövegre. Releváns a konfliktuskeresés ott, ahová az írói figyelem fókuszál? Milyen drámai sűrűséggel képes megragadni a szöveg a kiválasztott témát? Az előadás kreatív teremtőereje mennyire releváns színpadi formában tudja visszaadni a szöveget? Egy „épp akkor születés” dinamikus pillanatában vagyunk jelen, melyből addig ismeretlen kommunikáció formálódik a színpadon és a nézőtéren. A következők csak egy pár a maradandó, közelmúltból velem maradt színházi estékből.

Szuperhősök a Blahán

Három év várakozás után ez évad novemberében mutatták be Kutszegi Csaba *Wándör Women és Szupermen* című darabját, amely még 2020-ban nyerte meg a HöKöm Project által kiírt #42 Drámapályázatot. Miután a független színházi csoport együttműködése megszűnt

a Karinthy Színházzal és a járványt is átvészelték, végül a Független Színházban mutatták be a művet.

Legutóbb az RS9 színpadán tűnt fel a „képregény-dráma”, melynek hányatott sorsa lehetne akár sorsszerű is, mivel a történet eleve „egy távoli univerzumban” játszódik. Ez persze attól függ, honnan nézzük, mivel az egész színpadi cselekményt háttérfestő filmes képregény-animáció kezdő képsora a világűr felől rögtön a Földre közelít. A nézőtérről aztán gyorsan ismerőssé válik a görcső alá vett táj: a festett színpadi hátterekről Budapestet ismerjük fel. Wonder Woman és Superman azonban a képregények álmvilágában született szuperhősök, nem evilági halandók. William Moulton Mars-ton csodás erővel bíró nőalakja, akit Harry G. Peter rajzolt meg, 1941-ben debütált az olvasóközönség előtt. Moulton az amerikai pszichológus olyan példaképet kívánt a lányok és asszonyok elé állítani, aki az erőt, a bátorságot és az igazságosságot testesíti meg. Alakja a békét, a szeretet és a nemek közötti egyenlőséget

Kutszegi Csaba: *Wándör Wumen és Szupermen* (Fotó: Jókuti György)

volt hivatott hirdetni. Superman pedig az író Jerry Siegel és a képregény rajzoló Joe Shuster közös teremtményeként 1938 óta kortalan, és köztudottan a heroizmus minden elképzelhető válfaját megtestesíti.

A két szuperhős karrierjét látva, az az ellentmondásos kép rajzolódik ki, mely szerint emberi értékeket ilyen tisztasággal csakis emberfeletti karakterek képviselhetnek. Ezek

az illúziók *távoli univerzumából* ránk tekintő szereplők válnak Kutszegi Csaba képregénykockákra bontott, laza kapcsolódású történet-hálójának referenciapontjává. *Wándör Wumen* és *Szupermen* azonban nem az égben repkednek, miközben lábukat a csillagok pora nyaldossa, hanem fennkölt alteregójukra emlékeztető jelmezükben a pesti bulinegyed nehéz levegőjében magányosodnak, és remélt szuperpóverükkel várják a csodát.

A női szereplő nevének fonetikus átírásába még egy angolos ízű népetimológiai szóátvétel is becsúszott (*wándör* – *vándor*), bizonyára nem véletlenül. A szereplők (*Grisnik Petra* és *Inoka Péter*) ugyanis a színdarab jelenetében alakból-alakba *vándorolnak*. Egy-egy pillanat erejéig – főleg *Wándör Wumen* –, mintha még magukban hordoznák a halvány sóhaját azoknak, akikre hasonlítaniuk kellene.

Kutszegi Csaba: *Wándör Wumen és Szupermen* (Fotó: Jókuti György)

A színpadi szöveget kreatívan dimenzionálja az előadásban használt zene, amely a hangulatteremtés mellett vagy megelőlegezi a jelenet témáját, vagy epilógust teremt hozzá. A kezdőképben, Wándör Wu-men és Szupermen első találkozását a Fran Palermo *Demons on the Beach* című dala vezeti be. Feszés ütemű minimál hangzásváltozással és baljós tartalmával remekül megadja az előadás felütését.

A találó zeneválasztás később is önálló dramaturgiai hangsúlyt ad a jelenetváltásoknak. Így a filmes részletek cselekménykockái – a képregény-stílusú, kontrasztos ultramacsó arcélekkel és a spleenesen magányos nőalakokkal – az „átdíszletezés” közben is beszédesen egészítik ki a színpadi történetet.

Kovács Henrietta rendezése nemcsak a fény-árnyék videógrafikai lehetőségeivel gazdálkodik jól (videó: Kovács Dorottya, Czenki Vivien), hanem a szöveg humorát is kamatoztatni tudja. Erre jó példa a fiatal házaspár má-

Somorjai Réka: *Bojz* (Fotó: Slezák Zsuzsi)

sodik jelenetében kirobbant, forgalmi dugóba szorult veszekedése is, amelyre humoros lezárásként érkeznek a Lóci játszik együttes párbeszélő zenéje a *Szociálisan érzékeny dal*: „Te vagy otthon, ha hív a doktor / Te veszed a húst a boltból / Ha te főzöl ebédet, hát én / Főzők utána kávé / A lottón sok pénzt fogunk nyerni / Kertes házat fogunk venni / Csak azt nem tudni, mikor fogunk egymásba szeretni.”

Az egymást követő jelenetekben Budapest utcáin, a rakparton, a Gellért-hegyen egy-

Somorjai Réka: *Bojz* (Fotó: Slezák Zsuzsi)

Somorjai Réka: *Bojz* (Fotó: Slezák Zsuzsi)

fajta tágas „körmagyarban” reinkarnálódnak a szerepek. Akikről az egyik színben csak beszélnek, újra feltűnnek és főszereplővé válnak a másikban, így elmondhatják a teljes történetüket. Ez érdekes játékot eredményez a darab időszerkezetében, hiszen fény derül az elvileg

idegen szereplők közötti múltbeli találkozásokra, amelyek konfliktusképzők az általunk látott jelenetek idejében. Például saját sekélyességében látjuk viszont a hivatalnokot, akinek érzéketlensége miatt korábban, megvadulva zuhan magába egy nő a metróban. A helyzetek így kiegészülnek, de ez nem ad megoldást, feloldozást, mert mindenki csak a saját mókuskerekében rohangál.

A darab végén aztán mintha alig maradtunk volna le valamiről, visszatérünk az első jelenet szituációjához. A szövegutalások ellenére az az érzésünk, egy gondolatnyi idő alatt pergett le előttünk minden, ami a játékidőben történt. Wándör Wumen és Szupermen, az első jelenet két főszereplője a boldogságot

Pintér Béla: *Marshal Fifty-Six* (Fotó: Mészáros Csaba)

kereső, humorosan-nyomasztó találkozások hatására régi ismerőssé válik, mert emlékeztetnek az összes többi karakter hibájára és vágýára. Talán a keretes szerkezet képei azért is játszódnak egy templomban, hogy még üresebben hangozzon az eleve elrendelésbe vetett hit, amely ebben a történetben csak a kisserű erőtlenségbe tud kapaszkodni, így azonban képtelenség szárnyalni, csak zuhanni lehet.

Pintér Béla: *Marshal Fifty-Six* (Fotó: Mészáros Csaba)

Elrendelt sorsok

Somorjai Réka a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem drámaírás mesterképzésén végzett. 2023-ban a Mastercard®, a FÜGE Produkció és a JURÁNYI Inkubátorház közös Színházi inkubációs pályázatán díjazták *BOJZ* című első színművét. A bemutató a Budapest Főváros Önkormányzata által meghirdetett Staféta-program keretében valósult meg a Székényben.

A szereplők egy lámpasorokkal körbehatárolt „manézsbán” játszanak. A takarások nélküli színpad egybefüggő, sötétlőn derengő tér. Aki egyszer belép a megvilágított központi játéktérbe, mindig a történet része marad. Dohy Balázs rendezése ugyanis megszemélyesíti a szövegen túli jelenléte is. Az épp nem játszókk hozzák létre a jelenetekhez szükséges zajokat, fényhatásokat: egy tábortűz meleg vöröskéhez őkk illesztik hozzá a pőfékelő füstgépet és adják az éjszakai erdő

Pintér Béla: *Marshal Fifty-Six* (Fotó: Mészáros Csaba)

Pintér Béla: *Az Imádkozó* (Fotó: Mészáros Csaba)

hangjait. Mintha ezzel a jelenetközi „külső” részvétellel szimbolikusan is felelőssé válna minden szereplő a játéktérben történekekért: mindenki kapcsolati függésben marad. Somorjai Réka egy abuzív család történetébe enged betekintést.

A színpadi cselekményben megrendítően emberközelről ismerjük meg az emberről hiányokkal küzdő szereplőket. Angyalka (Szalontay Tünde), az anya beszélőneve arra a maszkra utal, amellyel minden szerető figyelmet bezsebel, amit csak tud, de visszaadni abból képtelen. Az ügyeletes apa (Hajduk Károly) folyton nyúl cipőt visel. A nő messiásként tekint rá, szinte nem is érteni, hogyan csöppent ide ez a „férj”, aki már három mondatnál korábban felfigyel Angyalka gyöngéd vágyaira, hogy még időben menekülni tudjon előle. Idegessége mindenkitől elhatárolja, tehetségesen produkál maga köré légüres teret. Heine (Erdős Lili eh.) kiskamasz, a szöveg

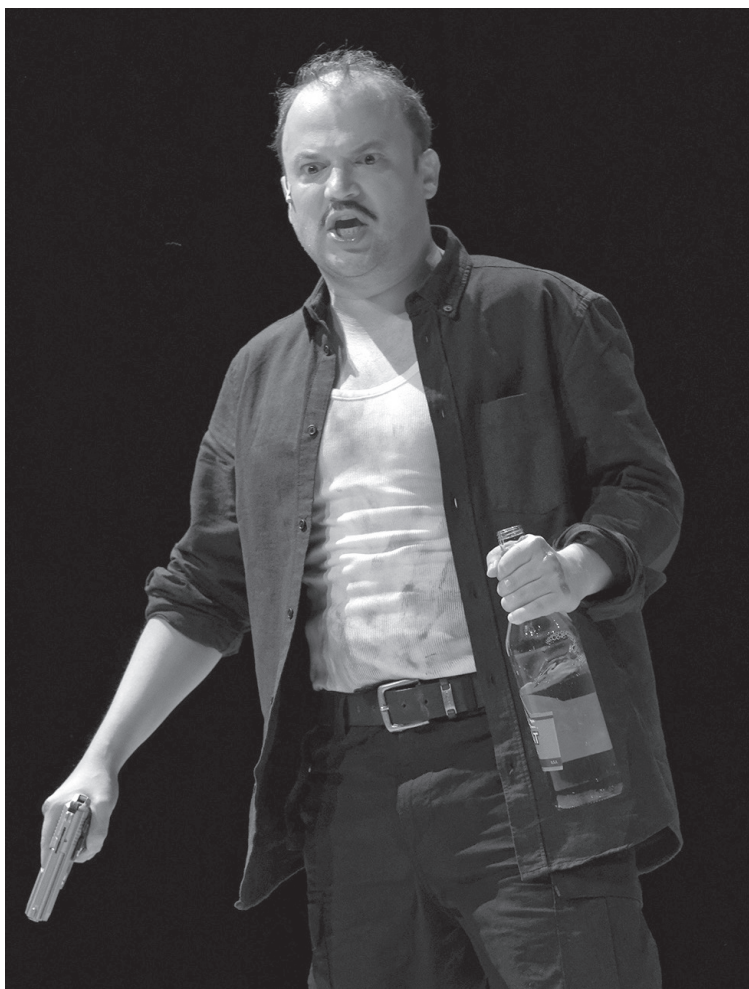

Pintér Béla: *Az Imádkozó* (Fotó: Mészáros Csaba)

idején androgün alkat, legalább is a többiek szerint, s ezt fel is róják neki. Minden csüggő figyelmét már elszenvedett sérülések teszik zavarba ejtően kiszolgáltatottá, polip módjára tapadna minden lehetséges „energiaforrásra”, de elképzelt kutyájában bízik, ha védelemre szorul. Gábor (Urbán Richárd), a báty, Heine hőse egy fiatalon megcsontosodott figura. Zárt, mokány jelenlétével többnyire a saját erejét bizonygatja a környezete előtt, s ez váratlanul veszélyessé is teheti, mert egyetlen mentsvára a fölénye. Big D (Berta Csongor) fordított értelmű beszélő nevével kapcsolódna Gáborhoz, akár az élete árán is, hogy ne legyen egyedül.

Ösztönös egymás-utaltságukban embertelenek ezek az egymás vért szívó családtagok, mivel silány örömeiket csak addig érzik, amíg elvesznek a másiktól. Az átörökítés esetükben az egymás igényeinek figyelmen kívül hagyását adományozta a másiknak, és ehhez a helyzethez mindannyian különféleképp adaptálódtak. Sóvárgó szeretetvágyuk azonban mindig elhibázva keresi a beteljesülés célpontját, mert nem tanultak meg kapcsolódni, és emiatt mindig többet akarnak elvenni, mint amennyije a másiknak van.

Somorjai legtöbbször nem a testi kihasználtság extrém példáit mutatja be jelenetei-

Pintér Béla: *Réka és az ottatlanok* (Fotó: Mészáros Csaba)

ben, hanem a mindennapok biztosan ható, személyiséget deformáló légkörét teremti meg. Elég egy először ártatlannak tűnő fürdetési jelenet ahhoz, hogy a hangsúlyok és a játékritmus vonakodó lassulása felfedje a gyerekekkel szemben támasztott megengedhetetlen elvárásokat. Gábort „megvédi” a mindent tesztelő dühe és agresszivitása, de Heinét bedarálja a családi gépezet. Ha bármely szereplőről kiderül, hogy megértésre, figyelemre van szüksége, akkor megbüntetik egymást a kiszolgáltatottság pillanataiban. Mivel ők sem kaptak megfelelő helyi értéket,

Pintér Béla: *Réka és az oltatlanok* (Fotó: Mészáros Csaba)

azt másnak sem tudják nyújtani. A szereplőket a másik hiányán való uralkodás motiválja: lenézéssel, dühvel, valódi vagy verbális agresszióval. Így erősödnek aztán a toxikus kapcsolatok mentén létrejövő hiányok.

A szereplők pontos, eszköztelen játéka révén hiteles, többretegű családi önkínzás valósul meg a színpadon. Somorjai már írói nyelvezetének mondatszerkezetével is hatásosan jeleníti meg karaktereinek kiüresedő, darabjaira hullott világát, nyelvi szinten is kódolja a személyiség vegetálását:

GÁBOR Én tudok gyógyítani, várjál!

BIG D Mi vagy te? Mágus? Egy mágus ez te.

GÁBOR Mágus! Mágus Songoku! Én vissza nem megyek.

BIG D Te visszamennél, megölnének bátyya. Kutyák! Sose menjél vissza.

GÁBOR Megszöktem, érted? Keressenek. Keresseneeeeek! Nem találnak!

Kocsis Gergely: *Kedd* (Fotó: Dömölky Dániel)

Kocsis Gergely: *Kedd* (Fotó: Dömölky Dániel)

BIG D Érted? Érted? Meg nem tanának. Senkise.

GÁBOR Mer eltűnök. Köddé válok.

BIG D Érteed? Keressenek. Kuttyák.

A *BOJZ* egy egyfelvonásos mű, amely lehetne első felvonás is. Ebben a formában egy állapotfeltáró drámát látunk a színpadon, amely úgy enged betekinteni a családi körbe, mintha egy értékes szociográfiai látletet kelne életre előttünk. Nyelvezet, színészi játék és rendezés valójában egy kiszámítható folyamatot tár elénk, de ez az előreláthatóság megütköztet, mert hihető, hogy *ezeknek a szereplőknek* valóban nincs további történetük.

A humor súlya és jövője

Pintér Béla, aki ebben az évadban állította színpadra harmincadik darabját, több évtizedes munkásságáért, színpadi szövegeiért megkapta a Kortárs Magyar Dráma Díjat. Az egyéni hangú rendező-író nem hisz a politikailag korrek

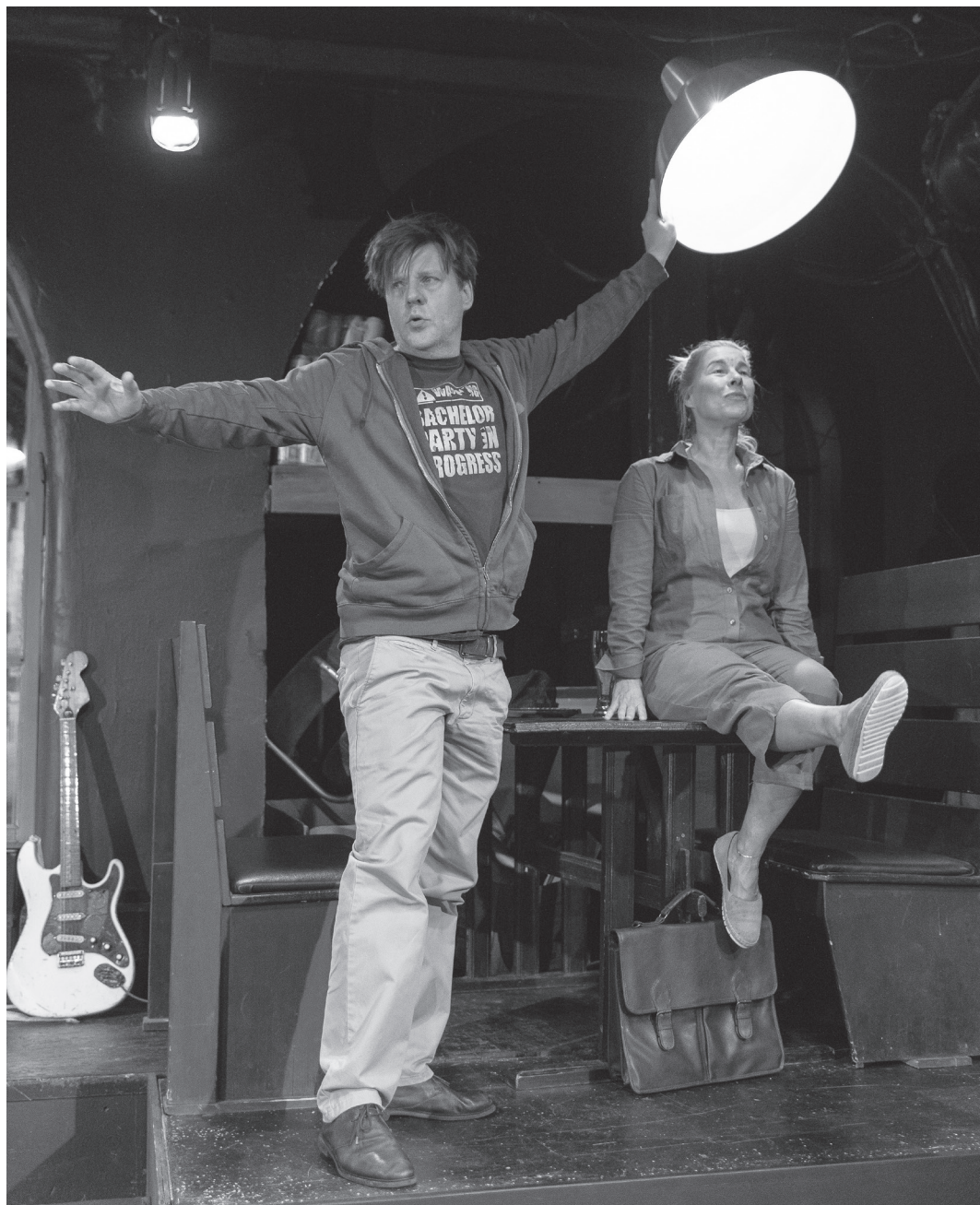
színházban. S ezt nehéz is lenne a szemére vetni, hiszen szatírának tárgya épp az, ami nem korrekt. Ebbe akaszkodik bele darabjaival és helyezi annyira a vakító rivaldafénybe, hogy minden szeplője látható legyen. Pintér humora sokszor vaskosan egyedi, időnként olyannyira meglepő, mint amennyire találó, de épp ettől maradandó.

Az író-rendező, ha kell, ötletesen gondol újra jól ismert klasszikusokat: magabiztosan kihúz, csereberél és megalkotja azokat a típusokat, akiket móresre akar tanítani. A 2021-es *Marshal Fifty-Six* Shakespeare-t megidézve játszódik Szent Iván éjjelén és jó érzéssel állítja a kapzsiság, homofóbia, transzfóbia, idegengyűlölet, antiszemitizmus... témáit a szatíra szolgálatába.

A helyszín Magyarország, ahol az új földesurások frigyekkel akarnak gazdasági előnyökhöz jutni, de sajnos közbeszól a drámai vétség: a két jegyespárból az egyik férfi Fácsonka Richárd (Fáncsik Roland) meggondolja magát és már nem is annyira szerelmes a neki kiszemelt Borbálába (Messaoudi Emina). Ek-

kor toppan be *pokoli* könnyed aurával és eleganciával Apollonia Von Höllenthal (Rezes Judit), alias Titánia. Itt van még álszent Krisztof (Szabó Kimmel Tamás), a nagymagyar

nemes kisasszony: Gyöngyi (Fodor Annamária), a belpol PR kreatív: Dr. Sánta Marietta (Roszik Hella), a dalnok: Sashegyi Bernát (Szabó Zoltán) és a lábaközi értéktudatos

Kocsis Gergely: *Kedd* (Fotó: Dömölky Dániel)

Magnus Oberon Marsallsky (Takács Géza). Valamint a „special guest”, a Marshal Fifty-Six (Gálvölgyi János), a történet helyszínéül szolgáló klub tulajdonosa.

Pintér egy mágikus éjszaka erejéig összefűzi a szereplőket, hogy elbánjanak egymással. Ebben a bűbájos örültekházában felsejlik ugyan időnként az igaz szerelem lírája is, de mindig időben zúzza szét a jelen darabra kidolgozott, magyar commedia dell'arte szarkasztikus képmutatása. Elkerülendő azonban a tragédiát a további vígjátéki helyzeteket legtöbbször a két kedvesen ügyetlen szolgál, Frau Puch (Jankovics Péter) és Giuliana Begemotti (Enyedi Éva) baklövésai szolgáltadják.

A találóan megmintázott karakterek nyelvi humorát ebben a darabban is erőteljesen megfűszerezi az egyre hatványozódó alpáriság, amely azonban nem öncélú írói eszköz, hanem fontos szerepe van a szereplők lelepleződésében. S mindebben időnként sejtelmesen, saját forgószínpadán megjelenik egy zongorista, mintha egy zenés szórakoztató műsort néznénk. Ahhoz, hogy mindez működjön, természetesen kell egy „pintérül” tökéletesen tudó társulat is, ami adott. A nézőtér emiatt jól szórakozunk a korlátoltságukhoz ragaszkodó szereplők lehetetlen helyzeteket produkáló vígjátékán. Az is érezhető azonban, hogy a jellemek tragikomikus végkifejletéhez szükséges újjászületése egyáltalán nem fájdalommentes. Pintér alakjai végül nem részesülnek a shakespeare-i feloldozásból, az csak nekünk szól, hogy szelídebb élű öniróniánkkal hagyassuk el a nézőteret.

Az *Imádkozó* – sorrendben a huszonkilencedik bemutató – a Gellért-hegy árnyékában veszi górcső alá a közéletben sokat hangoztatott, már propagandaízűvé ismételtetett morális értékeket. Ahogy az író-rendező is jegyzi a fülszövegben, ez egy „fantázia a huszonegyedik század Magyarországból”. Ebben a darabban klasszikus irodalmi védőháló nélkül

csöppenünk egy zenészcsalád történetének közepébe. Kádár Gábor (Jankovics Péter) az apa, a magasművészet alig ismert költője. Szintén zenész felesége, Keleti Aranka (Messaudi Emina) nem elhanyagolható mértékű hangulatingadozásainak kitéve próbálja acceptálni széteső házasságát. A színen ugyanis megjelenik a gyermekáldásra vágyó Long Réka (Fodor Annamária), szintén énekesnő, akinek mélyen dekoltált, bigott sóhajaitól hangos a Gellért-hegy. A történet tevékeny részese még Orczy-Nagy Oszkár (Takács Géza), a közönszer populáris dalnoka, ő Gábor – közéleti körülményekkel megalkuvó, abból profitáló – barátja. Jelen van még a commedia dell'arte képviselőjében a maszkos terhelességi szakértő, Dr. Ridegh (Szabó Zoltán) és egy már megszületett, valamint egy hamarosan megszületendő, de elhanyagolt gyerek.

Pintér ebben az esetben szellősebb dramaturgiával látja el a színpadi cselekményt. Egyrészt nem valódi kidolgozott karaktereket látunk a színpadon, hanem inkább egy tézisdráma szócsöveit, akik azt bizonyítják, hogy a darab helyzetében két választás lehetséges: a kiüresedésig agonizálni és elkorcsosulni, vagy egy élvezhető élet reményében megalkudni a körülményekkel. Nincs nyertes választás. A szereplők sorsa így mindenképp tragikomikussá válik, és ez sötétebb színezetet ad a játéknak. Másrészt a közéleti-politikai humor, amely egyébként mindig mély kötőszöveti rétege a Pintér-daraboknak, itt, dacára a robbanó nagy poénoknak, többnyire inkább a nyomasztó külvilágból szüremlik be a történetbe.

A rendező azóta a legújabb, *Réka és az oltatlanok* című bemutatójával azt is bebizonyította, hogy lehet még emelni darabjainak vitriol szintjén. Humorának horizontja három év alatt eljutott a *Marshal Fifty-Six* Shakespeare-meséjébe oltott, hazai fűszerezésű commedia dell'artéjától a *Réka és az oltatlanok* automata-tűzelésű leszámoló kabaréjáiig. Hogy a drama-

tizált közéleti kabaré útja innen még hová tud vezetni, annak csak humorérzékünk szabhat határt.

A semmi ágán...

Hogy Kocsis Gergely színész-rendező-író új drámája valójában miért éppen kedden játszódik, csak találgatni lehet. Miért ne történhetne a hét többi napján? Mondjuk pénteken? Vagy hétfőn? Nyomasztóbb a keddi nap a többinél? A darab szereplőinek bizonyára nem, mert a harmadosztályú, ücsörgésre is alkalmas talponálló szeszszagú attribútumai között a semmi paradicsomában valószínűleg minden nap ugyanúgy telik. Aki ül, mintha menni készülne, aki pedig áll, valami mindent megoldó-betöltő nagy nyugalomra vágyik. Mégsem meghalni készülnek, felzizegnek, szikráztatnak, mintha lángra akarnának kapni, aztán magukra csodálkoznak, mintha nem is tudnák, hogy van ott valaki.

Élni szeretnének, de ehhez az akaráshoz minden szereplő másképp deformálódott. Kocsis Gergely a Katona Kamrában tartott nyilvános próbán azzal viccelődött, hogy azért írta ezt a darabot, mert az egész világirodalomban nem talált megfelelő bemutató-alapanyagot. Jó poén, pedig milyen igaz, hogy mindenki csak is saját magának tudja megírni a „személyes zárójelét”. S ezek a keddi kocsmamonológok zárójelben vannak. Muki (Fekete Ernő) nyitja a darab elején és zárja a végén, de Kocsis Gergely érdeme, hogy valóban tud zárójelben írni. Felsőhajtott mellettem egy néző a felénél: „Ez mi?” Sokféleképpen lehet ugyanis hártani ezt a színpadi „nem történést”, amely zavaró, felzaklató, talán idegesítő is egy fél órányi játékidő után. Csakhogy a zárójelbe tett életek pont ilyenek: nem ismerik magukat, nem ismernek másokat, nem tudják a nevüket és egyébként is kikérik maguknak ... a piát.

Kocsis bedobja szövegének köztudatába – jól helyezi el a kocsmapulton, nem hivalkodón

– a heideggeri *dasein* kifejezést. Muki két zavarba ejtőn combtövi ekcéma vakarászása közben böki ezt ki, jelezve, ezzel neki dolga van. Valójában meg nem oldott írói munkátlanságának apropóján jut eszébe, hogy a *jelenlétének* sokkal több mondanivalója lehetne. Ő azonban csak azért harcol, hogy óramű pontossággal be tudja tartani – legalább kedden –, hogy mikor kezd el alkoholizálni. Ehhez szabályokat is alkot, főleg nyelveket. Szakadatlanul monitorozza a kocsmalégtérben elhangzott mondatokat, nem tűri a nyelvhelyesség elleni vétségeket, maga pedig a többszörösen összetett mellékmondatok kinyilatkozásával jut el álló helyzetből ülő helyzetbe és fordítva.

Baba (Pelsőczy Réka) – Mukié? – egy hamvába holt szerelem emlékével néz a nem nagy íróra. Próbál vigyázni a férfi kocsmai halhatatlanságára, hogy menekülni tudjon a valóságtól, ne sérüljön még jobban. Igaz, neki is lehetett volna egy valósága Mukival, de szóra sem érdemes, inkább maga alatt vágja a fáját: önfeláldoz. Mintha Ádám és Éva egy csúfos „daseinnal” büntetett színben ragadtak volna, hogy ne ismerjék fel egymást többé.

Kettősüknek ad „tömeg-hangulatot” Bandi (Vizi Dávid) és Anti (Dankó István), akik egy *kórusban énekelnek*. Összetéveszthetők, mivel nem kialakult személyiségek, így egymáshoz való viszonyukat sem tudják tisztázni, ezen később aztán céltalanul felháborodnak – főleg Bandi. Egy egész operettnyit énekelnek összevissza, profi koreográfiával szédítenek, van humoruk, mint két táncos komikusnak, de nem vezetnek sehová, okkal. Az a szerepük, hogy ne legyenek meghatározóak, a külvilágot képviselik, mintha jönnének valahonnan és tartanának valahová. Ők a káprázat és ironia egyben a szép világról, mintha létezne az elfelejtett jelenlét kocsmáján kívül bármi élet, ahová érdemes ki-menni.

Beinvítálgják a Nőt (Fullajtár Andrea). A fura figura a hátizsákkal mintha utazna, de

annyira világtalan tekintettel néz körül, mint-ha minden új, és mégis ismerős lenne számára. Nem csak ebben a kocsmában vendég. Tranzitban van, de nem tudni, melyik térben utazik. Jelenléte néma, csak találgatják milyen nyelven szólhatnának hozzá. Bolyongó sehonnaniságát a többiek meg akarják fejteni, és amikor ez nem sikerül, boszorkányt kiáltanak rá. A nézőtér közeléből szemlélve a Nő megjelenését, nem vált ki személyiségváltozást a szereplőkből, eltekintve az összefogástól, amellyel kitaszítják

magukból. Nem vetik azonban máglyára, hogy pontot tegyenek egy konfliktus végére, ilyesmi nem is történhetne zárójelben. Mégis mintha egy érzékelhető anomália keletkezne, amellyel a karakterek most először mint csoport mutatkoztak meg. Hogy lesz-e szerdán folytatás? Igen, valószínűleg újra kinyit a *semmi ágán ülő szívek* kocsmája, mert – s ez meglepő – mintha a szereplők a zárás után ott felejtették volna a *jelenlétiüket*.

Irodalom

LÉNÁRT Gábor, (2022.02.04.). Pokoli vígjáték egy bűbajos örültekházában, Fidelio.hu. <https://fidelio.hu/szinhez/pokoli-vigjatek-egy-bubajos-orultek hazaban-168745.html>

LÉNÁRT Gábor, (2022.12.02.). Gellért-hegyi rémálmok, Fidelio.hu. <https://fidelio.hu/szinhez/gellert-hegyi-remalmok-kritika-az-imadkozo-cimu-eloadasrol-175981.html>

Kocsis Gergely: *Kedd* (Fotó: Dömölky Dániel)

SZILÁGYI ZSÓFIA

Ugorgyunk!

(A kortárs kutatások változásáról)

Évek óta tartok a Kreatív írás specializáción egyetemi hallgatónak (akik sokféle szakról érkehetnek, nem feltétlenül magyarosok) órát az irodalmi intézményrendserről: a félév elején azzal kezdünk, hogy megpróbáljuk együtt összeszedni, vajon mi is lehet az óra tárgya. Hiszen, nagy eséllyel, nem találkoztak korábbi tanulásaik során azzal, hogy ez az intézményrendszer létezik egyáltalán, azzal meg különösen nem, hogy bármiféle hatása van azokra a művekre, amelyekkel az órákon foglalkozniuk kell: azok a bizonyos alkotások valahogy a szöveggyűjteményekbe, a könyvekbe, a tanáraik kezébe kerülnek, akik kitalálják, hogy foglalkozni kell velük. És általában nem kéri meg őket arra, hogy gondolkodjanak ezen a folyamaton, így nem is megy többnyire könnyen az intézményrendszer lehetséges elemeinek a felsorolása. De aztán valahogy összeszedik, hogy ide tartozhatnak a könyvkiadók, az irodalmi díjak, az ösztöndíjak, a műfordítók és a szerkesztők – és ebben a tanévben volt az első alkalom, hogy az irodalmi lapok, egyálta-

lán, a nyomtatott sajtó nem jutott eszükbe. Lehet, hogy ez véletlen, mégis meglehetősen beszédes. Egyetemistákat napilapokkal vagy egy irodalmi hetilappal a kezükben aligha látunk az egyetem folyosóin, miközben azok, akik írónak vagy kritikusnak készülnek, legalábbis írnak szépirodalmi és értekező szövegeket, azonnal büszkén kipoztolják facebookra, instára, ha, általában sok várakozás, izgalom, esetleg visszautasítás után, megjelenik egy-egy szövegük az Élet és Irodalomban. Mintha ezzel esnének át valamiféle beavatási szertartáson, fogadná be őket az a bizonyos irodalmi intézményrendszer. Nem szeretném sarkítani a kérdést, mégis felteszem: vajon nem is olvassák azokat a lapokat, amelyekbe szeretnének bekerülni?

Lapokról, irodalmi folyóiratokról a 20. századi magyar irodalomtörténet oktatásakor is beszélünk, persze, az más kérdés, hogy mennyire magyarázzuk el érthetően, miért is tesszük ezt. A mostani, úgynevezett okostankönyvekben a Nyugat folyóirat egyértelműen az írók, és nem az olvasók felől határozottatik

meg, a következőképpen: „A magyar irodalomban – évtizedes erőgyűjtés, kísérletezés után – az 1900-as évek elején diadalmaskodott a modern fordulat: fellépett egy európai tájékozódású, öntudatos és művelt írói kör, mely 1908-ban A Holnap című antológiában mutatkozott be, majd 1908-ban útjára indította a kor irodalomtörténetileg egyik legnagyobb hatású művészeti-szellemi fórumát, a Nyugat folyóiratot (1908–1941).”¹ Aztán kitérnek itt a sokszínűsége, a Nyugat mellett létező többi lapra, és egyetlen fórum, az Új Idők esetében emelik ki a példányszámot (egy adott korszakra vonatkozóan): „A konzervatív írófejedelem, Herczeg Ferenc folyóirata, az *Új Idők* (1894–1949) az 1930-as években harmincezer példányban jelent meg.”² Nem vitatható állítás ez, mégis el kellene magyarázni ezt az adatot jobban – ha csak folyóiratneveket, szerkesztőket, korszakokat, példányszámokat sorolunk, akkor sem a Nyugat, sem az Új Idők nem lesz több megtanulandó adatnál. Az meg különösen érthetlenné válik ma, vagyis egy olyan korszakban, amikor a családok már elenyésző számban fizetnek elő irodalmat is közlő nyomtatott lapokra, hogy különféle feladatuk lehet az egyes lapoknak, és messze nem pusztán ideológiai, esztétikai elvek mentén tehetjük őket különböző oldalakra. Ha elolvassuk a cikket, amelyet az Új Idők ötvenedik évfordulójára írt Gáspár Jenő (az akkori felelős szerkesztő), jól látszik, hogy már a lap alapításánál azt a döntést kellett meghozniuk, vajon az írókhoz vagy az olvasókhöz kívánnak-e fordulni elsősorban: „Az Új Idők első száma 1894. december 16-án jelent meg. A lapalapítást hosszabb tanácskozás előzte meg székházunkban, amely akkor még az Andrássy út 10. szám alatt volt. Az

előzetes megbeszéléseken Herczeg Ferenc és Mikszáth Kálmán vitte a szót. Kétféle Program ütközött meg. Egyik írói csoport úgynevezett irodalmi folyóiratot akart alapítani, körülbelül olyanfélét, mint amilyen később a Nyugat lett, folyóiratot az írók számára, harcos, úttörő és útmutató folyóiratot. Ezzel szemben a másik csoport, amelynek élén Herczeg Ferenc állt, nem az íróknak, hanem a magyar családoknak akart lapot adni, olyan lapot, amelyet még a tizenöt éves kislány is kezébe vehet és olvashat. Az írói vitát tulajdonképpen Mikszáth Kálmán döntötte el Herczeg Ferenc javára s így indult meg az Új Idők [...]”³

Az a legkevésbé sem nevezhető új jelenségnek, hogy beszélünk a Nyugat folyóiratról magyarórákon, az már sokkal inkább, hogy hozzá kell mérnünk az Új Időkhöz: és gondoljunk bármit a főszerkesztő, Herczeg Ferenc irodalmi tevékenységéről és annak a közoktatás tananyagába kerüléséről, ezt mindenképp lehet inspirációként, szemléletünk árnyalásának lehetőségeként felfogni. Ahogy arra is lehetőségünk nyílik az utóbbi időszakban előkerült új forrásokot bevonva, hogy elmagyarázzuk, mennyi esetlegességet őriznek azok a lapok, amiket megnézhetünk ma is (mondhatnám, hogy „kézbe vehetünk ma is”, de többnyire az Arcanumon lapozzuk őket át). Hogy a mögött, ami szerkesztői koncepcióként mutatkozik meg (olyan kijelentésekre gondolok, hogy például, a Nyugat szerkesztői negligálták a konzervatív oldalhoz tartozó szerzőket és könyveiket), lehet történet, kudarc, meghíúsult terv. Gellért Oszkár és Babits Mihály pár éve megjelent szerkesztői levelezéséből tudjuk, volt olyan eset, amikor kiadtak valamit recenzálásra, majd nyugtázták, hogy találtak embert a nem egy-

1 https://www.nkp.hu/tankonyv/irodalom_11_nat2020/lecke_05_049

2 https://www.nkp.hu/tankonyv/irodalom_11_nat2020/lecke_05_049

3 GÁSPÁR Jenő, *Az Új Idők félévszázada*, Új Idők 1944/51, 531.

szerű feladatra, a kritikus azonban visszaadta a kötetet: „Gyergyaitól ma levelet kaptam: azt írja, hogy a Herczeg-könyvet vissza kell juttatnia, mert szeretett volna »Herczegről valami szépet írni, azonban a könyvnek az alapján lehetetlenség«.”,⁴ írta Gellért Babitsnak. Ilyen esetek előfordulhatnak ma is, de aligha értesülünk róluk, sőt, ha lesznek majd ezt a korszakot kutató irodalomtörténészek egyszer (a szakma végét vizionáló keseregésekből kiindulva ebben nem lehetünk biztosak), ők sem találnak majd forrásokat, hiszen a szerkesztés ma sokszor telefonon, személyesen, vagy meg nem őrzött mailekben, csetelésekben zajlik.

Ahogy a kommunikációs formáink mostani változásai is a forrásaink kezelésének, de akár a szerzői jogi szabályozásnak az átgondolását sürgetik (azt tudjuk, például, mit kell tennünk a papíralapú levelezéssel, abban viszont tanácstalanok vagyunk, hogy egy író halála után mit kezdhetünk a jelszóvédett e-mail-fiókjával), ugyanúgy a nyomtatott sajtó szerepe is erősen kérdésessé válik éppen. És azt, hogy „éppen”, meglehetősen tágan kell értenünk – Szajbély Mihály, a magyarországi sajtó- és médiatörténeti kutatások egyik legtekintélyesebb képviselője közel húsz éve írta le ezt: „Az írás kialakulása nem tette fölöslegessé a beszédet, a könyvnyomtatás feltalálása nem tette fölöslegessé a kézírást, a napilapok és a folyóiratok létrejötte nem tette fölöslegessé a könyvet, az elektronikus adathordozók elterjedése nem tette fölöslegessé a nyomtatott sajtót. Kétségtelen azonban, hogy az újabb és újabb médiumok elkülönülése mindig szerepük újragondolására, sok esetben elkeseredett ellenállásra készítette a régebbieket.”⁵

Arról nincs szó tehát (egyelőre), hogy a nyomtatott sajtó eltűnt volna teljes egészében, de hogy egy mai egyetemista horizontján csak nagyon korlátozottan van jelen, az egészen biztos – miközben azt tapasztaljuk, hogy egyre több irodalomtudományi konferencián, doktori kutatási tervben bukkannak fel sajtótörténetinek nevezhető vizsgálódások. A nyomtatott sajtó határozott hanyatlása idején eszmélő fiatal kutatók fordulnak az egykori időszaki sajtó vizsgálata felé. A sajtóban elrejtett irodalmi korpuszra számos írásában, illetve egész tevékenységével (pl. a Krúdy-összkiadás több kötetének sajtó alá rendezésével) figyelmeztető Bezeczky Gábor is változást regisztrált az utóbbi időszakban: „Az elmúlt évtizedben azonban mintha fordulat állt volna be. Számos fiatal kutató – közülük egyesek a kritikai kiadások mellékhatásaként – kezdett el érdeklődni az időszaki sajtó iránt. Ez az érdeklődés időben egybeesett azzal, hogy a hajdani lapok közül egyre több lett elérhető a világhálón. Érdemesnek látszik hangsúlyozni, hogy ez alig több időbeli egybeesésnél. Az időszaki sajtót – a benne található irodalom miatt – Szinnyei József kezdeményező munkássága óta már akkor is tanulmányozni kellett volna, amikor a számítógép még nem létezett, mint ahogyan a sajtó iránti mai érdeklődés is messze túlmegy a világhálón elérhető lapok körén. Az egyedül az időszaki sajtóban olvasható irodalom mellőzése nem természetes állapot, hanem folytatólagosan elkövetett mulasztás volt.”⁶

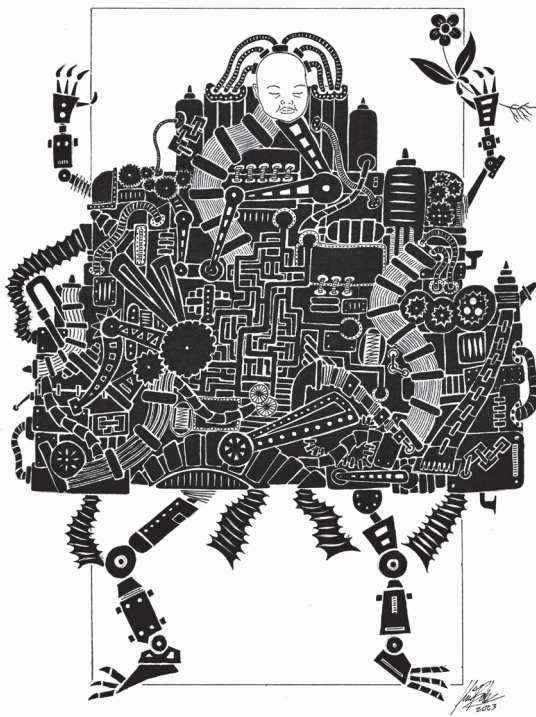
Bezeczky nem az olyan, jól ismert lapokban való kutakodást szorgalmazza, mint a már emlegetett Nyugat és Új Idők: abba a szövegtengerbe kellene alámerülni, szűrhetjük le a megszö-

4 „... olvasd el szigorú szemmel cikkemet” Babits Mihály és Gellért Oszkár levelezése, 1929-1941, a leveleket összegyűjtötte, sajtó alá rendezte, jegyzetelte, a bevezetőt írta BUDA Attila és PATAKY Adrienn, Bp., Gondolat, 2017, 138.

5 SZAJBÉLY Mihály, *A médiatörténet és a sajtótörténet viszonyáról*, Médiakutató 2005. tavasz, https://mediakutato.hu/cikk/2005_01_tavasz/05_mediatornenet

6 BEZECZKY Gábor, *Kökény és borsó. Az Arcanum Digitális Tudománytárról*, *Literatura* 2019/1, 88.

lalásaiból, amelyet a 19. század végének, 20. század első felének időszaki sajtója jelent, országos, helyi- és szaklapokkal, szinte áttekinthetetlen tarkaságban. És nem azért kellene ezt tennünk, hogy kiegészítő információkat gyűjtsünk, hanem amiatt, hogy egyáltalán lássuk az anyagunkat, vagyis ennek a korszaknak a szépirodalmi korpuszát. Bezeczky példaként hozza fel 2022-es könyve elején, hogy a pályakezdő (14 éves!) Krúdy az első két évben milyen helyeken tette közzé a szövegeit: „Krúdy Gyula 14 éves korában, 1892-ben közölte első elbeszélését a nyíregyházi Szabolcsi Szabadsajtó című lapban. Csak a következő két évben a következő lapokban jelentek meg az ifjú író elbeszélései: *Ugoicsa, Kisvárdai Lapok, Orsova, Nyíregyházi Hírlap, Debreceni Ellenőr, Debreceni Reggeli Újság, Képes Családi Lapok, Ország-Világ, Magyarország, Szabadság (Nagyvárad).*”⁷ Persze, könnyen lehet, hogy itt valaki kételkedni kezd: biztosan annyira fontos írások ezek? A fiatal Krúdyra kíváncsi irodalomtörténésznek talán lehetne azok, de miért nem bízhatunk meg az adott korban, az íróban magában vagy a szerkesztőkben, hogy megrostálták előttünk a hatalmas szövegkorpust, és kiválogatták, kötetekbe rendezték belőle, ami az utókorra tartozik? Már csak azért sem, mert az író nem feltétlenül hoz jó döntéseket (például Móricz félbehagyott regényei kapcsán is éreztem már olyat, mennyire kár, hogy egyes szövegeit nem írta végig), meg azért sem, mert egyes műfajok jellemzően nem kerültek kötetbe annak idején – ahogy, például, a Kosztolányi Dezső publicisztikai írásait

Kovács Balázs: *Kézzelfogható hétköznapi álom egy kiadás ebédet követően*, 2022 (@kovb.art)

közreadó sorozat első darabjának előszavából kiderül, „az író kifejezetten publicisztikai prózai írásaiból életében nem jelentetett meg önálló kötetet.”⁸ Vagy, hogy időben hozzánk sokkal közelebbi példát hozzak: a Móra Kiadó 2024-ben kötetként jelentette meg *Te ezt még úgysem érted...* címmel Janikovszky Éva eredetileg 1990-ben, a *Kincskereső* folyóiratban megjelent elbeszélésciklusát, amelyben egy kamaszlány-elbeszélő szemével mutatja meg a rendszerváltás felfordult, zavaros időszakát. Amit pedig akkor a szerzője csonkának érzett, azt ma a kiadó egészen: „S annak ellenére egységes egésznek alkotnak, hogy Janikovszky Éva annak

7 BEZECZKY Gábor, *Az eltűnt miniatűrök. Szépirodalmi és időszaki sajtó a kiegyezéstől az első világháborúig*, Gépeskönyv, Bp., 2022, 7. <https://real.mtak.hu/156514/1/Miniaturok.pdf>

8 *Előszó = Kosztolányi Dezső, Publicisztikai írások 1903-1906. Kosztolányi Dezső Összes Művei. Kritikai kiadás*, Bp., Ráció, 2023, 6.

Kovács Balázs
2022

Kovács Balázs: *Elveszve, de nem magányosan*, 2022 (@kovb.art)

idején nem érezte befejezettek az elbeszélés-ciklust. Mint 1995-ben nyilatkozta: »S hogy miért nem fejezem be, mikor háromnegyede kész? Mert most már én sem értem...«⁹

Ha a mai egyetemisták nyomtatott lapokat nem olvasnak is a bölcsészkar folyosóján, az előfordul, hogy a telefonjukon sorozatokat néznek – ha pedig nemcsak fogyasztják, de

mélyebben megérteni szeretnék a különféle szériák mibenlétét, ha kutatnák a *szerialitást*, akkor már érdemes a sajtónak arra a korszakára figyelniük, amikor folytatásos regények lepték el az újságokat. Ahogy a tárcaregény egyik legfontosabb kutatója, Hansági Ágnes írja: „Eco nem véletlenül választja regénye [a magyarul 2012-ben megjelent *A prágai temető – Sz. Zs.*] igazi főhőseül a 19. század egyszerre magával ragadó és démonizált találmányát: a tárcaregényt. Sue modern olasz közreadójaként a hatvanas évek végétől folyamatosan foglalkozik a tárcaregény és a szerialitás kérdésével. Olyan kulturális jelenségként írja le, amely messze túlterjedve az irodalom hagyományos határvonalain megalapozója és előszítője a mediatisált társadalmak irodalmi kultúrájának.”¹⁰ De még a tárcaregények kutatása is leginkább azt jelenti, hogy magukhoz a szépirodalmi szövegekhez jutunk el a sajtón keresztül: pedig a napilapok tanulmányozásának sokkal több tanulsága lehet. Így találhatunk és elemezhetünk sajátos áhíreket,

megnézhetjük, milyen nyomai vannak a marketingnek (az irodalmi estekről, dedikálásokról szóló tudósítások, reklámok egyaránt érdekesek lehetnek), és így tovább. Vagyis az irodalmi intézményrendszer egy fontos szegmenséből egyfelől az intézményrendszer egészének működését érthetjük jobban, másfelől az egyes művek és életművek kontextusát térképezhet-

9 Ld. a kötet több helyen, pl. itt elérhető ismertetőjét: https://www.lira.hu/hu/konyv/szepirodalom/ifjusagi-irodalom/regenyek/te- ezt-meg-ugysem-erted#bovebb_ismerteto

10 HANSÁGI Ágnes, *Tárca – regény – nyilvánosság. Jókai Mór és a magyar tárcaregény kezdetei*, Bp., Ráció, 2014, 17.

jük fel pontosabban, nem utolsósorban pedig, ahogy ezt Hansági Ágnes is kiemelte, a mai, mediatisált világunk lényegibb megismeréséhez juthatunk el.

Arra, hogy a csak a szövegekre összpontosító vizsgálódást felváltotta a textusra és kontextusra együttesen kíváncsi szemlélet, Szegedy-Maszák Mihály már a kilencvenes években felhívta a figyelmet: a 2003-as *Történelem, kultúra, medialisitás* című kötetet (Kulcsár Szabó Ernő és Szirák Péter szerkesztésében), illetve Takáts József ennek szentelt írását érdemes elolvasni, ha ennek a fordulatnak a magyarországi kezdeteit pontosabban szeretnénk látni. Ahogy Takáts összegez Kulcsár-Szabó Zoltán kötetbeli írása alapján: „Szegedy-Maszák hivatkozott 1996-os tanulmánya (mely előadásként 1995-ben hangzott el) valóban »a nemzetközi [irodalomtudományi] légkör megváltozásá«-ra próbálta felhívni a szakma figyelmét. Példákat hozott arra, hogy újabban nemcsak szövegek, hanem képek iránt is érdeklődnek az irodalomtudósok, nemcsak magas irodalmi termékek iránt, hanem a populáris kultúra termékei iránt is, nemcsak az európai irodalom, hanem az Európán kívüli kultúrák szövegei iránt is. A nemzetközi irodalomtudományi légkör megváltozását elsősorban tudományközi és kultúraközi érdeklődéssel jellemezte, s azt is megjegyezte, hogy »ma már elavultnak tekinthető... a szembeállítás az irodalom 'külső' és 'belső' megközelítése között«: textus és kontextus együttes vizsgálatát nevezte elfogadhatónak.”¹¹

Láthatjuk, sokkal tágabb és összetettebb jelenség ez annál, minthogy úgy egyszerűsítsük le, most már van egyre bővülő sajtóadatbázisunk, az Arcanum, így a kutatók elkezdtek ér-

deklódni a sajtótörténet iránt. Bevezeky a változást nem is a sajtótermékek digitalizálásának jelentős előrehaladásával hozza összefüggésbe, hanem véletlen egyidejűségről beszél – én azt látom ugyanakkor, az Arcanum mint olyan mégis sokkal erősebben határozza meg a mostani kutatásokat, mint gondolnánk. Különösen felerősítették ezt a COVID hosszú hónapjai, amikor a könyvtárak, levéltárak bezártak, a kutatók pedig azzal dolgoztak, amijük volt, hiába tudták, hogy vannak hiányosságai az Arcanumnak, problémái a szövegfelismerő és kereső rendszerének stb. Dilemma, persze, sok van, hiszen komoly feszültségeket kelthet, ha valakinek, többnyire a fiatal kutatóknak, a lenézett, bár nélkülözhetetlen forrásgyűjtő, adatbázisépítő csapatokban kell tevékenykedniük, az általuk összegyűjtött, rendszerezett anyagból pedig mások tartják az előadásokat, vonják le a következtetéseket, építik a koncepciót. (Hogy aratják le a babérokat, azt azért nem mondanám, olyan sok babér már az egész irodalomtudományos színtéren nem terem.) Bár arra is van példa, hogy valaki saját maga készít el valamiféle adattárat, hogy egyáltalán lássa a tárgyát: „Ahhoz azonban, hogy Jókai tárcaregényeiről, médiumokhoz való viszonyáról, illetve az irodalmi nyilvánosság átalakulásának a folyamatairól érdemi megállapításokat tehesünk, szükséges volt a tárcaregény hazai kínálatának legalább részleges áttekintése, illetve egy tárcaregény katalógus elkészítése.”¹²

A 19-20. századi sajtótermékek mind szélesebb körű hozzáférése ugyanakkor nemcsak az irodalomtudósokra, a kutatási témát kereső fiatal kutatókra hat: a kortárs magyar irodalom esetében is sajátos „elarcanumosodást” vesznek észre egyes kritikusok. Nem pusztán

11 TAKÁTS József, *A Kulcsár Szabó-iskola és a „kulturális fordulat”*. A *Történelem, kultúra, medialisitás* című kötet kapcsán, Jelenkor 2004. november, 1166.

12 HANSÁGI, i. m., 20-21.

arról van szó, hogy egyes művek valódi vagy (részben) fiktív újságcikkekből bomlanak ki, hiszen ilyen volt korábban is – Móricz Vidéki hírek című kisregényét ugyanúgy emlegethetnénk itt, mint Karinthy *Utazás a koponyám körüljé*t, amelyet – ahogy könyve Előszavában közli – egy szélsőjobboldali lap széljegyzetére írt válaszul, vagy című Agatha Christie *Gyilkosság meghirdetve* című krimijét, vagy Jolsvai András legújabb regényeit, amilyen az 1908-as újpesti bankrablás köré szerveződő *Két őszi nap Ujpesten* vagy a Színházi Élet 1932-es „kiházásító” akciójából kibomló *Márton Irma tévedése*. Ezekben a regényekben nem pusztán a szövegekbe épülnek idézetek az újságokból, de témává válik a sajtó működése, egy hír vagy álhír sorsokat meghatározó jelentősége, de akár az is, mi minden marad ki egy újságcikkből, mit kell egy regényírónak „kipótolnia”. Előfordul viszont olyan is, amikor a kritikus egyáltalán nem lelkes attól, hogy a kortárs magyar írók belevetik magukat az Arcanumba, és nem fékezik magukat a használatában. Melhardt Gergő azért dicséri meg Tompa Andreát, mert nála mértéktartást lát ebben a vonatkozásban. *A Sokszor nem halunk meg* egyik főhőséről, Erzsiről írja: „Újságot is sokat olvas, a regény idéz is számos korabeli újságcikket (az Ellenzék és az Erdély című napilapokból) – hozzáteszem, jóval ízlésebb és mértéktartóbb módon teszi ezt, mint némely újabb magyar regény, ame-

lyek tulajdonképpen az Arcanum adatbázishoz írt kísérőszövegek (Závada Pál és Szilasi László számos könyve ilyen).¹³ Az itt rossz példaként emlegetett Szilasi László *Tavaszi hadjárat* című regénye kapcsán részletesebben ki is fejtí Melhardt Gergő, mi idegesíti. Itt is tágabb kontextusba helyezi az adatbázisok túlzott hatását a szövegekre: „Más szerzőknél, sőt kritikusoknál is egyre gyakoribb jelenség az internetes adatbázisok intenzív igénybevétele szövegírás során: az Arcanum felmérhetetlen terjedelme jelentősen megváltoztatta a múlt szövegeihez való hozzáférést és az azokról való gondolkodást. De amikor a forráshasználat pontatlan és csak dekoráció a narratíván, ráadásul semmiféle funkciója nincs a fikciós szövegben, az a legkevésbé sem helyeselhető.”¹⁴

Miközben a nyomtatott sajtó a kezünkben egyre inkább netes adatbázisokba költözik, a sajtótörténeti kutatásokat és az irodalmi művekbe beépülő újságcikkeket ma már nem hagyhatjuk figyelmen kívül, ha a 20-21. századi magyar irodalomról gondolkodunk. Amikor Nyilas Misi újságot olvasott fel a vak Pósalaki úrnak, időnként azt az utasítást kapta: *ugor-gyunk!* Nem kellett felolvasnia minden cikket, ahogy nekünk sem kell minden sajtóterméket elolvasnunk, persze, nem is tudnánk – de az ma már egyértelmű, aligha tartható, hogy csak a könyvekben megőrzött magyar irodalomra figyeljünk oda.

13 MELHARDT Gergő, *Tisztességesen elmesélni (Tompa Andrea: Sokszor nem halunk meg)* <https://litera.hu/magazin/kritika/tisztességesen-emeselni-melhardt-gergo-tompa-andrea-sokszor-nem-halunk-meg-cimu-regenyrol.html>

14 MELHARDT Gergő, *Nemkreatív írás (Szilasi László: Tavasz hadjárat)*, *Vigília* 2022/3., 258.

PALÁGYI LÁSZLÓ

Terjedő ritkaságok

A szóelvonásról és az összetett igékről új megvilágításban

Napjainkban a figyelmes nyelvhasználó léptenyomon összetett igébe botlik. A pandémia idején naponta többször is *kézfertőtlenítettünk*,¹ 2022-ben az állam *népszámlált*,² a kormány pedig *árbefagyasztott*.³ Az utóbbi igék mind visszavezethetők egy-egy összetett főnévre (*kézfertőtlenítő*, *népszámlálás*, *árbefagyasztás*), ami arra utal, hogy elvonás útján jöttek létre. A szóelvonást hagyományosan az ún. ritkább szóalkotási módok között tartjuk számon, ebben az írásban viszont amellet érvelek, hogy az összetett igéket eredményező elvonás mára nagyon is termékeny szóalkotási móddá vált a magyarban. Emellett ugyanakkor azt is igyekszem bemutatni, hogy az elvonás nem tekinthető önálló szóalkotási módnak, valójában csupán felszíni jelenség. Az elvonással létrejövő összetett igék ugyanis egy olyan szóalkotási

mintázatba illeszkednek, amelyben a formai leképezés módja csupán másodlagos jelentőséggel bír.

Közismert, hogy a magyar nyelvben nincs olyan minta vagy szabály, amely alapján egyszerű szavakból közvetlenül létrehozhatnánk összetett igéket. Az összetett igéinket összetett névszókból, elsősorban főnevekből képezzük, aminek a szakirodalom szerint alapvetően két módja van. Termékeny módon képezhetők összetett igék összetett főnevekből, amennyiben azok megfelelnek valamilyen egyszerű (nem összetett) szavakra jellemző szabályszerűségnek. A *-z* képzőt például (amelyet köthangzó előzhet meg és *-ik* személyrag követ, vagyis *ikes* igét képez) előszeretettel kapcsoljuk közlekedési eszközök nevéhez, a képzett szó pedig az utazás módját, az eszköz haszná-

1 „Kigyulladt az autó, mert a sofőr kézfertőtlenített dohányzás közben.” Index.hu, *Mindeközben* rovat, 2021.05.18.

2 Ez azt jelenti, hogy a városban 85 ember népszámlált (...)” MNSZ2 = Magyar Nemzeti Szövegtár. <http://corpus.nyttud.hu/mnsz/>

3 „Árbefagyasztott a kormány (...)” ATV Magyarország, *Őt* című vitaműsor, 2022.01.14.

latát fejezi ki: *autózik, rollerezik, metrózik*. A *-z* képzőre vonatkozó bemeneti szabályszerűségnek megfelelnek azok a főnevek is, amelyek éppenséggel összetettek: *sárkányrepülő* > *sárkányrepülőzik*. Szigorúan véve azonban a *sárkányrepülőzik* nem összetett ige. Noha a *sárkányrepülő* összetett szó, a beszélők a képzés során figyelmen kívül hagyják az alapszó (összetett) belső szerkezetét. Az *autózik* és a *sárkányrepülőzik* ige tagolása ennél fogva analóg: *autó+z(ik)* ~ *sárkányrepülő+z(ik)* (nem pedig *sárkány+repülőzik*).

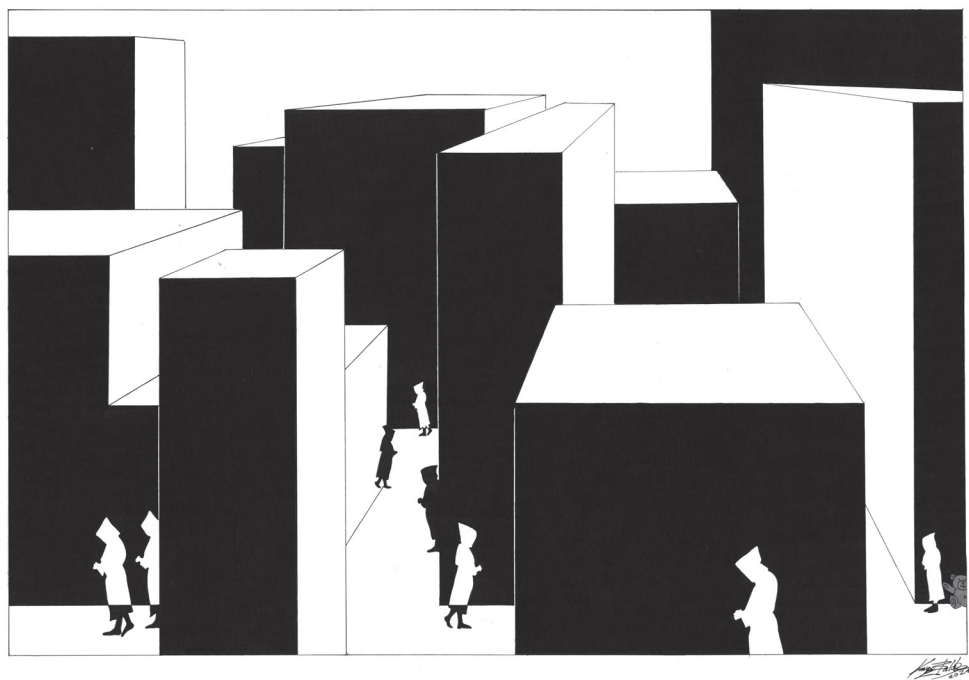
Az összetett (vagy legalábbis több tövet tartalmazó) igék létrehozásának másik módja a magyarban az elvonás. A már említetteken kívül az elvonásra példa a *hőszigetelés* főnévből keletkezett *hőszigetel* ige, amely az *-és* képző elhagyásával keletkezett. A szóelvonás a nemzetközi morfológiai szakirodalomban is rendszerint elhanyagolt, egyúttal igen rejtélyes jelenség. A mellőzöttségét és rejtélyességét is elsősorban az okozza, hogy kétségessé teszi a szóképzés egyirányúságára vonatkozó nagyon is alapvető elképzeléseinket. Végtére is új szót képezni toldalékolással szokás, nem pedig egy képző elhagyásával! Az alaktannal foglalkozó nyelvészek többféleképpen igyekeznek magyarázatot találni a jelenségre. Az egyik magyarázat szerint a szóképzési szabályokat lehetséges megfordítani (Aronoff 1976). Eszerint például a *hőszigetel* ige létrejöttékor az *-ás/-és* főnévképzőre vonatkozó szabályok aktíválódnak, csak éppen visszafelé. Az *-ás/-és* képzőre vonatkozó szabály például leírható úgy, hogy „*tedd az igehez, és máris képeztél belőle egy főnevet*”; a megfordítása pedig: „*töröld a fő-*

névről, és máris képeztél belőle egy igt”. Ezt az elképzelést azonban kétségbe vonja például a *szakdolgozat* főnévből létrehozott *szakdolgozik* ige, mivel a főnév végéről elhagyott *-at* képző ma már nem termékeny. Minthogy pedig az *-at/-et* képzőre vonatkozóan nem határozható meg ma is működő szabályszerűség, a szabályszerűség megfordítása sem lehetséges.

Az elvonás grammatikai „megrendszerbályozásának” másik jellemző módja, hogy számúzik a perifériára. Eszerint az elvonás marginális jelenség, valójában nem is igazán szóalkotási, hanem nyelvváltozási folyamat, az pedig tudvalévő, hogy a nyelv változása során számos furcsaság megeshet. Az ún. népetimológia során például a jövevényszavakat a „naiv” beszélők úgy alakítják, hogy magyarul is értelmük legyen, így lett a latin *tuberosa* szóból *tubarózsa*, a német *Durchdefekt* főnévből *durrdefekt*. Ennek megfelelően az elvonás során sokak szerint a beszélő (naivan) újraelemzi az összetett főneveket (lásd Ladányi 2017), ezt a nézetet képviselte például Horger Antal is, aki a *képviselő* > *képvisel* művelet kapcsán írt „*téves elvonásról*” (1924: 156). Eszerint az elképzelés szerint a beszélő rosszul (vagy legalábbis újra)tagolja az összetétel belső szerkezetét: *kép+viselő* helyett *képvisel+ó* szerkezetet feltételez. Innen elvben már csak egy lépés a képző elhagyása.⁴

A fent vázoltak tükrében jó okunk van az elvonást sajátos, elszigetelt és megjósolhatatlan jelenségnek tartani, hiszen ha gyakori és kiszámítható lenne, akkor mélyebb és rendszerszerűbb magyarázatot igényelne. Ebbe a nemzetközi trendbe illeszkedik az elvonásnak a ritkább szóalkotási módok közé sorolása.

4 A „naiv beszélő” nyelvméleti vonatkozásainak tárgyalása túlmutat a jelen írás célkitűzésein, de azt azért érdemes megjegyezni, hogy a használatalapú megközelítések szerint a nyelv nem valamilyen rajtunk kívül álló elem- és szabálygyűjtemény, amelyhez lehetséges lenne akár naivan, akár szkeptikusan viszonyulni – éppen ellenkezőleg, a nyelvben meglévő szabályszerűségek az emberi elme alkotásai. A szabályszerűségek működtetéséért és érvényesítéséért eszerint éppúgy a megismerési képességeink (kategorizáció, analógia, memória stb.) a felelősek, mint a szabályszerűségek megváltozásáért vagy például a nyelvi egységek újraértelmezéséért.

Kovács Balázs: *Lézungők a szeretet templomában, 2024* (@kovb.art)

Kiemelendő, hogy a ritkább szóalkotási módok gyakorisága valójában nincs tisztázva kvantitatív módszerekkel, az előfordulások számára vonatkozó megállapítások lényegében évszázadok óta a nyelvészek megérzésein alapszanak (vö. Lőrinczi 2016). Istók Béla (2017) például anyanyelvpedagógiai megfontolásokból is amellet érvel, hogy ún. *gyakori* és *ritka* szóalkotási módok mellett érdemes volna számolni egy harmadik, köztes csoporttal, amelyet (egy ritkább szóalkotási módhoz folyamodva) *gyakoritka* szóalkotásnak nevez (az elvonást még Istók rendszerezésben is a *ritka* csoportban találjuk, igaz, az új kategóriával az egyes csoportok átjárhatóvá válnak).

Mindazonáltal érdemes figyelni a nyelv-taníróink megérzéseire az elvonást illetően. Simonyi Zsigmond még úgy vélekedik, hogy elvonással alapvetően főnevek jönnek létre (*kapál* > *kapa*, *sétál* > *séta*), igék sokkal ritkábban (1903: 468). Noha a *Magyar grammatikában* az elvonásról csupán egy apró betűs fe-

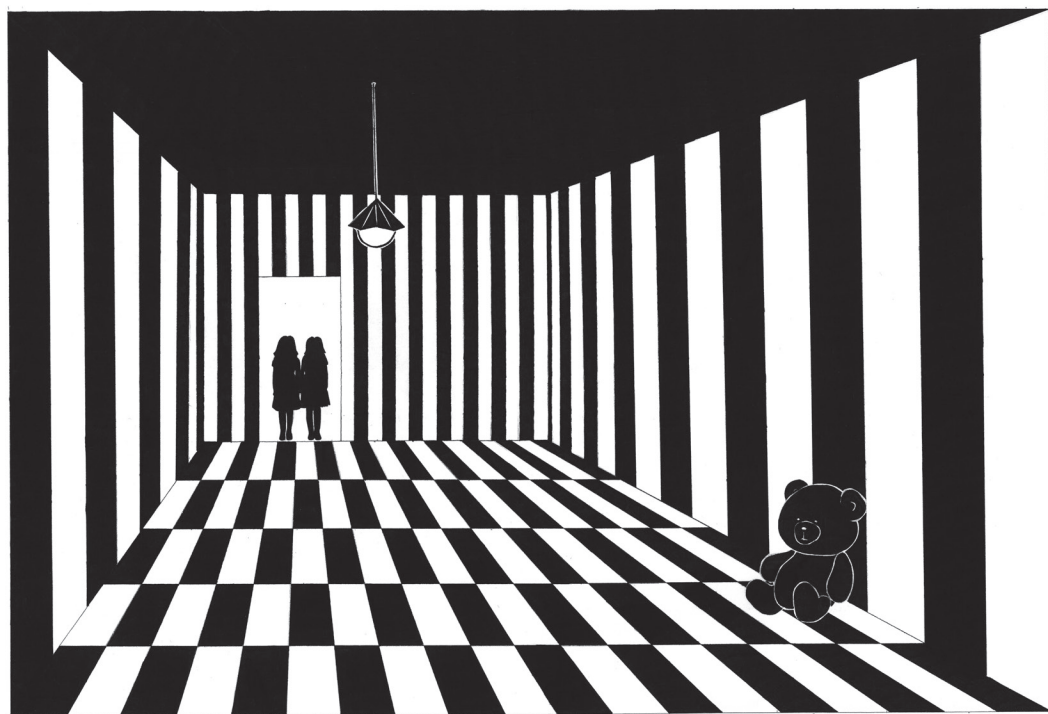
jezetben esik szó, itt már arról is olvashatunk, hogy „különösen elterjedt” az utóbbi évtizedekben az összetett igék összetett főnevekből való létrehozása elvonással (Lengyel 2000: 344). A 2017-es *Osiris Nyelvtanban* az elvonás a nyelvváltozási folyamatok között szerepel, Ladányi Mária azonban szintén annak a sejtésének ad hangot, hogy „Ilyen (...) elvonás korábban csak egy-két szóban jelentkezett (...), ez a jelenség azonban újabban terjedni látszik.” (2017: 647).

Ahhoz, hogy egy szóalkotási módot ne csak eseti jellegűnek, hanem termékenynek, szabályszerűnek tekinthessünk, több kritériummal is számolnunk kell. Először is csakugyan jogos elvárás, hogy az illető szóalkotási folyamat viszonylagos gyakorisággal előforduljon. Az MNSz2 (Magyar Nemzeti Szövegtár: <http://corpus.nytud.hu/mnsz/>) korpuszán végzett korábbi vizsgálatom alapján elmondható, hogy névszói összetételeken alapuló igékre akár többszáz adatot is találhatunk, egészen

pontosan 320 igét sikerült adatolnom (Palágyi 2024). Kevés ez a szám vagy sok? Nehéz megmondani. Az viszont mindenképpen árulkodó, hogy a 320 ige mindösszesen 785-ször fordult elő, vagyis az igék átlagosan kevesebb, mint háromszor szerepeltek a korpuszban, valójában majdnem 13%-uk csupán egyetlen egyszer. Az elvonás e fontos jellegzetességére Lengyel Klára is rámutat, amikor megjegyzi, hogy „az így létrehozott igék nagy része egyedi, alkalmi alkotás, nem lexikalizálódik” (2000: 344). Márpedig az utóbbi évtizedekben a szóképzés használatalapú vizsgálatában általánosan elfogadottá vált az a megállapítás, hogy az egyedi alkotások nagy száma (és aránya) egyértelmű jele a termékenységnak (lásd Baayen–Lieber 1991), illetve annak, hogy a mintázat a jövőben erősödni fog.

A termékenység persze nem csak mennyiségi kérdés. Mint minden viselkedési formá-

nak, a nyelvi viselkedési formáknak is megvan a maguk helye a társadalomban, és mint minden viselkedésről, az emberek a nyelvi viselkedés különböző módozatairól is véleményt alkotnak, vagy legalábbis valamilyen attitűddel rendelkeznek azokkal kapcsolatban. Ennélfogva nem csupán az számít, hogy milyen gyakorisággal fordul elő egy nyelvi jelenség, hanem az is, hogy hol (milyen nyelvhasználati körülmények között) és milyen nyelvi regiszterben. Ami a véleményformálást és az attitűdöt illeti, jó néhány, a múlt században még kifogásolt alak mára a standard nyelvváltozat részét képezi (*képvisel, pártfogol*), és nemigen mutatkozik olyan észszerű érvelés, amely alapján elvetendőek lennének az egyre szaporodó egyedi alkotások (hacsak a konvencionális *tömegközlekedik, kárpótol, gyógykezel, hangszigetel* stb. igéket nem tekintjük a standard megtűrt részének). Ami a regisztert és a stílust illeti, az elvonással

Kovács Balázs: A szoba, 2023 (@kovb.art)

létrejött igék gyakran kétségtelenül rendelkeznek egyfajta tréfás, ironikus hangulattal (lásd *szórszálhasogat*, *fajgyűlöl. tényellenőriz*), ezzel is összefüggésbe hozható, hogy a korábbi évtizedekben a legtöbb példa a sajtónyelvből származott (lásd Pusztai 1999). E stílusértéket azonban az elvonással létrejött igék egyre inkább elveszíteni látszanak, legalábbis felbukkannak egyedi alkotások a formálisabb regiszterekben is. Aki például a Magyar Labdarúgó Szövetség online rendszerében a meccsjegyét szeretné valaki másra átruházni, annak meg kell adnia a *névátírt*ni kívánt jegy vonalkódját, ezután kaphatja meg az igénylő a *névátírt/adatátírt* jegyet az e-mail címére.⁵ A Szövetség online felületének munkatársai aligha szánták tréfának az elvonással létrehozott, igenévi alakban megjelenő összetételeket.

A gyakoriság és a normatív nyelvhasználatban való térnyerés mellett a szóalkotás termékenységének további fontos ismérve a kiszámíthatóság, megjósolhatóság. A szóalkotási mintázat működése bizonyos mértékig előre jelezhető, amennyiben kijelölhető az alkalmazási hatóköre. Az alkalmazási hatókört formai és jelentéstani megszorítások is kijelölhetik. Az *-l* képző például főnevekhez, azon belül is termékeny módon kifejezetten az egyszerűtagú (akár jövevény-) szavakhoz járul (Ladányi 2017): *cset* > *csetel*, *sztrájk* > *sztrájkol*, *sport* > *sportol*. Jelentéstani hatókörében meghatározott például a *-(s)kodik/- (s)kődik* képző, amely foglalkozásnevekhez kapcsolódik: *pásztor* > *pásztorkodik*, *katona* > *katonáskodik*, *kém* > *kémkedik*. Alkalmazási hatókört az elvonással létrejövő összetett igék kapcsán is megállapíthatunk. A szóalkotási folyamat olyan összetett főneveken megy végbe, amelyek kulturálisan értelmezhető fogalmi kereteket hívnak elő,

ilyen a politika, a tudomány, a sport, a közigazgatás vagy a média (Palágyi 2024). Ezzel összefüggésben pedig az összetett igék mindig emberi tevékenységet jelölnek (lásd az összes eddigi példát). Az elvonással keletkező összetett igék alkalmazási hatóköre tehát szemantikailag kiszámítható.

Ha a fentebb tárgyalt kritériumok (neologizmusok nagy aránya, normativitás, kiszámíthatóság) mentén elfogadjuk, hogy az elvonással (vissza)képzett összetett igék mára termékennyé váltak, továbbra is kérdés, hogy mit mondhatunk a leképezésük módjáról, milyen beszélői tudást feltételeznek. A beszélők vajon tömegével elkezdtek újraelemezni a névszói összetételeket? A választ az igei összetételek egy másik csoportjában kell keresnünk.

Fentebb arról volt szó, hogy az igei összetételek létrehozásának a szakirodalom szerint két módja van a magyarban: a főnévi összetétel beilleszthető egy alapvetően egyszerű szavakra alkalmazott sémába (*sárkányrepülő+zik*), vagy elvonhatunk belőle egy képzőt. A korábbi leírások azonban nem azonosítottak egy harmadik, nagyon is figyelemreméltó csoportot: *versenytánc* > *versenytáncol*, *éhségstrájk* > *éhségstrájkol*, *génmanipuláció* > *génmanipulál*, *tömegkommunikáció* > *tömegkommunikál*.⁶ Ezek az igék első ránézésre egyszerű toldalékolással, illetve toldalékhelyettesítéssel (*-áció* > *-ál*) keletkeztek, csak hogy van velük egy alapvető probléma. Mint fentebb már szó volt róla, az *-l* képző termékenyen egyszerűtagú szavakhoz járul, márpedig nyilvánvalóan nincs olyan összetétel, amely ennek a formai megszorításnak eleget tudna tenni. Az *-ál* pedig idegen tövek ún. beillesztő képzője (lásd *meditál*, *reprezentál*) (Ladányi 2017: 610), az alapszóként meghatározható *génmanipuláció* és *tömegkommu-*

⁵ meccsjegy.mlsz.hu

⁶ A példák az MNSz2-ből származnak.

nikáció viszont nem idegen tövek. Tehát ezek az igék nem felelnek meg a sárkányrepülő+zik típusú mintának, ugyanis a *versenysport+ol, *éhségstrájk+ol, illetve a *génmanipul+ál és *tömegkommunik+ál szerkezetek az -l és -ál képzőről való ismereteink szerint a magyarban nem lehetségesek.

Ha egy pillanatra eltekintünk a szóelemek kombinálódásától, és hátrébb lépünk egy lépést, vagyis nem a részek, hanem az egészek felől tekintünk a szavakra, akkor felfedezhetjük, hogy a látszólag nem termékeny módon létrejövő összetett igék és az elvonással keletkezők általánosabb szinten összekapcsolódnak. A főnévi összetételek alaptagjával szóképzési viszonyban lévő igére ugyanis minden esetben visszavezethető az igei összetétel alakja: a *versenytánc* alaptagja a *tánc*, az *éhségstrájk* összetételé pedig a *strájk*, amely alaptagok a *táncol*, illetve *strájkol* képzett szavakat hívják elő, ez motiválhatja a toldalékolást a *versenytáncol* és az *éhségstrájkol* igék esetében; ennek megfelelően a *génmanipuláció* alaptagja a *manipuláció*, a *tömegkommunikáció* összetételé pedig a *kommunikáció*, ezek az alaptagok viszont a *manipulál*, illetve a *kommunikál* igéket hívják elő, ami alapján magyarázható a toldalékhelyettesítés a *génmanipulál* és a *tömegkommunikál* igék esetében; és hasonlóképpen, a *kézfertőtlenítő* alaptagja a *fertőtlenítő*, a *hőszigetelés* összetételé pedig a *szigetelés*, amely alaptagok a *fertőtlenít* és a *szigetel* alapszavakhoz biztosítanak hozzáférést, ez állhat az elvonás háttérében a *kézfertőtlenít* és a *hőszigetel* igék esetében.

Fontos kiemelni, hogy az imént vázolt viszonyrendszer alapelemei nem a szóelemek (például a *tánc*-tő és az -l képző), hanem maguk a szavak. A szóalapú morfológiák meg-

közelítése szerint a tagolatlan (*tánc*) és tagolt (*táncol*), egyszerű (*strájk*) és összetett (*éhségstrájk*) szavak egyaránt a hálózatként felfogható mentális szótárunk részei a rájuk vonatkozó grammatikai információkkal együtt. A szóban forgó, asszociatív kapcsolatokon alapuló hálózat(rész) négy lexikai nyalábra épül: az egyszerű főnevekre (*tánc*, *szigetelés*, *manipuláció*), az egyszerű igékre (*táncol*, *szigetel*, *manipulál*), az összetett főnevekre (*versenytánc*, *hőszigetelés*, *génmanipuláció*) és az összetett igékre (*versenytáncol*, *hőszigetel*, *génmanipulál*). Ebben a modellben a formai és/vagy jelentésbeli hasonlóságokon alapuló kapcsolódások kétirányúak, vagyis a hálózatban egy alapszó éppúgy mutat a belőle képzett szóra, mint a képzett szó az alapszavára. Ennek megfelelően a hálózatunk lexikai nyalábjai kétirányúan kapcsolódnak egymáshoz a szófajuk (egyszerű főnév ↔ összetett főnév, egyszerű ige ↔ összetett ige), illetve a szóképzési viszonyuk mentén (egyszerű főnév ↔ egyszerű ige, összetett főnév ↔ összetett ige). Ami a szóalkotást esetünkben lehetővé teszi, az az egyszerű igék és a főnévi összetételek közötti közvetett (két lépésben megvalósuló) hálózati viszony, amelyet utóbbiak alaptagja biztosít számukra: összetett főnév ↔ (egyszerű főnév ↔) egyszerű ige; például *versenytánc* ↔ (*tánc* ↔) *táncol*, *hőszigetelés* ↔ (*szigetelés* ↔) *szigetel*, *génmanipuláció* ↔ (*manipuláció* ↔) *manipulál*.

Noha az alaki leképezésük igen változatos képet mutat, az összetett igék valójában ugyanazon nyelvi gondolkodás mentén jönnek létre. A szóalkotási folyamat analógiaként írható le:⁷ az összetett ige úgy viszonyul az összetett főnévhez, ahogy az egyszerű ige az egyszerű főnévhez. A matematikából ismert aránypárral ez a viszonyrendszer a következőképpen

7 Analógián itt egy emberi megismerésre általánosságban jellemző folyamatot értek, amely a nyelvi mintázatok termékenységéért is felelős, lásd Szilágyi N. 2013.

formalizálható: EF : EI = ÖF : ÖI.⁸ Vagyis: mivel *tánc* és *táncol*, ezért ha *verseny**tánc*, akkor *verseny**táncol*; mivel *manipuláció* és *manipulál*, ezért ha *gén**manipuláció*, akkor *gén**manipulál*; és mivel *szigetelés* és *szigetel*, ezért ha *hőszigetelés*, akkor *hőszigetel*.

A magyar összetett igék vizsgálata azt a (nemzetközi morfológiában az utóbbi évtizedekben egyre inkább előtérbe kerülő) vélekedésünket erősítheti, hogy a szóképzési műveletek jócskán túlmutatnak egy alapszó és egy képzett szó viszonyán. Eszerint az inflexió (jelezett és ragozott) alakokhoz hasonlóan a képzett szavak is olyan mintázatok részei, amelyben a tagok kölcsönösen feltételezik egymást. Néhány alak esetében, például a korábban már tárgyalt *-áció* és *-ál* képzőknél, ezt eddig is szokás volt rögzíteni. Bár a *reprezentáció* és a *reprezentál*, illetve a *meditáció* és a *meditál* nem azonos szófajú szavak, mégis implikációs viszonyban vannak (ha van *x+áció*, akkor lehet *x+ál*, és fordítva, a szóképzési séma kétirányú). Mindebből az is következik, hogy gyakran nem könnyű (és ebben a megközelítésben nem is szükséges) kizáró döntést hoznunk egy adott derivátum származtatásával kapcsolatban. A *pártpolitizál* ige vajon a *pártpolitika* vagy a *pártpolitik* főnévből keletkezett toldalékhelyettesítéssel? A két főnév használatában valószínűleg nincs nagyságrendi különbség (előbbi az MNSz2-ben 1959-szer fordul elő, utóbbi 1096-szor), tehát az is könnyen elképzelhető, hogy a *pártpolitizál* szó többszörösen motivált, a keletkezését mind a *pártpolitikus*, mind a *pártpolitika* motiválta (hiszen mindkét összetétel alaptagja a *politizál* igeire mutat).

Valójában gyakran azt sem tudjuk (és nem is szükséges eldöntenünk), hogy elvonásról

vagy toldalékolásról van-e szó. Például a *szinkrontolmácsol* ige keletkezését éppúgy motíválhatta a *szinkrontolmács*, mint a *szinkrontolmácsolás*, az *epizód szerepel* ige keletkezéséért éppúgy felelőssé tehető az *epizód szerep*, mint az *epizód szereplő*. Ezek az igék szintén a fent bemutatott lexikai nyalábokra épülnek, csak egy gazdagabb mintázatban (*szerep* : *szerepel* : *szereplő* ~ *epizód szerep* : *x* : *epizód szereplő*), ezáltal a keletkezésük több alapszó felől is megragadható (*epizód szerep* > *epizód szerepel* < *epizód szereplő*).

Végezetül érdemes megjegyezni, hogy a fenti, asszociatív hálózati viszonyokon alapuló analógiás folyamat felől nézve az elvonás háttérben (legalábbis ma már) nem szükséges újraelemzést feltételeznünk, hiszen a főnévi összetétel képzett alaptagja intakt egységként is mentális hozzáférést biztosít a megfelelő igei alapszóhoz (arról nem is beszélve, hogy a képző nélküli *versenysport*, *éhségstrájk* típusú alapszavak esetében nem is lenne mit újraelemezni). Az viszont igaz, hogy félrevezető lenne az összetett igék jelentését az összetett főnevek belső jelentésbeli és/vagy mondattani viszonyaira visszavezetni, és például a *gén+manipuláció* mintájára *gén+manipulál* szerkezetet feltételezni. A *génmanipulál* jelentése ugyanis nem 'gént manipulál', sokkal inkább 'génmanipulációt végez', ahogy a *szerepjáték* szóból létrehozott *szerepjátszik* sem csupán azt jelentheti, hogy 'szerepet játszik', hanem azt is, hogy 'szerepjátékkal játszik'.⁹ Az összetett igék jelentése tehát a főnévi összetételekre támaszkodik, formailag azonban az összetétel alaptagja által felidézett egyszerű ige a legfontosabb referenciapont. Mindez jól példázza, hogy a morfológiának érdemes a jelentés és a forma szisztematikus

8 EF = egyszerű főnév, EI = egyszerű ige, ÖF = összetett főnév, ÖI = összetett ige.

9 A szerepjáték ez utóbbi jelentése az angol RPG-nek, azaz role-playing game-nek felel meg.

variálódásával a szavak szintjén foglalkoznia. Ugyanis a jelen dolgozatban tárgyalt összetett igék jelentését és alakját nem közvetlenül az építőelemeknek, hanem a szavak és szó szintű sémák viszonyrendszerének köszönhetően érthetjük meg.

Hivatkozások

- ARONOFF, Mark 1976. = Uő, *Word Formation in Generative Grammar*, Cambridge, The MIT Press, 1976.
- BAAYEN, Harald – Rochelle LIEBER 1991. = Uő, *Productivity and English derivation: a corpus-based study*, *Linguistics* 29(5): 801-844.
- HORGER Antal 1924. = *Magyar szavak története. Közérdekű magyar szófejtések gyűjteménye*, Bp., Kókai Lajos Kiadása, 1924.
- ISTÓK Béla 2017. = Uő, *A ritkább szóalkotási módok státusának újraértékelése = A tankönyvkutatás szakmai, módszertani kérdései. A Variológiai kutatócsoport 7. nemzetközi tankönyvkutató szimpóziumának tanulmányai*, szerk. LŐRINCZ Julianna, SIMON Szabolcs, Komárom, Selye János Egyetem, 2017, 167–180.
- LADÁNYI Mária 2017. = Uő, *Alaktan = Nyelvtan*, szerk. TOLCSVAI NAGY Gábor, Bp., Osiris, 2017, 503–660.
- LENGYEL Klára 2000. = Uő, *Ritkább szóalkotási módok = Magyar grammatika*, szerk. KESZLER Borbála, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 2000, 341–350.
- LŐRINCZ Julianna 2016. = Uő, *Ritkák-e a ritkább szóalkotási módok? A rövidítés és a jelentéstapadás az anyanyelvkönyvekben = Acta Academiae Agriensis. Nova Series Tom. XLIII. Sectio Linguistica Hungarica* szerk. LŐRINCZ Julianna, LŐRINCZ Gábor, Eger, Liceum, 2016, 138–155.
- Magyar grammatika* szerk. KESZLER Borbála, Bp., 2000, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Osiris Nyelvtan* szerk. TOLCSVAI NAGY Gábor, Bp., Osiris, 2017.
- PALÁGYI, László 2024. = Uő, *Helyesír, szinkrontolmácsol és tömegkommunikál. Névszói összetétel alapú igék a magyarban = A magyar nyelv igei konstrukciói. Használatalapú konstrukciós nyelvtani kutatás*, szerk. TOLCSVAI NAGY Gábor, TÁTRAI Szilárd, LACZKÓ Krisztina, Bp., Eötvös, 2024.
- PUSZTAI, Ferenc 1999. = Uő, *A szóalakutánzás elve és kategóriája = Ember és nyelv*, szerk. KUGLER Nóra, LENGYEL Klára, Bp., ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék, 1999, 266–271.
- SIMONYI Zsigmond 1903. = Uő, *Elvonás: képzők és látszólagos képzők elhagyása*, *Magyar Nyelvőr* 32(9): 467–482.
- SZILÁGYI N. Sándor. 2013. = Uő, *A mi (rend)szertelen nyelvünk. = Analógia és modern nyelvreírás*, szerk. KÁDÁR Edit, SZILÁGYI N. Sándor, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 2013, 335–363.

Körkérdés a kortárs nyelvről

Deák-Takács Szilvia, Forgács Róbert, Paár Ádám, Návai Péter, Deák Márton, Laczkó Krisztina, B. Fodor Katalin, Zelliger Erzsébet, Blankó Miklós, Szerecz György, Kemény István, Bödecs László, Kiss Judit Ágnes, Sajó László

Néhány hete körkérdést intéztünk tanárokhoz, nyelvészekhez, költőkhöz, hogy a Magyaróra „Kortárs” számában mai nyelvi jelenségekről fejtsék ki véleményüket egy mondatról az egy bekezdésnyi (6-10 sor) terjedelemtől.

Tanároknak a következő kérdést tettük fel:

Az utóbbi években milyen változásokat érzékel a tanulók nyelvi kifejezőképességében? (beszédtempó, beszédstílus, kiejtés, szemléletesség)

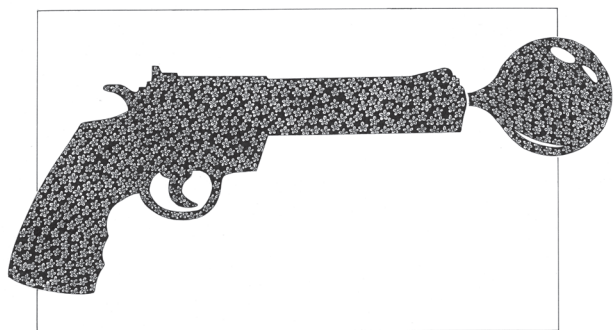
Deák-Takács Szilvia magyartanár, mesterpedagógus:

Nem fővárosi, de az általános tagozat mellett több (angol nyelvi, német nyelvi, matematika, természettudományos és humán) képzési területet is kínáló gimnáziumban tanítok. A különböző osztályokba némileg eltérő olvasottsággal, érdeklődéssel, nyelvi kultúrával és igényességgel kerülnek a diákok. Az elmúlt években a legszembetűnőbb negatív változás a szűkszavúvá válás. A világválság időszaká-

ban – bár maximális igyekezettel, de a helyzetből adódóan – némi kudarccal zajlott az online oktatás, ennek következménye esetünkben éppen a kimenő, érettségiző osztályokban érződik legerősebben. Néhány emelt szintű érettségi szóbeli tétel, amelyek komoly kihívást jelentenek irodalomból:

- Mészöly Miklós: Saulus
- Kós Károly: Varju nemzetség
- Szabó Magda: Az ajtó (a filmfeldolgozással hasonlítva)
- Jász Attila: Naptemplom villanyfényben

A diákok egy része hihetetlen kitartással és kreativitással készül, olvasmányélményeikről választékosan nyilatkoznak, tárgyi tudásukat szöveges ismeretanyagok mellett jól válogatott képi segédanyagokkal is mélyítik. Beszédük kellemes, stílusuk választékos, mondat- és szövegalkotásuk igényes, az összefüggés-hálózatra képesek figyelni. Nem tartom valósnak azt az általánosító és fenyegető állítást, miszerint csak egy irányban történik a nyelvi változás: a romlás felé.

Kovács Balázs: *Váratlan fordulat II*, 2024 (@kovb.art)

A nem humán érdeklődésű tanulók esetében gyakoribb a szűkszavúság, a gyors olvasás és gyorsabb beszédtempó, a gyakran zártabb ejtés, a verbális kifejezés háttérbe szorulása, a nyelvhelyesség felszínebb kezelése. A logikus és gyors gondolkodás azonban a mai középiskolás korosztály fegyvere, az elmélyülés helyett gyors megoldásokat keresnek, az eredeti szépirodalmi szövegek helyettesítőit kutatják fel kivonatok formájában. Beszélgetés – beszélgetés, mintaadás, empátia, lényegkiemelés, egyes szövegrészekben elidőző elmélyülés alakíthatja stílusukat, és teheti őket magabiztosan és pontosan kommunikáló egyéniséggé.

Forgács Róbert magyartanár:

Jómagam egy budapesti jónevű gimnáziumban tanítok, így az én mintavételelem talán nem jellemző az országos átlagra.

A mi iskolánkban a diákok többsége az órákon választékosan, igényességre törekedve szólal meg. Az kétségtelen tény, hogy az utóbbi időben – nyilván több összetevő miatt – zárkózottabbá, kevésbé kommunikatívabbá váltak a diákjaink, és ez az élőbeszéd zártságában, a közlésmód szűkösségében is megnyilvánul. Sok fiatal halkabban, visszafogottabban, sokszor hadarva beszél. Néha érzékelhető, hogy nehezebben fejezik ki magukat, keresik a sza-

vakat. Ennek egyik döntő oka lehet a mobiltelefon gyakori használata, ami az egymás közötti kommunikációt is elszűrheti. De az olvasottság mértéke is befolyásolhatja a kifejezés-mód minőségét.

Mindezek ellenére én nem látom tragikusnak a helyzetet, de érdemes odafigyelni az említett jelenségekre.

Paár Ádám történelemtanár:

Sok tényező befolyásolja a diákok beszédstílusát a művészeti szakgimnáziumban is, egyebek mellett a családi és a külső, társadalmi környezet, de az is, hogy az egyes diák introvertált vagy extrovertált-e. A történelemórákon feltűnt, hogy a diákok jelentős részénél a tempó fölgyorsulása érzékelhető. Mindez véleményem szerint betudható annak, hogy a diákok az információs csatornák, médiumok bőségében, információs özönben élnek, és ez eredményez egyfajta információközlési hajlandóságot, amire azonban a tanóra 40 percében kevés lehetőség van (figyelembe véve az órai tervezés folyamatát). A hangmagasság területén is vannak változások, például feltűnő, hogy a hangmagasság átlagosan növekszik. Megfigyelésem szerint a képszerű fogalmazás, az irónia alkalmazásának dekódolása egyre nagyobb kihívást jelent a diákok többségénél. Sok ironikus kifejezés, ami ezelőtt 15 évvel közérthető volt, mára magyarázatra szorul, ami arra utal, hogy van egy törés a fiatal felnőttek és a mai tizenévesek között. Gyakran küszködnek a diákok azzal, hogy szemléletesen fejezzék ki mondanivalójukat, és ilyenkor a beszédük töredékessé válik.

Návai Péter magyartanár:

A TikTok térnyerése mindenképpen érzékelhető. Ha valaki ezt nem érzi, az *cringe*. De mondjuk a *Lédával a bálban az slay*, mert a Léda tiszta *girlboss*. Ady is ránézett és arra gondolt: *smash*.

De ketten együtt... Olyan rizzük vot, hogy mindenki rájuk akart *bonding*olni. *Cringe* lenne egy ilyen magyarázó? Elég *cringe*.

De rosszabb lett a magyar nyelv? Aligha. Részemről osztom Kőlcsey véleményét a jelenségről: „Sem nem rossz az, sem nem jó: Mind csak TikTokra való.”

Deák Márton magyartanár:

A gimnáziumba illetve művészeti technikumba járó diákjaim nyelvhasználatában elsősorban a szókincs változik, az viszont markánsan.

Néhány éve rendszeres nyelvtan tétel a rétegnyelvek témáján belül a pesti középiskolások nemzedéknyelvének kisszótára. Ezt a diákokkal együtt állítjuk össze, 15-20 kifejezés kerül bele, az a főszabály, hogy én ne használjam, de ismerje az osztály fele. Ehhez aztán írunk szómagyarázatot, ezzel gyakoroljuk a szócikk műfaji jellemzőit is.

Az érdekesség, hogy ezeket a kifejezéseket gyakran már a következő tanévben sem tudom használni, a bejövő kilencedikesek egy-két kivétellel nem ismerik a ballagó diákok szlengjét. Ez persze arra is rámutat, hogy a tanár esélytelen követni a nyelvi változást, ettől persze még szabad erőfeszítéseket tennie, sőt szerintem illik is próbálkoznia.

Nyelvészekhez a következő kérdést intéztük:

Milyen változásokat észlel az utóbbi évek köznapi beszédében?

Laczkó Krisztina egyetemi docens, ELTE:

Saját intuícióm alapján, felmérés és a résztvevői szerepek, a szociokulturális beágyazottság árnyalása nélkül a következőket tudom említeni:

- az angol jövevényszavak erős térnyerése a különböző regiszterek közvetítésével,
- angol fordulatok magyar változatának megjelenése fordításként (pl. Szép napot! mint köszönés),

- a szleng és a vulgaritás erőteljesebb megjelenése (részben nyilván annak is köszönhetően, hogy a szépirodalom és a színház nyelve is él vele),
- a tegezés széles körű elterjedése sokszor nyelvi színtereknek megfelelően, ezzel párhuzamosan a tetszikelés visszaszorulása,
- az internetes spontán írásbeliség fordulatainak beszélt nyelvivé válása,
- a be igekötő deszematizálódása és kiterjedtebb használata, az úgynevezett felesleges igekötő-használat,
- az ami névmás egyeduralkodóvá válása az amely rovására,
- az azonban kötőszó tagmondat élére kerülése,
- az ikes ragozása háttérbe szorulása egyes szám első személyben is,
- a szóelvonás mint szóalkotási mód terjedése (vö. pl. magánrendel, árfolyamrögzit).

B. Fodor Katalin ny. egyetemi docens, ELTE:

Számos jelenségről lehetne említést tenni, konkrét nyelvi, nyelvhasználati sajátosságokról (pl. az ún. diglosszia/kettősnyelvűség, a standard és a területi nyelvváltozatok viszonya, a névválasztás anomáliái, az igekötőhasználat kérdései stb.)

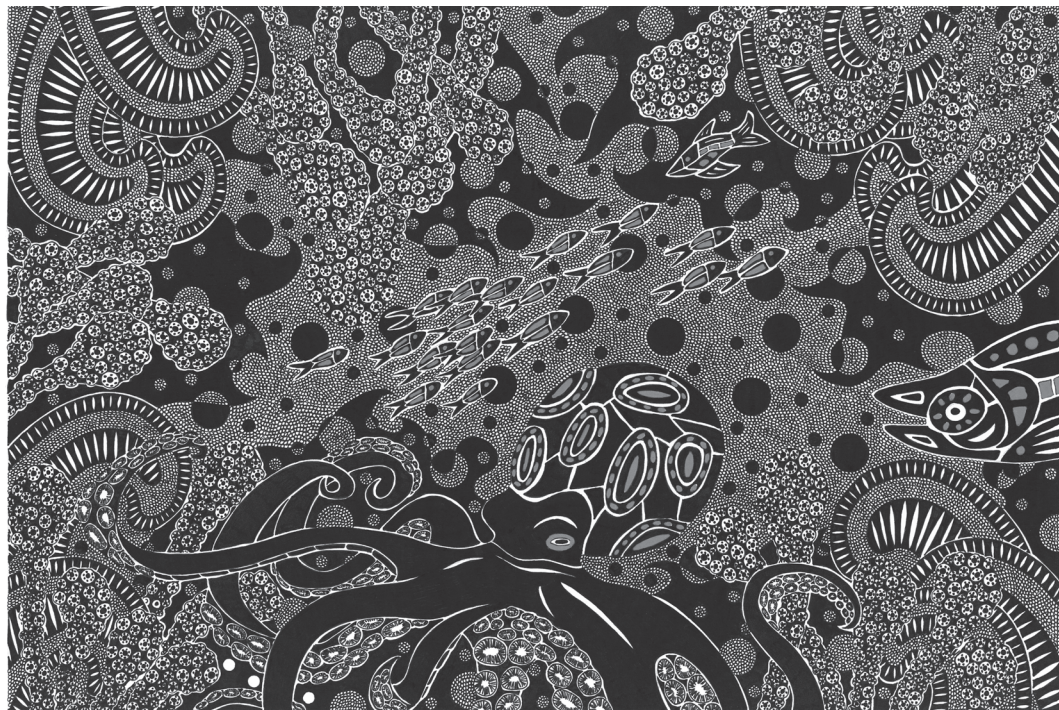
Közülük egyet emelek ki: nagyon komoly problémának látom az angol nyelv erőteljes „befurakodását” a magyar nyelvhasználatba. A középkorban a latin elsősorban a magasabb szintű kommunikáció, a kultúra, az egyház, a politika nyelveként funkcionált, az informatika korszakának 20-21. századi angol dominanciája viszont a leghétköznapibb nyelvhasználatról (szleng, ifjúsági nyelv, az ún. social media nyelve) a tudományos publikációkig, a szaknyelvekig világszerte, magukat magyarokat is beleértve egyre határozottabban érvényesül. Az írásbeliség, főleg annak választékosabb, legalábbis az alapvető szabályait betartó változata jelentős számú ember számára értékét veszítette, a helyesírás valame-

lyes ismerete, az értelmes(!) fogalmazás nem követelmény, viszont pl. a főleg angol hatásra kialakult „írjunk mindent nagybetűvel” szemlélet egyre inkább terjed. (Érdeemes egy-egy hirdetés, népszerűsítő cikket itt-ott megnézni – nem ritkán minden szó nagy kezdőbetűvel van írva, ezzel negligálva annak a magyar helyesírásban eredetileg fontos kiemelő funkcióját.) Az angol nyelv elsajátításának, használatának szükségességét elismerve, egyértelműen több figyelmet kellene fordítanunk anyanyelvünk megismerésére és művelésére, megőrzésére is.

Zelliger Erszébet ny. egyetemi docens, ELTE:

Nyilván oka van annak, hogy a szocializmus éveiben az oroszoknak korántsem volt akkora hatása nyelvünkre, mint az elmúlt évtizedekben az angolnak. Sőt az angol hatás már a rendszerváltás előtt is jelentkezett korábbi nyelvi elemek angolosításával. Ilyen volt a re-

alizál 'megvalósít' mellett 'megért' jelentése, a korábbi *standard* hangsor helyett a szten-derd ejtés. Az utóbbi időkben az angol hatás lényeges erősödése tapasztalható. Ennek persze további következményei is vannak. A publicisztika – bocsánat, a *social media podcastok* – révén nézhetünk, hallgathatunk beszélgetéseket, amelyeken *online* (vagy éppen *offline*) vehetünk részt, *hashtagok* idéznek fel kulcsfogalmakat. Mindez a *mainstream* nagyobb dicsőségére. A tudományos életben magyar kutatók szakmai körökben magyar hallgatóságnak angolul tartanak előadásokat. Vajon mit szólna ehhez Herder? De a helyzet nem reménytelen: a közösségi médiában lehet hallani az idézett kifejezések magyar változatát is. A példa lehetne ragadós, hiszen a nyelvünk állja a sarat, minden a nyelvhasználókon múlik. És végső soron a nyelvhasználók nemzedékeit nevelő iskolán!

Kovács Balázs: *Vizi látomás III.*, 2024 (@kovb.art)

Blankó Miklós doktorandusz, elnök (ELTE Doktorandusz Önkormányzat)

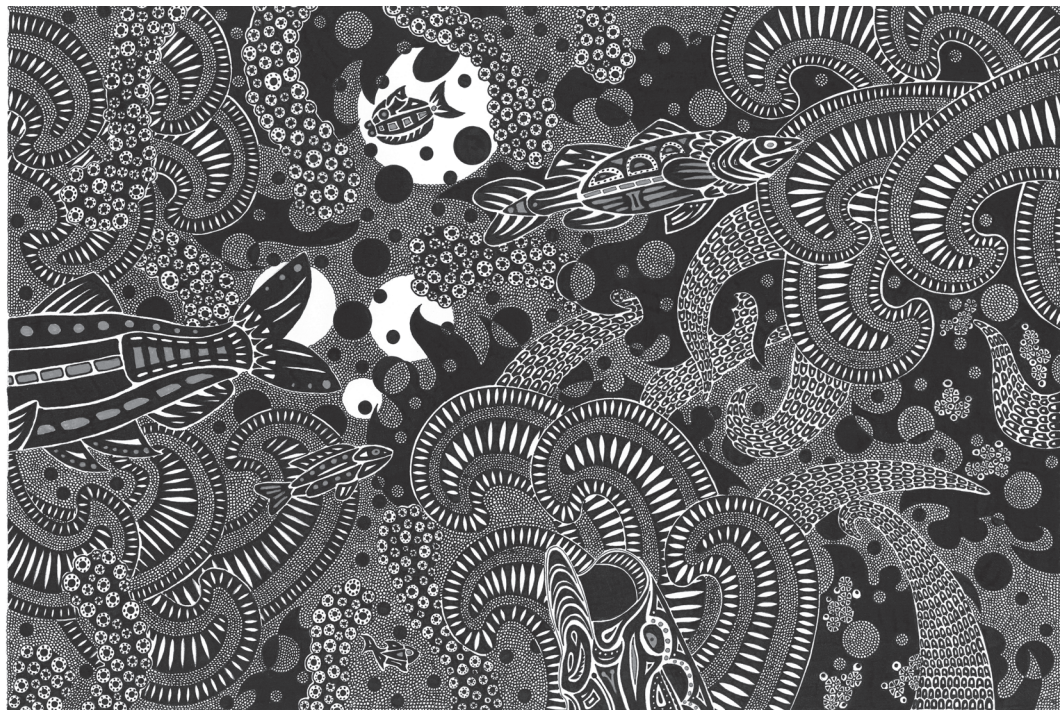
Mintha elhomályosodna anyanyelvi „lelkiismeretünk”. A köznyelv változik, ahogyan mindig is változott, bár mostanság gyorsabban. Ezt tudomásul kell vennünk. Azt talán kevésbé, hogy az emberek többségében (még a magukat „szakembernek” vallókéban is) elhalványult a törekvés arra, hogy igényes, szép magyar nyelven írjanak és szóljanak, hogy (köz)érthetőek legyenek, hogy szeressék olvasni és hallgatni őket. Elfelejtik, hogy az, ahogyan anyanyelvünkön megnyilatkoznak, sokat elárul gondolkodásmódjukról, jellemükről és értékrendjükéről. Hiszem, hogy a siker egyik kulcsa a tudatos anyanyelvhasználat, amelynek pedig tartópillére anyanyelvi „lelkiismeretünk”: visszakerdezzük-e önmagunkban, helyesen, jól, pontosan, igényesen, választékosan fogalmaztunk-e.

Szerecz György tananyagfejlesztő, Oktatási Hivatal:

Az utóbbi időben kissé távolabb kerültem a nyelvészeti kutatásoktól, így inkább csak benyomásaim vannak, illetve ötletelni tudnék, hogy merrefelé lehetne vizsgáldni. Kissé közhelyesnek látszik pl. az angol mint domináns nyelv hatása (nyelvi divat) a szókészleten túl a grammatikára („Ideadnád, légy szíves!”, „a legjobb film valaha” stb.), valamint az anyanyelvi kompetencia párhuzamos változásai a köznyelvben. De ennek tényleg komolyabban utána kellene menni, ha nem akarunk műkedvelő szinten állást foglalni.

Költőktől a következőt kérdeztük:

Mi a véleménye arról, hogy a kortárs líra nyelve egyre látványosabban közelít az élőbeszédhez?

Kovács Balázs: *Vizi látomás I.*, 2024 (@kovb.art)

Kemény István:

Amikor Isten megteremtette a világot, az élőlények mellé megteremtette a Kommunikációt. A Kommunikáció sokáig, nagyon sokáig magányosan élt, mígnem egy szép, meleg, afrikai évmillió során összeházasodott az Emberrel. Két gyermekük született: a Beszélt Nyelv és a Líra. Egyesek szerint ikrek voltak, mások szerint nem, de biztos, hogy csak minimális korkülönbség lehetett köztük: pár perc vagy legfeljebb pár ezer év. Az sem kétséges, hogy a Beszélt Nyelv volt az idősebb: előbb kellett a túlélésért ordítani és morogni, mint egy barlangban, a veszély elmúltával felidézni a veszélyt, ordítva és morogva. Telt-múlt az idő. A két testvér együtt nőtt, játszott és fejlődött, ám sajnos, mire felnőttek, kölcsönösen lenéztek egymást (terjedelmi okok miatt nem lehet részletezni, mi mindent vághattak egymás fejéhez, de az biztos, hogy a legtöbb vád épp olyan gonosz volt, amilyen jogos); és indulataikat csak fokozta, hogy hosszabb ideig mégsem bírtak egymás nélkül meglenni: hiánybetegségek (ezek felsorolása is hosszú lenne) léptek fel mind a kettőjüknél. Mindig a másodszülött Líra kóborolt el otthonról, de ha túl sokáig nem jött meg, a Beszélt Nyelv útnak indult, felkutatva, és hazahozta. Így éltek-éldegéltek együtt sok-sok éven át: eltávolodtak egymástól, aztán megint közeledtek. És így élnek, mind a mai napig, mert nem tehetnek mást. Összetartoznak jóban-rosszban, és ezt mind a ketten tudják; még akkor is, ha úgy tesznek, mintha csak azért csinálnák ezt az egészet, hogy meg ne szakadjon szüleik, az Ember és a Kommunikáció öreg szíve.

Bödecs László:

Szándékosan szeretném félreértetni a kérdést, mert először inkább valamiféle értékvesztés jut eszembe: „Ó, hogy a régi jó emelkedett nyelvből mára nem maradt semmi!” De aztán mégsem baj, ha a beszéd az élő, legyen a költészet

élőbeszéd! Emlékszem, milyen felszabadító volt, amikor K. M. így szólt Petrinél: „Miért nem szeretnek engem a nők? / Gyuri”, valóban fontos kérdés, de az is meglepett, amikor K. I.-hez becsöngetett a Halál az Élőbeszédben, és majdnem kedélyesen elcsevegtek. Az élőbeszéd olyasmi, amit nem lehet utánozni, aki jól beszél élőül, jó öltözködő tehát, nyakkendő kocszába és mackónadrág esküvőre, jogászbálozni úszóshortban és katedrális festeni frakkban. Az élőbeszédben csak az a nehézség, ha nincs alja, rögtön áthullik rajta a lecsó.

Kiss Judit Ágnes:

Én egyáltalán nem bánom. Mindig is volt erre törekvés az irodalomban, Arany János a piacon járva az ott hallott szavakból teremtett utánozhatatlan nyelvű költészetet. Petri a 80-as években írta Brezsnyev halálára, hogy „Felfordult a ferdeajkú vén trotty” – ez már akkor is eléggé élőbeszéd jellegűnek hangzott. A költészet nem a „fentebb stílusban” rejlik, sokkal inkább a sűrítésben, a zeneiségben, a nyelvi automatizmusok lebontásában. Egy régi forma teljesen mai nyelven, kifejezetten izgalmas feszültséget teremt.

Sajó László:

Egy mondatban: ez elég nagy baj.

Bővebben: élőbeszélni (szövegelni) mindenki tud. (Karinthy után szabadon: jé, prózában beszéltek! és versbe tördelem!)

Ettől még nem vers (miszerint líra).

Pilinszky egy kérdésre (mitől hatnak versei?): „egzisztenciájában érinti az olvasót” (valahogy így).

Ilyen már nincs, nem is lesz.

Éljenek a slammerek!

Mindenek (a vers, a szöveg) ellenére a líra élt, él, élni fog!

HADIKNÉ VÉGH KATALIN

A kortárs regény sajátos világképe, műfajpoétikai jegyei Bodor Ádám: *Sinistra körzet* című műve alapján

Bevezető gondolatok

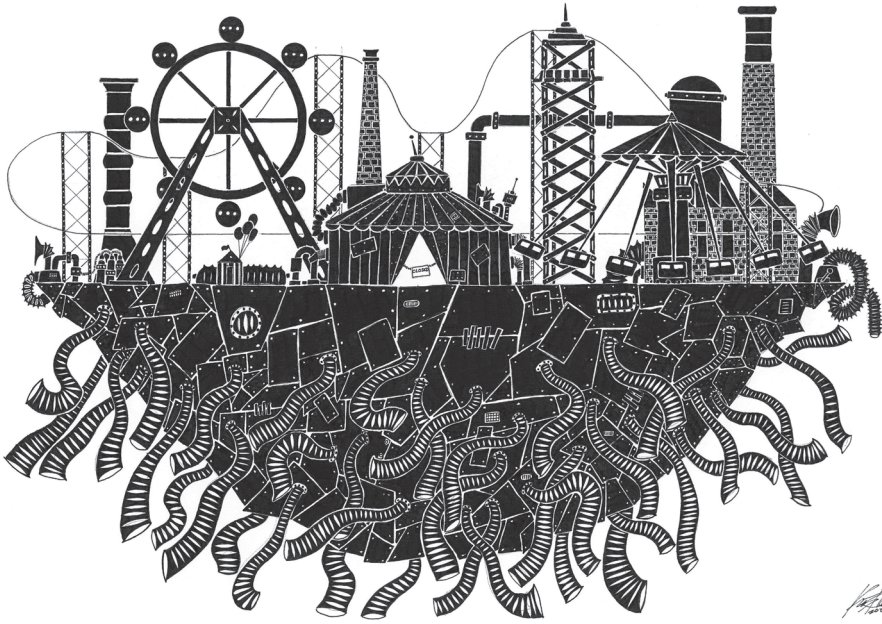
A sokat és hevesen támadott új érettségi rendszer egyik rendkívül pozitív eleme, hogy bekapcsolja a magyar irodalom fogalmi rendszerébe a határon túl magyar irodalmat, azaz egységes nemzeti kultúrában gondolkodik. Illyés Gyula használta a magyar irodalomra az ötagú síp kifejezést: ez a metafora utal arra, hogy a kisebbségben élő erdélyi, felvidéki, vajdasági, kárpátaljai, burgenlandi magyarság irodalma az egyetemes magyar irodalom szerves részét képezi. Alapvető cél tehát ezen irodalmak legjobbjainak műveit megismertetni a tanulókkal.

Kitűnő alapot szolgáltatathat erre Bodor Ádám *Sinistra körzet* című regényének elemző bemutatása és órai feldolgozása. A regény egzisztenciális kérdésfelvetéseinek filozófiai mélysége és összetettsége miatt a 12. évfolyam diákjainak javaslom ezt a szöveget tanórai feldolgozásra, valamint érettségi tételként is megközelíthető. Kitűnő anyag műfajpoétikai szempontok vizsgálatára is: mind a novella, a novellaciklus és a regény poétikai jegyei-

nek vizsgálatára alkalmas szöveg. Fejleszthető a szövegértési kompetencia is, hiszen szemantikai értelemben telített, parabolisztikus, többszintű szöveggel dolgozhatunk diákjainkkal. A szöveg olvasatának, jelentésrétegeinek megteremtése koncentrált befogadói-értelmezői alapállást igényel.

Bodor Ádám 1982-ben települt át Magyarországra, és a Magvető szerkesztőjeként dolgozott. Irodalmi elismertsége töretlen (Kossuth-díj 2003, Artisjus Irodalmi Nagydíj 2011). Mind novelláinak, mind pedig regényeinek világa a Ceaușescu rendszerben átélt nyomasztó atmoszférát sugározzák vissza: több év börtönbüntetést kapott kommunizmus elleni iratok terjesztéséért, államellenes összeesküvés szervezésének vádjával.

Ez az időszak emberellenes tapasztalataival és létélményével jelentősen meghatározta gondolkodásmódját, a világról alkotott elképzelését. „Amint a vizsgálat lezárult, mindnyájunkat átszállítottak az ügyészégi fogdába, a kolozsvári városi börtönbe. (...) És mindjárt körülvett

Kovács Balázs: *Úszó boldogságygár*, 2023 (@kovb.art)

valami megfoghatatlan, lebegő fluidum. A börtön-szag. Mintegy hangulati aláfestésként ez hitelesítette a helyet, a helyzetet, bármerre nézett az ember, valamely tárgyra, élőlényre – akár fogolyra, akár smasszerra –, úgy tűnt, éppen abból árad. Mibenlétét még csak megközelítőleg is nehéz lenne a kívülálló számára meghatározni. Bizonyára sok összetevője lehet, kezdve a nyirkos felmosóröngyök miazmás bűzétől a tetűporon át a rettenetes kübli domináns szagáig. De mindezek mögött még ott kísértett a megalázott, lebukott, vesztés ember kipárolgása, a félelem semmihez nem hasonlítható aromája, egy kevéske mindazokéból, akik az eltelt évtizedek alatt megfordultak a falak között. Azóta is kísért, néha hivatlanul ott érzem motoszkálni az orromban¹ – fogalmazza meg saját lét-tapasztalatát börtönéveiről egy interjúban.

1954-ben szabadult, majd teológiát tanult. Novellistaként indult, első novelláskötete 1969-ben jelenik meg, majd a '90-es években fordul írásművészetében a regény műfaja felé (*Sinistra körzet* 1992, *Az érsek látogatása* 1999, *Verhovina madarai* 2011).

A *Sinistra körzet* vészterhes-kafkai létérzést tükröz. (A 'sinistra' szó jelentése: vészterhes, baljós.) Olyan világot, amely kiismerhetetlen és emberellenes, ahol a halál a legtermészetesebb módon van jelen a mindennapokban.

A regénytér egyszerre konkrét és metaforikus is egyben, többszintű jelentésréteget képezve, mint önálló entitás a regény cselekményéhez: metaforikus helyszín (zóna, tiltott körzet) geográfiaiban határhelyzetben található.

1 BODOR Ádám, *A börtön szaga. Válaszok Balla Zsófia kérdéseire*, Bp., Magvető, 2001, 87-88.

De ez a metafora tárgyiasul a szövegben: a lét és a nemlét határhelyzetét is jelöli.

A szerző riasztó, orwelli-kafkai világot ír le, amelyben az emberi létezés már semmilyen humánus értékkel sem bír. Olyan vegetáló közösséget, amelyből kiveszett minden olyan jelölő érték, ami emberi-antropológiai jegy: erkölcs, kultúra, transzcendencia, jóság, felebaráti szeretet, művészet, szerelem... Az ember-egyed személyes identitásának egyetlen jelölőjétől, a nevéől is megfosztva, állatként vegetál, alkalmazkodik a rendszerhez, küzd a túlélésért: még a nevét is a hatalomtól kapja, amelyet egy nyakába akasztott táblácskán visel. Mindenki tud mindent mindenkiről, a másik megfigyelése általános méretű és teljesen elfogadott (*Beírtak engem mindenféle könyvbe / és minden módon számon tartanak...*) Ha az ember elveszíti a hivatalos iratait, nem is létezik: minden diktatúra szimbóluma lehet ez a motívum, amikor is a narrátor, Andrej Bodor elveszíti az iratait és maradnia kell a körzetben, amíg el nem készülnek az új papírai... A valóság oly módon válik abszurdá, hogy mindig csak a hatalom kreálja meg a valóságot, ezt kell elfogadniuk mint egyetlen igazságot, nem pedig a megélt, valóságról alkotott saját léttapasztalatot.

A legriasztóbb jelenség talán az, hogy az ember a létezésnek ezt az infernóját, az abszurd, értékeiből kifordult világot teljesen természetesnek tartja: nem lázad ellene, hanem tudomásul veszi. Felsejlik ebben a többfajta diktatúrát megélt, többszörösen is hátrányos helyzetű, közép-kelet európai ember illúzióktól megfosztott létstratégiája (lásd: Örkény egyperceseit...)

A befogadó a szövegek víziószerű képsorai miatt önkéntelenül is a Tarkovszkij-filmek atomkatasztrófa-hangulatára asszociálhat, jog-

gal, de ebben az összehasonlításban a két mű között nemcsak azonosságokat, hanem különbségeket is találhat. Amíg a *Stalker* zónáját szürke pernye lengi be, addig ennek a körzetnek a növényzete olyan burjánzást mutat, mint amit talán a csernobili atomkatasztrófa utáni zárt zónában volt jellemző. A párhuzam nem véletlen, hiszen ugyanarról a világnézeti-filozófiai tőről fakad az orosz filmrendezőnek, Andrej Tarkovszkijnak számos film-víziója, többek között a *Stalker* c. filmjének világlátása is. A Sztrugackij-fivérek forgatókönyvére épülő film egy sivár iparváros lepusztult perifériáján elterülő, rejtélyes Zónában játszódik, és kérdésfelvetéseiben is azonos Bodor alkotásával: a kiismerhetetlen hatalomtól való rettegés elviselhetetlenségéről, a boldogság lehetőségének teljes megszűnéséről vall a rendező expresszív erejű képi metaforákkal.

Mindkét alkotó, a kelet-európai diktatúrák körülményei között élt, nem véletlen tehát hogy a létet egzisztenciális értelemben börtön-létként értelmezik és jelenítik meg a film és a szó művészetének eszközeivel. Még az alkotói módszereik között is felfedezhetünk párhuzamokat: mindketten a képi és nyelvi sűrítés eszközével jelenítik meg a hős világlátását, a maximális redukció működik a fiktív világ felépítésében, nincs sehol egy felesleges, jelentés nélküli elem. Bodor erről az eljárásról, saját írói ars poeticájáról így fogalmaz: „Nem hinném, hogy valami sajátos eljárásról tudnék beszámolni. A prózaírásban a terjedelem is alkati adottság, az írói magatartás része, a személyiség mélyéből ered, másfelől bizonyos tekintetben morális kérdés is. Ez annyit jelent, hogy a természetes súlypontok mellett egy szóval sem, egy tudósítással sem többet, mint amennyivel eleget teszek saját esztétikai elvárásaimnak”.²

2 BODOR Ádám, *Semmit nem látok előre*. | Litera – az irodalmi portál <https://litera.hu/magazin/interju/bodor-adam-semmit-nem-latok-elore.html>, 2011. április 21.

A szakirodalom alaposan elemezte³ a regény alapvető műfaji jegyeit: mivel a novellák önállóan is egységes egészt, fiktív világot jelenítenek meg, önállóan is olvashatóak, a novellafüzér műfaji kategóriával jelölhető a szöveg, habár a novellák nagyobbik részében a narrátor személye köti egybe a történeteket, azaz regényként is értelmezhető ezen novellák összessége. Maga a szerző az alcímben rögzíti saját műfaji jelölését: *Egy regény fejezetei*, azaz fejezetekre bontott regényként értelmezi a művet.

A történet fordított bibliai parafrázisként értelmezhető, a tékozló fiú-történet sejklik fel elemeiben, csakhogy ebben az apa indul a fogadott fia, Béla Bundasian megkeresésére, és elmarad a katartikus zárlat is, ami a bibliai szöveget zárja. A fogadott fiú ugyanis egyáltalán nem örül az apjának, nem fogadja el őt, a hatalom részesének, haszonélvezőjének tartja, sőt, azonnal föl is jelenti. A fiú később szörnyű véget ér: elkeseredésében, miután minden elvétetett tőle, felgyújtja magát. Az égő ember halálának aprólékos, szinte részletező leírása tele van olyan allúziókkal, amelyekben a diktatúrákat megélt befogadó számos konkrét, huszadik századi esettel azonosíthat (pl. Jan Palach mártírhála.)

Ugyancsak látens, bibliai pretextus a paradicsomból kiűzött emberpár története, ahogy az Édenkert után a mostoha körülmények között is, túlélési ösztöneitől vezérelve próbál önmagának új életteret kialakítani. Berendezti mostani életterét, minden energiája ennek kialakítására és mindennapi szükségleteinek kielégítésére koncentrálódik.

Feltűnik az elmeegógyintézetű kényszerkezelés motívuma is, mint a hatalom bevett módszere Romániától a Szovjetunióig.

A másik emberrel folytatott dialógus sem valósulhat meg ilyen körülmények között, az igazi, mély szerelem lehetetlen, csak valami ösztönös-állatias szexualitás zajlik az emberek között (Andrej Bodornak és szeretőjének, Elvira Spiridonnak a kapcsolata, akit szintén a hatalom utalt ki „társul” Andrej számára.)

Andrej Bodor ki tud szabadulni ebből a világból, de meglepő és érhetetlen módon visszatér ide, amíg véglegesen ki nem tiltják innét.

Ami még tragikusabbá teszi ezeket a szövegeket, az a narráció teljesen szenttelen hangon történő leírásai a borzalmas, abszurd cselekedeteknek (ugyanúgy, mint Kertész *Sors-talanságában*: ebben a szövegben is hasonló intonációt figyelhetünk meg, ugyanilyen objektívizálódott narrációval.)

Módszertani javaslatok az óra megszervezéséhez

Az alábbiakban néhány módszertani javaslatot szeretnék adni az óra konkrét levezetéséhez.

Az óra munkaformái között a tanári előadás nagy szerepet kap, hiszen az anyag nehézségi szintje miatt ezek a hozzáfűzések, magyarázatok, rávezető kérdések elengedhetetlenek. Bodor Ádám életművének felvázolását a tanár PPT- formájában rábízhatja a diákokra is. Az értelmezés során hagyjunk azonban elég időt és lehetőséget arra, hogy a jelentést a tanuló próbálja meg megalkotni, azaz az egyéni, illetve a csoportmunka forma is beépíthető. A tanári kérdések segítségével megszülethet a szövegértelmezés, valamint a novellák jellegzetes Bodor Ádám-féle modellje, meghatározó világnézete és stílusjegyei.

Az óraterv felhasználásakor elsősorban olyan légkört igyekezzünk teremteni, amely

3 *Tapasztalatsere. Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról*, szerk. SCHEIBNER Tamás, VADERNA Gábor, Bp., L'Harmattan, 2005.

ben a tanulók bátran megfogalmazhatják saját szubjektív asszociációikat a jelentésteremtés során, valamint olyan tanári attitűdöt kialakítani, ahol a tanár irányító szerepet tölt be, ezzel is hangsúlyozva, hogy minden vélemény hasznos lehet a megoldások és értékelések esetében.

Kerülni kell a felesleges pátoszt és didaktikusságot, ha nemzeti érzést érintő kérdéshez érünk: a kisebbségi sorskérdések vizsgálatán túl a szövegben rejlő általános, a nembeliség szintjén megfogalmazható gondolatok vizsgálata a cél.

Az értelmezés során minél mélyebb szinten, egyszerre kell megteremteni a konkrét jelentést, valamint az arra épülő parabolisztikus jelentésrétegek értelmezését.

Feladatok a szövegelemzéshez

Az alábbiakban olyan kérdéseket gyűjtöttem össze a szöveg feldolgozásához, amelyek csoportmunkában elvégezhetőek. Az általam megfogalmazott válaszok mellett természetesen egyéb, a szövegből vett idézetekkel alátámasztott válasz is elfogadható.

Kovács Balázs: *Magányos osztálykirándulás*, 2021 (@kovb.art)

a) *Gyűjtsétek össze a szövegben található földrajzi neveket és tulajdonneveket! Milyen következtéseket tudnátok levonni a névadásokból?*

Lehetséges válaszok:

- Sinistra körzet, Borcan ezredes, Géza Kőkény, Nicifor Tescovina, Elvira Spiridon, Aranka Westin, Béla Bundasian
- A személyek nevei a különböző nemzetiségek együttéléséből adódó kevert nevek, nem utalnak konkrétan csak egy nemzetiségre. Bodor Ádám névadásgesztusában jelen van a kisebbségi sorsban élő nemzetiségek keveredésének ténye, de a nemzetiség teljes eltűnésének lehetősége is.
- A földrajzi nevek pontosan felrajzolják a cselekmény helyszínét: az ukrán-román határvidék a helyszín, a Sinistra folyó vidéke.

b) *Nevezzétek meg a legfontosabb szereplőket!*

Lehetséges válaszok:

Az elbeszélő mondja el a történetet egyes szám első személyben: Andrej Bodor, ő a történet narrátora. Így a szövegnek visszaemlékezés-jellege van, de dokumentarista pontossággal vázol két időt: a körzetben töltött hosszabb időt, valamint a visszatérést és a végleges eltávozást. A cselekmény lineáris időrendben halad, és az idősíkok változása határozza a szerkezet felépítését.

- Borcan ezredes
- a misztikus figura, a vörös kakas
- utalásszerűen feltűnnek Andrej szerelmei is: Aranka Westin és Elvira Spiridon
- (a sor még számos fontos szereplővel egészíthető ki: a tanár a kártyákra felírhat neveket, amelyeket a diákoknak kell majd azonosítaniuk.)

c) *Mit tudunk meg a narrátorról?*

Lehetséges válaszok:

- A fogadott fiát keresi, ki akarja szabadítani erről a fegyenctelepről. Itt ragad, és

állást is vállal, karriert fut be. Azonnal idomul a hatalomhoz, gyilkosságban is segédkezik. Az élet értelmét kicsinyes és taszító módon fogalmazza meg (kiutalt lakás, kiutalt szerelmi partner), azaz személyiségét tekintve nem hős, inkább cselekedeteiben megjelenített gyarló, esendő figura.

d) *A regény első fejezete a Sinistra körzet zártságára, börtön-jellegére és a természeti lét szabadságának ellentétére épül: gyűjtsétek össze azokat a kifejezéseket, amelyek ezt a hangulati ellentétet erősítik és elmélyítik.*

Lehetséges válaszok:

Sinistra körzet:

- kényszerlakhely,
- terepszemle,
- rezervátum,
- a vízmosság mentén szögcsatorna,
- a határőrök,
- mindenkit kémnek néznek,
- csak bizonyos napokon érkehetnek ide idegenek,
- gyorsan terjednek a hírek, mindenki mindent tud mindenkiről.

A természet szépsége és szabadsága:

- a rezervátum bővítő csendje
- a völgyek mélyéről áradó patakzúgás
- a völgyek megtelnek a délután opálos fényével

d) *Milyen váratlan, groteszk, megmagyarázhatatlan elemek fordulnak elő a történetben?*

Lehetséges válaszok:

- Borcan ezredes titokzatos halála,
- a vörös kakas feltűnése majd váratlan eltűnése,
- a csomag a hallal, amely titokzatos módon kerül elő és tűnik el,
- Borcan ezredest a halála után ítélik halálra.

e) *Hogyan éri el a szerző, hogy a vörös kakas figurája idegenszerű, misztikus jelleget kap?*

Lehetséges válaszok:

- idegenszerű kiejtése, beszéde, és az itteni lakókra nem jellemző vörös hajszíne,
- gumicsizmájának a nyoma,
- az iratai valószínűleg hamisak voltak.
- „a fakó réteken lépdelve, feje fölött kavargó madarakkal az idegen nem is Ukrajnából, hanem valami régi képeskönyv lapjairól keveredett volna erre a tájra.”

f) A regény világában egyszerre vannak jelen az objektív valóság elemeire történő utalások, valamint egy misztikus, mesészerű világnak a jelenségei. Melyek ezeknek a mutatói?

Lehetséges válaszok:

- a csonttollú madarakra történő folyamatos utalások,
- a griffmadarak jelenléte.

g) Milyen tapasztalatokat szerez a főszereplő narrátor a Sinistra körzetben, majd az oda történő visszatéréskor?

Lehetséges válaszok:

- Állandóan megfigyelik, ellenőrzik, minden cselekedetéről, gondolatáról is tudnak.
- A világ megmagyarázhatatlan abszurditások láncolata.
- Valakinek az eltűnése, halála nem tragikus, inkább megszokott jelenség.

Milyen tapasztalatokat szerez a főszereplő narrátor a Sinistra körzetben visszatéréskor?

Lehetséges válaszok:

- Minden megváltozott, a háznak csak a romjait találja, találkozik régi szerelmével is, de mégis felszabadulást érez, amikor a körzetet elhagyja.

h) A Sinistra körzet bármilyen diktatúrájának a modellje lehet. Milyen anti-utópikus műveket ismertek, amelyeknek a témája, hangulata rokonítható Bodor Ádám regényének hangvételével?

Lehetséges válaszok:

- Orwell: 1984
- Kafka: A per
- Kertész Imre: Sorstalanság
- Bulgakov: A Mester és Margarita

i) Milyen üzenetek fogalmazhatók meg a szövegjelentés alapján?

Lehetséges válaszok – például:

- a diktatorikus rendszer az emberek mindennapjait, gondolatait is birtokba veszi,
- mindenki gyanús, az emberek közötti viszonyokra a szeretet helyett a bizalmatlanság jellemző,
- a kisember megpróbál alkalmazkodni a túlélés érdekében,
- a rendszer működésére a groteszk abszurdítás a jellemző.

A szöveg nyelvi, stilisztikai jegyeinek vizsgálata

A második órára kijelölhetünk olyan házi feladatot, amely a szöveg megformálásának vizsgálatára vonatkozik. A novella nyelvi megformáltságának jellegzetessége, hogy a leírások tele vannak költői jelzőkkel, expresszív erejű képekkel.

Keressetek példákat olyan mondatokra, ahol ez az expresszivitás tetten érhető! Milyen stilisztikai elemeket ismerhetünk fel ebben a szövegrészben?

„a fenyők mögül betűző napfény lemezein [...] a pipafüst kék nyelvei lebegtek”, „az olvadó hó hártái alól előbukkant a sápadt fű”, „a nyílások fölött, amelyeken keresztül a bűvópatak lélegzett, a kakukkfű kék lidércfényei lobogtak”

„Két héttel azelőtt, hogy meghalt, Borcan ezredes magával vitt terepszemlére a dobri ni erdőkerület egyik kopár magaslatára. Arra kért, tartsam nyitva a szemem, főként az úmenti berkenyés bozótot figyeljem, megérkezett-e már a csonttollú madár. Ősz közepe volt, a cserjés idegen hangoktól zsbongott.”

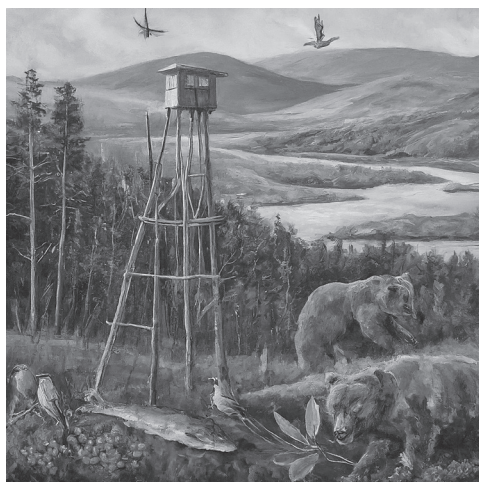
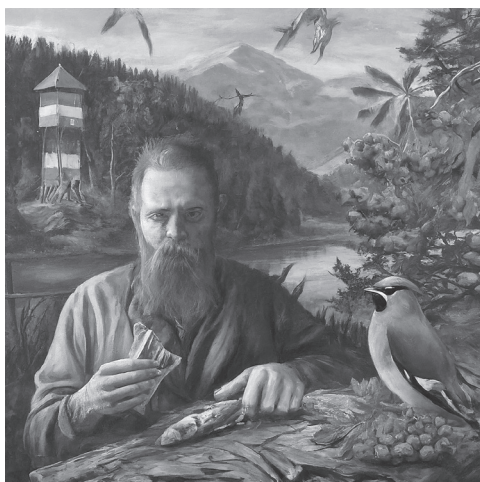
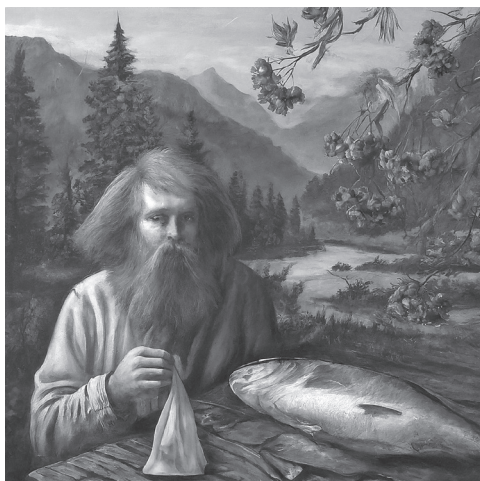
Összegző lezárás

A lezáró összefoglalásban feleleveníthetjük a tanuló ismereteket a negatív utópia köréből Madách, Kafka és Orwell ide vonatkozó szövegeinek felidézésével. Lehetőség nyílhat informatikai ismereteik beépítésére is a témához: a mesterséges intelligencia használata érdekes kísérlet lehet a szövegelemzés során. A program a következő linken érhető el: <https://ai-testkitchen.withgoogle.com/tools/image-fx>

Angolul jobb beírni a szavakat, én a *Sinistra* körzet elején lévő szavakkal próbálkoztam

angol nyelven (a vörös kakas leírása, csonttollú madarak, berkenye, rezervátum, medvék, döglött hal a papírban, fenyők, szögesdrót, őrtornyok, patak, stb.) A kapott képekhez a következő fogalmakat írtam be: *slavic scenery, black pines, man with red beard and red hair, two bohemian wax-wing, mountains, river, rowan, reservoir, one bear, one dead fish in paper bag, there is barbed-wire everywhere, concrete pillars in the background, one watchtower on the hill, there is a crossing gate colored blue and yellow.*

A mesterséges intelligencia a szöveg alapján ezeket a képeket generálta a szöveghez:

Biztos vagyok abban, hogy a szöveg bármelyik fejezetéhez lehet különleges képet generálni, és szem előtt tartva tanítványaink digitális kompetenciáját, biztosan örömmel látnak

hozzá ehhez a feladathoz. Így ez a módszer is hozzásegítheti őket ahhoz a „szövegben való elidőzéshez”, amely az igazán mély szövegértést kísérheti.

Felhasznált irodalom

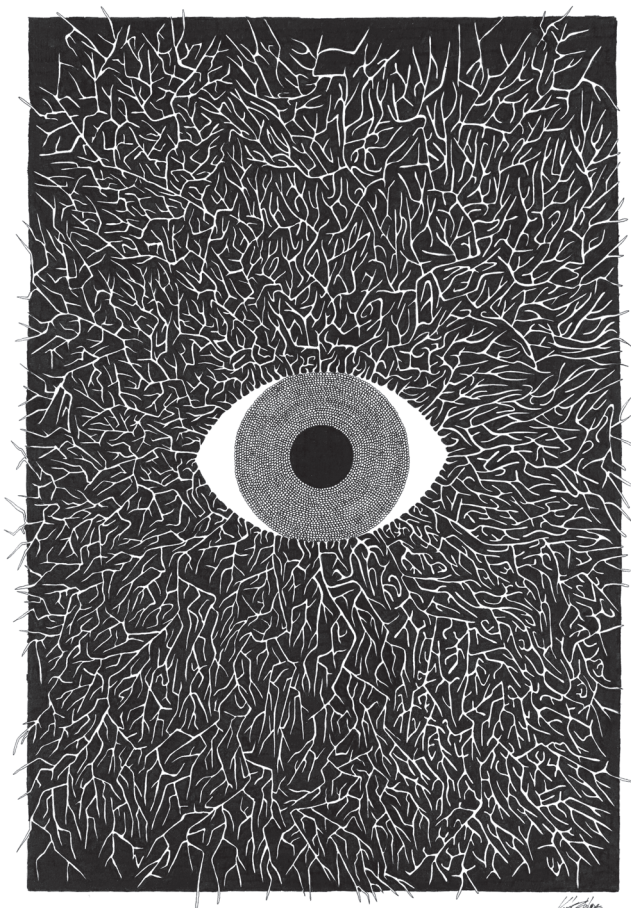
BODOR Ádám, *Sinistra körzet*, Bp., Magvető, 1992.

MÁRTON László, *Az eltékozolt peremvidék*, Holmi 1992/12, 1873-1880.

TORDAI Zádor, *A távcső művészete*, Holmi 1996/11, 1653-1663.

SZILÁGYI Zsófia, *Műfajok és világok határán = Tapasztalatcsere. Esszék és tanulmányok Bodor Ádám-ról*, szerk. SCHEIBNER Tamás, VADERNA Gábor, Bp., L'Harmattan, 2005, 264-275.

ANGYALOSI Gergely, *A kiismerhetetlen remekmű* = Uo, 49-57.

Kovács Balázs: *Cím nélkül*, 2023 (@kovb.art)

SÁRA-CSONBOR RITA

Az idegenség-értelmezés különféle aspektusai a nyolcadik osztályos irodalom- és nyelvtanításban

Az elmúlt másfél évtized gyermekirodalmi tendenciáinak vizsgálata és követése alapvető fontossággal bír. Ezek közül az egyik a tradicionális mesetémák határainak átlépése, a tabuk ledöntése. Ez kapcsolódási pont a gyermekek fejlődésével, hiszen a világ megismerésének ez az egyik módja, kiskamasz- majd kamaszkorban pedig rendkívüli jelentőséggel bírnak ezek a határátlépések. A nyolcadikos osztályaimban rendre előkerült az idegenség témaköre. A felvételi előtti időszakban és az utána következő hónapokban is gyakran előkerült az idegenség-tapasztalat kérdése az osztálytermi beszélgetésekben és az osztályfőnöki órákon, igaz, más-más szempontból. A felvételi előtt a gyerekek azért érezték magukat idegennek a saját életükben, mert olyan nagy mértékben koncentráltak a megmérettetésre, hogy másra szinte nem is maradt idejük. A felvételi után pedig a korábbi erőltetett menet miatt ürességet tapasztaltak. Még az általános iskolai osztályuk tagjai voltak, de már fél lábbal az új középiskolában érezhették magukat, és emiatt

gyakran légüres térről beszéltek. Emellett az érési, fejlődési folyamatok miatt is idegennek érezték magukat a saját testükben, identitás keresési problémákkal álltak szemben. Gyakran talákoztunk azzal a problémával, hogy családi vagy egyéb okok miatt nyolcadikosként voltak kénytelenek osztályt váltani. Ezek a felismerések és élmények irányították a figyelmet az idegenség-tapasztalat felé. Tanulmányomban azt vizsgálom, hogyan segíthet értelmezni egy kortárs meseregény az idegenség-tapasztalatot, és milyen megoldási sémákat fedezhetünk fel egy irodalmi alkotásban, ez pedig módszertani lehetőségeket kínál a nyolcadikos irodalom- és nyelvtanórák tekintetében.

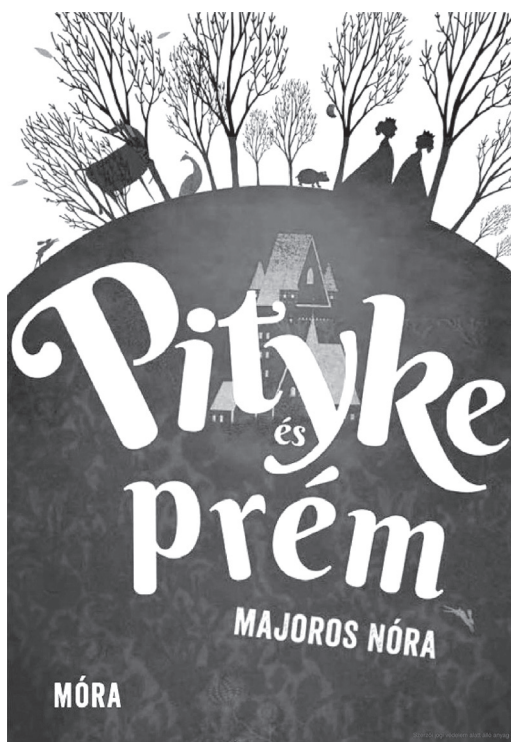
Az idegenség-értelmezés különféle aspektusai Majoros Nóra: *Pityke és prém című meseregényében*

A fantasy elemekkel átszótt, ám a klasszikus tündérmesék sötét-kegyetlen világából táplálkozó meseregény a 12-14 éves korosztálynak, illetve az idősebb kamaszoknak szól. Műfaji be-

sorolás tekintetében Böszörményi Gyula gondolatmenete meggyőző: „Tündérmese ez, ám a mai értelemben mégsem az. Sokkal inkább a régi, még csonkítatlan, átíratlan erdélyi tündérmesékre emlékeztet, melyekben a tündérek gyönyörűek, ám veszélyesek, önzők és gyakran vérengzők voltak, akiket csak a későbbi, egyre prűdebb, „széplelkű” korok „szelídítettek” (hamisítottak) réteken kacagva ugrabugráló mezítlábas kislányokká.”¹

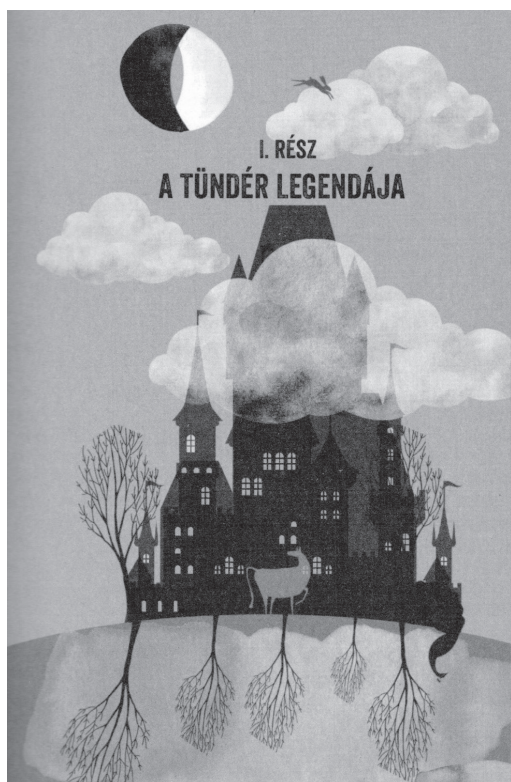
A *Pityke és prém világa* egy alternatív birodalomban, Mirináriában játszódik. A regényben kibontakozó ellentétes világok ütköztetésének, az ismerős és ismeretlen külső és belső világok megismerésének nehézségeit a szereplők elbizonytalanodása jelzi. Ez természetesen összecseng a diákok megélt külső és belső idegenséggel kapcsolatos problémáival, így egyszerűen tudnak kapcsolódni a meseregény által mozgatott szálakhoz. Az önreprezentáció buktatóit végigbukdácsoló szereplők nagyon emberiek, nagyon hétköznapiak, könnyen kapcsolódhat hozzájuk az is, aki nem szeret annyira olvasni. Habár a vaskos könyvtest ijesztő lehet a nem szívesen olvasó generáció tagjainak, a fordulatos, gyors cselekményalakítás sokat segít azoknak is, akik bizonytalanannak érzik magukat a betűk világában. Az idegenség bemutatása a meseregényben több szinten zajlik. Egyfelől párhuzamos társadalmakat mutat be a regény: a pitykék elit, diktatórikus világát, ami a pórok elnyomásán alapul. A meseregény rendkívül szemléletes módon ábrázolja a pórok társadalmát, ami látszólag ugyan civilizált, azonban a mélyszegénység jellemzőivel bír, és gyakran a megalkuváson alapul. Ezekről a kérdésekről szintén lehet saját tapasztalata a nyolcadikosoknak, és itt a meseregény feldolgozása, a közös gondolkodás kapcsolódási pont

más tantárgyakkal, az osztályfőnöki órákon előkerülő témákkal. A meseregény nemcsak a feudális, royalista társadalmi berendezkedés jellegzetességeit ábrázolja, hanem például a természettel szimbiózisban élő prémesek világát is. Ők természeti népekre jellemző vonásokkal rendelkeznek, civilizálatlannak tartott körülmények között élnek. Emellett egy harmadik formát is bemutat a meseregény, ami az előző kettővel éles ellentétben áll. A körkubikok demokráciája erős kontraszttal bír, ők segíteni próbálnak a másik három csoportnak a demokratizálódásban, azonban be kell látniuk, ezt kívülről, erőszakkal nem lehet. A társadalmi kérdések iránt erősen érdeklődő korosztálynak

Majoros Nóra: *Pityke és a prém*, 2022. Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó

1 <https://librarius.hu/2018/05/09/egy-szokimondo-meseregény-aminek-a-szereploi-mi-vagyunk-es-a-gyerekeink/> [megtekintve 2024. 05. 10.]

Illusztrátor: Szabó Imola Julianna

rendkívül hasznos megvizsgálni a meseregényben ábrázolt különféle berendezkedési formákat és azok következményeit. A regényben azonban korántsem csupán ez a nemzeti megosztottság, idegenség rajzolódik ki. A faji idegenség is rendkívül erősen jelen van: hiszen a körkubikok fekete bőrűek, démonoknak tartják őket a prémesek. Ahelyett, hogy megismernék őket, inkább félnek tőlük. A prémeseket lenézik a pitykések állatias viselkedésük miatt. A bundákat és állatbőröket viselő prémesek pedig elzárkóznak mindenki mástól.

Az idegenség egyéb aspektusai is felfedezhetők a meseregényben. A társadalmi és faji

mellett a nyelvi-nyelvhasználati idegenség is pontosan kirajzolódik, a szöveg szintjén is megjelenik, nemcsak a narrációban. A köznyelvi elemek a pórnép beszédében kontextualizálódnak, az ő beszédükben megjelennek különféle archaizmusok, falusias megszólalásmódjuk alárendelt pozícióban láttathatja őket. „Jaj, de málé vagy te, hát a prémesvadállatok, azok [...] Jól van, jól van, mamikám, csak fel ne robbanj – morogta az orra alatt Gizi.”² A nyelvjárások a városi és vidéki ábrázolására a pitykések beszédében is fölfedezhető, valamint a roncsolt grammatikájú és akcentusos beszéd is előfordul a prém és körkubik nép tagjainak megnyilvánulásaiban. A körkubikok hiába ismerik a mirináriak nyelvét, a képességeik miatt nem állnak anyanyelvi szinten, csak akcentussal képesek kifejezni magukat ezen a nyelven. A mirináriak számára az első benyomás rendkívül fontos: az öltözködés, a viselkedés, a gesztusok alapján ítélik meg az embereket. Számukra az, hogy valaki milyen nyelvváltozatot használ, orientáló tényező, mintegy stigmaként rásütik a másokra a sokszor elhamarkodott ítéletet. Érdekes megfigyelni a gyerekként a prémesek közül elrabolt Sanyi/Agyar karakterét. A pórok közt nevelkedett, miután elrabolták a prémesek közül, katonaként nőtt föl. A királyi kastélyban palotaőrként dolgozott, elszakította a pitykésekéhez hasonló nyelvváltozatot, de a pórok nyelvét is ismerte, emellett mégsem tudta teljesen elhagyni, megtagadni a prémes identitását. Tulajdonképpen származása és sorsa miatt egyik népcsoportba se volt képes beilleszkedni, karakterének tragikumát éppen ez a tény adja. Érdekes azt is megjegyezni, hogy a pitykések ugyan választékosan beszélnek, azonban rendszerint hatalmas futamokat használnak mondandójuk

2 MAJOROS Nóra, *Pityke és prém*, Bp., Móra, 2022, 11.

közlésére, ami gyakran patetikus, dramatikus hangvételi. Ezzel a kulturális fölényüket próbálják érvényesíteni, azonban a beszélgetőtársak előtt sokszor nevetségessé válnak. Rögtön a meseregény elején érzékelhető ez, amikor a kíváncsi Prillaszári hercegnő meg akarja nézni a börtönben azt a vandál prémet, aki megszabadult a korábban jól őrzöttnek tekintett kastélyba, és megrongálta a berendezéseket. A börtönörrel folytatott párbeszéd érdekes elemzési téma nyelvtanórára is.

- Az ő kezében megremegett a kard.
- Ez nem királykisasszonynak való hely.
- Az imént hoztak be egy prémet, igaz?

Az őr bólintott.

- Szétverte a lakosztályom előtti folyosón az üknagyanyám szobrát. Pont azt, amelyikről elneveztek. Gondolhatod, milyen mérges vagyok! Látni akarom, tényleg elég mély-e a tömlőc, ahol ez a gonosz prémes sínylődik.
- Elég mély, mondta az őr.
- Megnézhetem? [...]
- Az őr remegve babrálta a kapu kulcsával.
- Nem lehetne gyorsabban? – vetette oda Prillaszári. Végre kinyílt a kapu. Először a pitykések börtöncellái előtt haladt el. A vasajtó rácsain keresztül gyertya fénye és sült hús illata szűrődött ki. „A pitykés börtönben is úr” – nyugtázta magában Prillaszári.³

Ebben a jelenetben nemcsak a beszédmód, a gesztusok teszik nyilvánvalóvá a társadalmi hovatartozást, hanem a környezet leírása is, a börtön felépítése. A börtön különböző szintjein különböző társadalmi osztályokba tartozó elítéltek tartózkodnak, természetesen a prémesek a legalsó szinten, mondhatni állati körülmények között kénytelenek tartózkodni.

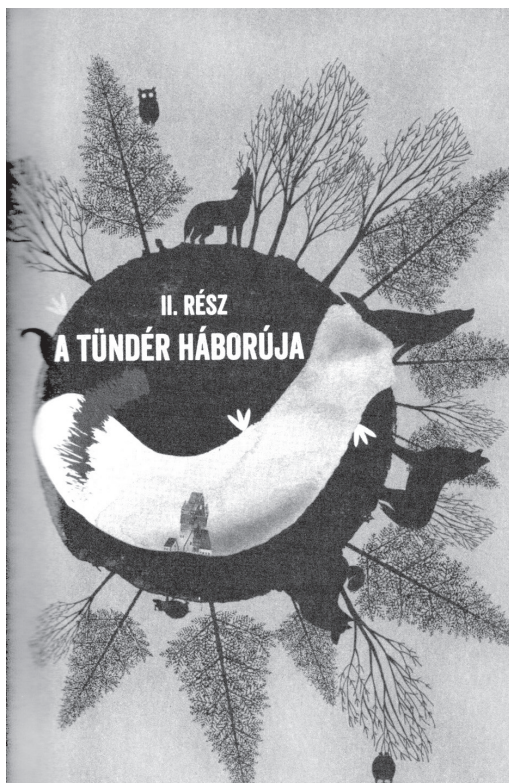
A megértési nehézségek ebben az árnyalt társadalmi és szociális közegben jelennek meg. Az idegen népekhez kapcsolódó negatív konnotációk egyéb nyelvi megjelenése is megfigyelhető: a gúnynevek használata is jellemző. A prémesek csupaszoknak hívják a pitykéseket, lenézik őket, a pitykések cselédeknek nevezik a pórokat, úgy beszélnek velük, mintha alsóbbrendű csicskák lennének, a körkubikok démonizálásának aspektusa verbális szinten is megjelenik. A ragadványnevek, gúnynevek használata a másság-tapasztalat zavaros kezelésének is a kifejezőeszköze, az egyes népek ambivalens módon viszonyulnak a saját és a sajáttól eltérő definiálására. A főszereplő iker királykisasszonyok, Prillaszári és Govalinda, illetve az ő segítők a különböző népcsoportok tagjai közül hosszú és nehéz küzdelem árán találják meg a saját útjukat. Ennek a küzdelemnek a része, hogy Govalinda Prillaszárinak csúfolja ikertestvérét, ami azért is megalázó, mert a pórok közt kedvelt név a Sári, ez pedig megidéri és felruhazza testvérét a pórok negatívnak titulált tulajdonságaival, az ápolatlansággal, elhanyagolt külsővel, ez pedig negatív színben tünteti fel a megnevezettet. Egy másik játék a nevekkal az egyik prémes és Prillaszári hercegnő közötti barátság alakulását is megerősíti. A kapcsolatuk elején, amikor még tartottak egymástól, nem ismerték a másikat, Móg, a bundát viselő útitárs nem tudta kiejteni Prillaszári nevét, és a Prszári becenevet ragasztotta rá. Ez volt az első közeledő lépés, amely megelőlegezte a későbbi barátságának nevezhető kapcsolatot. A korábbi gyanakvást, ellenséges érzéseket, félelmet, ambivalens viszonyulást a nevek szintjén is végigkövethetjük. Kezdetben Móg nem szólította nevén Prillaszárit, egyszerűen csak csupasznak nevezte, aztán a kapcsolat

3 MAJOROS Nóra, *Ua.*, 16-17.

mélyülésével a hercegkisasszony személynéve a Priszári lett.

A felnőttek világa ebben a regényben is hazugságokra épül, és mindenáron fenn akarják tartani a *status quo*-t. A látszatra épülő gondolkodásmód visszatetsző, a kulturális és értékrendbeli különbségek adják az előítéletek alapját, ezeket pedig még tovább rontják a babonák, pletykák, félinformációk, torzított tények, melyek végzetesen ellehetetlenítik a különböző népcsoportok és társadalmi osztályok együttélését, a békés élet kibontakozását. A bonyolult szomszédi viszonyban élő népcsoportokból a regény kiemel egy-egy képviselőt, akik fiatal felnőttként elindulnak az identitáskeresés útján, ugyanakkor ez a fajta önazonosság-vágy a politikai berendezkedést, az évszázados, szilárdnak vélt társadalmi struktúrákat felborítja. Tulajdonképpen egy coming-of age történet is ez, hiszen az elkényeztetett hercegnő göröngyös, veszélyekkel tarkított útja során éretté, felnőtté válik, a megpróbáltatások teszik majd alkalmassá az uralkodásra őt, aki az alkalmatlan felmenőiben csalódva kiábrándul a korábbi feudális gondolkodásmódból.

Mirinária birodalmának világát Szabó Imola Julianna letisztult, gyönyörű illusztrációi teszik kézzelfoghatóbbá. A borító és a belső képek együtt élnek a szöveggel, metaforikus, vagy sokkal inkább metonimikus módon kapcsolják össze a szöveget az olvasóval. A cselekmény kezdetén megismert látszólagos béke nem más, mint álca, hazugságok szövedékén alapuló nagyszabású csalás, ami a saját csoport idealizálásán, magasabbrendűségén alapul, és képileg is megerősítést nyer. Az olvasó belecsöppen egy mesevilágba, ahol látszólag minden rendben van, mindenki tudja a helyét, ezzel együtt azonban megjelenik az a sejtelen is, hogy valami nincs rendben. Az előítéletek sokrétű hálója miatt az egyes társadalmi osztályok tagjai a másikat szükségsze-

Illusztrátor: Szabó Imola Julianna

rűen maguknál alacsonyabb rendűnek ábrázolják, idegennek, értéktelenebbnek tartják. Ez lépésről lépésre, fejezetről fejezetre egyre világosabbá válik, az olvasók egyre jobban belátnak az álarcok mögé.

Módszertani lehetőségek

A meseregény rendkívül jól értelmezhető. A szerkezeti sajátosságok mellett a karakterfejlődés, a társadalmi rétegek ábrázolása is elemezhető, emellett az út/utazás toposz is érdekes motivikus elemzési szempontokat kínál. A beavatódás folyamatának lépései akár komparatiztikai lehetőségeket is kínálnak más, hasonló művekkel, akár filmes párhuzamokat, megfeleltetéseket is lehet keresni mondjuk a *Beavatott* sorozattal/kötetekkel, vagy akár az *Éhezők viadalával*. A népmesei/tündérmesei

motívumok összegyűjtése, értelmezési szempontjainak sokszínűsége is felkeltheti a diákok figyelmét. Mivel műfaji heterogenitás is megfigyelhető, elemezhető meseregényként, tündérmeseként, coming-of age story-ként vagy akár modern pikareszként is, ha nagyotágon értelmezzük az egyes műfajok sajátosságait. A mesei elemek és a társadalmi jelenségek összevetése is izgalmas téma lehet a nyolcadikosok számára. Mivel a történet keretét a saját népről alkotott torz önképhez ragaszkodás és a másikról konstruált fiktív kép konfrontációja adja, ennek alakulása is újabb elemzési szempontot kínál. A cselekmény kezdetén éppen nagykorúvá váló, elkényeztetett, világról csak elferdített információkat halló Prillaszári külső vándorútja, illetve ikertestvére, Govalinda szinte az örületig tartó belső utazása során bebizonyosodik, vannak olyan szereplők, akik képesek felnőni, és felülemelkedni az idegenség és a különbözőségek újra-artikulációjában. Ez különösen érdekes lehet a kamaszoknak, ők is bejárhatják saját útjukat a főszereplőkkel. A karakterfejlődések pontról pontra követhetők, ez is újabb aspektussal gazdagíthatja a fiatalok gondolkodásmódját.

A nyolcadik osztályos nyelvtan tematikus egységeihez is rendkívül jól illeszkednek a már korábban említett témák. A mondatelemzési feladatokon túl a magyar nyelv társadalmi és földrajzi változatainak vizsgálatához is izgal-

mas alapot adnak az egyes társadalmi osztályokhoz kapcsolható nyelvváltozatok, a ritkább szóalkotási módokra is lehet példákat keresni. A nyelvtörténet és nyelvrokonság kérdéseire is találunk a meseregényben feldolgozásra érdemes szövegeket, amelyek felkelthetik a nyolcadikosok kíváncsiságát.

A mű egyik rendkívül fontos vonása, hogy nyitott zárata van, nem foglal állást, az egyes megoldásokat nem állítja hierarchiába. Ebben az értelemben nagyon mai, nagyon racionális a gondolkodásmódja. Ez a realizmus és a mesei elemek, tündérmesei motívumok teszik annyira egyedivé, érthetővé, befogadhatóvá a mai fiatalok számára is. Nem egy szokványos „minden jó, ha a vége jó” történet ez. Az egymáshoz való közeledés buktatóit sem titkolja el, sem interperszonális, sem társadalmi szinten, valójában kegyetlenül és szókimondóan rámutat az együttműködés problémáira. Nem kapunk a végén didaktikus választ, feloldozást, a bűnök, hibák, véres történések nem lesznek kilúgozva, eltörölve. Nyitva maradnak fontos kérdések: felülírhatók-e évszázados sztereotípiák? Meg tud változni valóban egy ember? Lehetséges-e békés együttélés különböző népek között, akik irracionális, már-már babonás gyűlölettel viseltetnek egymás iránt? Egyáltalán, mi az én szerepe a társadalomban, és mi a társadalom rendeltetése az egyén életében?

UGHY SZABINA

Irodalomterápiás szemléletű óraterv az irigység témájára

Euripidész: Médeia, Kemény Zsófi: Libben

A mitológia egyik leghírhedtebb nőalakja Médeia, aki igazán sokszínű: a szerelem, a varázslás, a segítség ugyanúgy jellemző minősége, mint a csalódás, a féltékenység vagy épp a gyilkos ösztönök. Az, hogy leginkább e két utóbbi jellemzője jut eszünkbe vele kapcsolatban, legfőképp Euripidész *Médeia* című drámájának köszönhető, bár Kerényi Károly szerint a kegyetlen Médeia-értelmezés téves: „Azt is beszéltek, hogy a korinthusiak maguk ölték meg Médeia hét fiát és hét lányát, mert nem bírták elviselni az idegen varázslónő uralmát. Vagy Kreón királynak, Bellerophontés második trónutódának a hozzátartozói álltak ezzel a tettel bosszút Médeiaán a király megöléséért. Ezek terjesztették azt a mendemondát is, hogy saját gyermekeinek gyilkosa volt. Egy régi formája lehetett ez a tizennégy gyermek látszólagos haláláról szóló elbeszélésnek. Ez a vonás

ahhoz a másik Médeia-arculathoz illett, amit az elmondott történetek során már Aiétésnek és Apsyrtosnak, Peliasnak és a lányainak is megmutatott, és amit Euripidész tett világhírűvé Médeia című tragédiájában. Nála a szerelmében és mintegy Héra istennőt képviselő királynői és feleségi méltóságában megsértett Médeia halandó asszonyként jelenik meg a színen, az általános asszonyors viselőjeként, akinek ráadásul a legnagyobb igazságtalanságot és hálátlanságot kellett elviselnie, ami egy férfi megmentőjének valaha is osztályrészül jutott.”¹

A drámában megtudjuk, hogy hosszú ideig tartó bolyongásai után Iaszón és Médeia több évig Korinthosban, Kreón udvarában élnek. Miután Iaszón elhidegült Médeiatól, szerelemre lobban egy másik nő iránt. Médeia megtudván ezt, szörnyű haragra gerjed. Haragja bosszút szomjaz, és legfőképp féltékenységből

1 KERÉNYI Károly, *Görög Mitológia*, Bp., Gondolat, 1977, 261.

táplálkozik. Az új frigy előnyeit belátni képtelen², irigysége, féltékenysége és bosszúvágya pedig – mint jól tudjuk – szörnyű cselekedetre sarkallja. A kitűzött esküvő napján Médeia egy méreggel átitatott köntössel megöli vetélytársnőjét, sőt két saját gyermekét is, hogy ezzel is bosszút álljon a hűtlen Iaszónon.

Okkal merül fel bennünk a kérdés, hogy Médeia miért nem a hűtlen férjét büntette meg, és ezzel már át is lépünk az irigység területére. „A nők irigységének tárgya tehát valójában nem a férfi, sokkal inkább a másik nő. A férfiak hegemoniájával szembeni tehetetlenség és alárendeltség egyfajta titkolt rivalizáláshoz vezetett, vagyis a nők csalárd módon egymás ellen küzdenek, vagy a férfiak kegyeiért, vagy egyszerűen csak azért, hogy megszerezzék a felsőbbrendűséget a számukra engedélyezett területeken. Ilyen terület például a szépség vagy a kívánatosság, és a nők nem keveset kockáztatnak, hogy megerősítsék az egyéb célkitűzésektől és törekvésektől eltiltott vagy megfosztott identitásukat.”³

Mivel a középiskolai oktatás érinti a mitológiát, és utal Euripidész drámáira, illetve a mostani generációnak egyik fő kihívása – részben a social média hatására – a kamaszok önképének torzulása, azt gondolom, hogy a dráma ismeretén túl, élményszerűvé válhat a diákok számára az irigység témájának feldolgozása kortárs szövegen keresztül a különféle online oldalak bevonásával.

ÓRATERV

Az óra célja: A bennünk élő irigység gyökereinek (pl.: hiány, kisebbségi érzés, narcizmus, birtoklási vágy, tehetetlenség, felülke-rekedési vágy) felismerése; előmozdítani az irigység érzésének transzformálását egészséges motiváló erővé (pl.: példakeresés, rokonszenv, egészséges versenyszellem).

Kovács Balázs: *Borotvaélen*, 2023 (@kovb.art)

Célcsoport: 14 éves kortól

Az óra hossza: kétszer negyvenöt perc

1. óra

Tudjátok-e, hogy mi a hét főbűn?

1. kevélység
2. fősვნყség
3. bujaság
4. irigység
5. torkosság
6. harag
7. a jóra való restség

Vajon melyik mit jelent? Mi a véleményetek ezekről?

'10 perc

2 Iaszón azt bizonygatja, hogy gyermekei érdekében cselekszik, mert így királyfiak lehetnek belőlük

3 Elena PULCINI, *Irigység*, Bp., Typotex, 2016, 162-163.

Kovács Balázs: *Mennydörgés*, 2023 (@kovb.art)

Tudtátok, hogy van hét fő erény is?

A hét főbűn ellentéte a hét erény (7 fő erény a 3 isteni (hit, remény és szeretet) és 4 sarkalatos (igazságosság, okosság, mértékletesség, lelki erősség). A négy sarkalatos (erkölcsi) erény azonosítása Platón nevéhez fűződik.

A hatodik században Gergely pápa emelte be a katolikus erkölcsstanba a hét főbűnt.

– A globalizáció vezetett oda, hogy az egyház újabb bűnöket fedezett fel, ezért úgy gondolom, ebben a kérdésben alkalmazkodni kell a modern világhoz – állította Gianfranco Girotti bíboros, aki egy vatikáni konferencián be is nyújtotta az új listát, az általa legfontosabbnak és legszörnyűbbnek tartott hét bűnről⁴.

A főpap szerint ez lenne az új lista

1. Kábítószer-kereskedelem és -használat.
2. Gyermek és fiatalok bántalmazása, pedofília.
3. Környezetszennyezés, különösen, ha mérgező anyagokkal teszik.
4. Prostitúció, mert ez az emberi alapjogok megsértése.
5. Az emberi gének manipulálása. Az állatok génmanipulálása azonban nem bűn, azt ugyanis orvosi kutatási célokra használják.
6. Profitszerzés céljából szegénységbe taszítani másokat.
7. Luxuscikkekre való költés.

Mi a véleményetek erről?

'20 perc

A te életedben mi az a hét fontos bűn, amelyet elkövsz? Miről gondolsz, hogy nem épít, hanem sokkal inkább hátráltat téged, káros hatással van a mindennapjaidra?

2. óra

Kemény Zsófi: *Libben* című versének felolvasása (felolvashatja a foglalkozásvezető vagy egy önként jelentkező a csoportból)

Kemény Zsófi: Libben⁵

*Ő olyan lány, akinek járás közben
egy hajtincse folyton meg-meglibben.
Mikor a hajlibbenés kimegy a divatból,
titkolni kezdi. Mert ő olyan lány.
Titokzatos.*

*Ő olyan lány, aki tud szólni a szélnek,
hogy úgy libbentse, és parancsolni a hajnak,
hogy úgy libbenjen.*

*Olyan akarok lenni, mert nagyon lenézem,
és ha csak egyszer is a hajam úgy libbenne,
azonnal levágnám tövig.
Csak libbenne végre.*

Kérdések a mű feldolgozásához:

- Milyen érzéseket keltett benned a vers?
- Van-e olyan sora, amely kitűnik?
- Vajon miért akarja tövig levágni a haját?
- Vajon miért hiszi azt, hogy tudja irányítani a lány a haját vagy a szelet? Van ilyen?

'25 perc

Feladat

Kivételesen vegyétek elő a mobilotokat, és pörögessétek pár percet az Instagramot, TikTokot, Facebookot. Kiket követték? Mit tudnak ők? Mit irigyeltek bennük?

Fogalmazzatok meg egy-egy mondatot, ami a saját irigységetekkel kapcsolatban fogalmazó-

⁴ Újrdefiniálják a hét főbűnt, <https://mult-kor.hu/cikk.php?id=20026>

⁵ KEMÉNY Zsófi, *Nyílt láng használata*, Libri, 2015.

dott meg bennetek és osszátok meg a csoporttal. Aki nem szeretné gondolatát megosztani a többiekkel, passzolhat.

'40 perc

Házi feladat

Vizsgáljátok meg tudatosan a közösségi médiában azokat a számotokra irigylésre méltó embereket, akikre sokszor vágyakozva, irigykedve, „De jó neki!” – érzésekkel néztek. Mit képviselnek ők? Szerintetek hogyan élnek? Miért olyan jó nekik?

Az ő „inspirációjukat” próbáld meg a saját előnyödre átalakítani.

Ha például valakiben azt irigyled, hogy olyan szép helyeken jár, fogalmazd meg magadnak célként ezt:

– Szeretnék szép, különleges, távoli (stb.) helyekre eljutni.

Plusz fontos önismereti kérdés:

Mi kéne ehhez? Mit tehettek én ezért?

– Szeretnék én is harmonikusan élni.

Sokat posztol a barátairól?

– Szeretnék minőségi időt együtt tölteni a barátaimmal, stb.

Az óraterv természetesen nemcsak magyarórán, hanem akár osztályfőnöki vagy etika órán is felhasználható. Izgalmas lehet a közösségi média etikus felhasználásáról való vita, az irigység és tárgyának médiában való reprezentálása, illetve az attól eltérő, outsider nézőpontok ütköztetése. Az osztály akár közösen is létrehozhat egy „irigység táblát” online vagy offline módon, közös motivációs felületként. Továbbá esszétéma lehet a hét főbűn eredetének bemutatása, valamint a közösségi média pszichológiai hatása a mai fiatalokra.

BÉDI JÁNOS

Semmit valahogyan

– módszertani javaslatok Janne Teller regényének tanításához

Miért éppen a Semmi?

2017 őszén az Újpesti Csokonai Vitéz Mihály Általános Iskola és Gimnáziumban történelem szakos kollégámmal lehetőséget kaptunk az iskola vezetésétől, hogy humán tagozatot indítsunk a bejövő 9. osztály egyik felével. Az addigra már számomra évek óta bevált bevezető-beavató olvasmányok közé (William Golding: *A legyek ura*, Salinger: *Zabhegyező*, Kosztolányi: *A kulcs*, Karinthy: *A cirkusz*) felvettem Janne Teller regényét is, a *Semmit*, melyet az általános iskolai tagozaton tanító magyar szakos kollégám ajánlott figyelmembe. A bevezető olvasmányokról igazából a mai napig nincs sem konszenzus, sem javaslat a magyartanárok körében. Mindenki csinálja, ahogyan jónak látja. Magam is részint a saját középiskolai olvasmányaimból válogattam, részint abból, amit azóta találtam, és jónak ítéltam. A *Semmi* is egy

ilyen olvasmányélményem alapján került be a saját „kánonomba”.

Akkor még nem sejtettem, hogy a beavatótörténeteknek egy teljesen új dimenzióját fogja megnyitni ez a mű, melyet azóta is minden évben előveszek, ha 9. évfolyamon tanítok – és nem csupán humán tagozatosok számára. Érdekes, bár nem meglepő módon nagyon hasonlóan működött a *Semmi* Káposztásmegyeren, mint később agglomerációs kisvárosi gimnáziumban vagy budai gimnáziumban a Vár alatt. És működik jelenleg is, fővárosi, baptista két tannyelvű gimnáziumban is.

A regény részletes tartalmának ismertetésétől e helyütt eltekintek, részint azért, mert az igazán jó történetek – mint az közismert – csak önmagukkal mondhatók el, részint pedig azért, mert azt nálam sokkal kompetensebben tette meg még 2012-ben Tarján Tamás tanár úr¹.

1 TARJÁN Tamás, *Halom*: Janne TELLER *Semmi*, Tarján Tamás kritikája a revizoronline.com-on <https://revizoronline.com/janne-teller-semmi/>

Az érdeklődés felcsigázása kedvéért azonban ide idézem a Libri könyvajánlóját:

„Semminek sincs értelme, ezt régóta tudom. Ezért semmit sem érdemes csinálni. Erre most jöttem rá. Ezekkel a szavakkal hagyja el Pierre egy nap az osztálytermet. Osztálytársai erre elhatározzák, hogy nihilista társuknak bebizonyítják az ellenkezőjét. A terv szerint egy régi pajtában gyűjtenek össze mindent, aminek van értelme. De először csak egy fejetlen játékbaba, egy zsoltároskönyv, régi fényképek, elszáradt rózsaszirmok gyűlnek össze. Ezért a diákok azt találják ki, hogy mindenkinek valami számára különlegesen fontosat kell odaadnia. Olénak a bokszkesztyűjét, Hansnak a vadonatúj biciklijét, Hussainnek az imaszőnyegét. Minél nagyobb az áldozat, annál nagyobb az értelme. Ami értelmetlenül játéknak indul, hamarosan kontrollálhatatlanná válik: Rikke-Ursulának a copfjaitól, Gerdának a hörcsögétől kell megválnia. Kettejük még kegyetlenebb követelésekkel áll elő: Anna-Linek örökbefogadási bizonyítványa, a kis Emil koporsója, egy kutya tetem és egy Jézus-szobor is az értelem hegyén, a Fontos Dolgok Halmán végzi. Akkor vadulnak csak igazán el az események, amikor Sofie-nak az ártatlanságát, a tehetségesen gitározó Jan-Johannak meg az ujját kell feláldoznia. Ekkor lépnek közbe a szülők és a rendőrség. Csak Pierre marad flegma. Kineveti a kamaszokat, akik ilyen áldozatokra képesek, csak hogy megtalálják az élet értelmét. Ezért nagy árat kell fizetnie: a többi gyerek kegyetlenül bosszút áll.”²

A beavatástörténetek sorába illesztve egy dolog azonnal szembeötlik a *Semmi* című regénnyel kapcsolatban: szemben a klasszikusnak számító, fentebb felsorolt alkotásokkal, ez a mű valóban megszólítja a 14 éves korosztályt.

A lakatlan szigetre zuhant angol iskolások túlélőhorrora (*A legyek ura*), a '40-es évek végének New York-i, magával és a társadalmi

elvárásokkal, valamint egy, a szülei homokba dugott fejével mit kezdeni nem tudó 16 éves fiatal srác útkeresési kálváriája (*Zabhegyező*), vagy a XX. század elején élő, apja bálványát ledőlteni látó kisfijú alakja (*A kulcs*) mára már nem igazán mutat fel kézzelfogható problémát egy gimnáziumot éppen elkezdő diák számára.

Ezekkel szemben a *Semmi*, melyben nyolcadikos diákok egy cinikus, nihilista (vagy csak annak tűnő) osztálytársuknak próbálják bebizonyítani, hogy az életüknek igenis van értelme, hogy léteznek fontos dolgok, melyek alapvetően határozzák meg, kik vagyunk, olyan kérdéseken gondolkodtatja el a ránk bízott kilencedikeseket, melyeket – talán kényelmességből, talán csak a ráirányított figyelem hiányából adódóan – eddig nem tettek fel maguknak.

A 2006-ban megjelent regényt megjelenése után nem sokkal betiltották Dániában, majd nemvárt fordulatként elnyert egy rangos állami gyerekkönyvdíjat, melynek következtében feloldották a rá vonatkozó tiltást, s rövid idő elteltével már kötelező olvasmányként szerepelt a dán iskolákban.

Erős a történet, velem is előfordult, hogy szülő keresett meg annak kapcsán, miért kell ilyen brutális történettel terhelni a 14-15 éves gyerekeket, és tanárként csak azt tudtam válaszolni, hogy az általam választott olvasmány fontos emberi kérdéseket feszeget, arról a világról beszél, amelyben élünk, akkor is, ha ez nekünk nem tetszik. A történetnek nem az a központi eleme véleményem szerint, hogy az erőszakot naturálisan ábrázolja, hanem emberi viszonyokat, frusztrációkból fakadó cselekedetet mutat be. Az emberi természetről beszél, és azt mutatja meg, mire képes az ember, ha azt érzi: nem figyelnek rá.

² https://www.libri.hu/konyv/janne_teller.semmi.html

A történet kiemelt eleme, hogy a gyerekek éppen azért cselekszenek úgy, ahogyan, mert nincsenek mellettük a felnőttek; fő üzenete az, hogy a bajban segítséget kell/kellene kérni.

Ez a regény nem könyved nyári délutáni olvasmány, de tanárként azzal is tisztában kell lennünk, hogy kilencedikes korokra a gyerekek ennél a történetnél jóval durvább képi világú filmek/sorozatokon vannak túl. Az agresszió, a bántalmazás – sokszor úgy, hogy nekünk, felnőtteknek tudomásunk sincs róla! – kisebb-nagyobb mértékben (elsősorban verbálisan vagy online felületeken) sajnálatos módon része a mindennapjaiknak.

Éppen ezért tartom fontosnak a témát, mert ezeken a történeteken keresztül láthatnak bele a diákok abba helyzetbe, hogy mi történhet egy közösségen belül, amiről kívülről az látszik, hogy minden rendben van vele.

Egyszóval: érdemes elövenni magyartanárként ezt a regényt, mert gyors sikerélményhez juttathatjuk vele az olvasókat (szerintem ez nagy szó 2024-ben!). Meglehetősen rövid terjedelmű, mindössze 171 oldalas, kis méretű könyvről van szó, szellősen szedett a szöveg, nem fognak megijedni tőle a diákok, nagyjából egy-két délután alatt szoktak vele végezni a beszámolóók szerint. Mindemellert olyan beszélgetések kerekedhetnek a regény kapcsán

Kovács Balázs: *Viszlát!* 2021 (@kovb.art)

a magyarórákon, amelyeket a gimnáziumban töltött négy év alatt más irodalmi művek nem hozhatnak felszínre.

Reményeim szerint ezzel a hosszadalmas bevezetőmmel azok számára is kedvet csináltam a regénnyel való iskolai foglalkozáshoz, akik eddig csupán saját olvasmányélményként tartották számon a *Semmit*.

És akkor a *hogyan*...

Térjünk rá a regény tanításának lehetséges módszereire! Azokra a metódusokra kívánom

felhívni a figyelmet, melyeket az évek során kipróbáltam, és beváltak, és amelyekről úgy gondolom, hogy más tanárral más diákoknál is működőképesek lehetnek.

1. Olvasmányellenőrzés a feldolgozás előtt

Az utóbbi néhány évben minden – általam a négy év alatt tanított – irodalmi mű kapcsán gyakorlatommá vált olvasmányellenőrző dolgot íratni azelőtt, hogy megkezdénék a szöveggel való foglalkozást. Fontosnak tartom, hogy ezek az ellenőrző dolgotok semmiképpen se legyenek „belemenősek”, tehát sem az apró részletekre, sem a később kibontandó-elemzendő problémákra nem érdemes rákérdezni, hanem csupán a történet felszínén maradvá megfogalmazni néhány – valóban az olvasás tényét – ellenőrző kérdést (szereplők neveire, fontosabb fordulatokra, emlékezetes részekre stb. való rákérdezés).

Pedagógiai hozadéka lehet továbbá ezeknek az „ötkérdéseknek”, hogy a tanulók rögtön egy jó jeggyel (jellemzően négyest vagy ötöst kapnak rá, ritka az ennél rosszabb érdemjegy) indulnak neki a regény feldolgozásának, ami eleve pozitív attitűdöt szokott eredményezni még azoknál a diákoknál is, akik azt fogalmazzák meg a feldolgozás megkezdése előtt, hogy nekik valamilyen okból nem tetszett az adott olvasmány.

2. Bevezető beszélgetés, az első benyomások

Ezután következhet az első benyomások feltérképezése a regényről. Érdemes rászánni az időt a gondolkodást igénylő írásbeli feladatra, amelyben két szándékoltan provokatív és irányított nyitott mondatot kell befejezniük a diákoknak. Választhatnak, hogy vagy azt a mondatot fejezik be, amely így kezdődik: „Azért nem bírtam letenni a kezemből a regényt, mert...” vagy pedig: „Azért akartam a falhoz vágni ezt a könyvet, mert...”

Garantáltan mindkét tábornak számos tagja lesz az adott osztályon belül, bár meg kell jegyezni, hogy gyakran felmerül bennem a kérdés: vajon a válaszok a valódi hozzáállásukat tükrözik-e, vagy azt, amit szerintük tanárként hallani akarok? Hosszú idő, mire ledől ez a fal, mire el meri hinni a középiskolás diák, hogy valóban mindenfajta retorzió nélkül elmondhatja a(z akár negatív) véleményét az adott irodalmi műről. Tapasztalom szerint nincsenek hozzászoktatva ahhoz, hogy olyan olvasmány kerül kezükbe irodalomórán, amelyről nekik lehet az a véleményük, hogy „nem tetszett”.

Ezután kerülhet sor a két tábor véleményének ütköztetésére. Ezek alapján mindig erős beszélgetés, parázs vita generálható a feladat kapcsán az osztályon belül. Érdemes lehet az első benyomásokat rögzíttetni, időt hagyva a jegyzetelésre, akár tanári – táblára történő – vázlattal is megtámogatva. Azon kérdések mentén látom működőképesnek a dolgot, ami a legalapvetőbb befogadói szempontokat vonultatják fel: *mi tetszett, hogyan hatott, mi hatott, mi nem hatott, kivel szimpatizált, milyen érzések kavarnak most belül?*

3. Kinek mi a regény fő üzenete? Miről beszél ez a mű?

Ezek lehetnek az első óra utolsó kérdései, melyeket érdemes gondolatterkép-ként vagy fűrtábraként rögzítenünk a táblára, aztán az erről készített képet később megoszthatunk az osztállyal. A legkülönbözőbb megoldások kerülnek elő – a magától értetődő: „*mi az élet értelme?*”-től elkezdve a bátorságpróbákon, a „felelsz vagy mersz”-en keresztül a szülők felelősségét boncolgató kérdéseken át egészen a legbelsőbb félelmek megfogalmazásáig felmerült már rengeteg téma.

Az is egy járható út, hogy a következő órára a tanár ezek mentén építi fel a beszélgetést. Itt tartom fontosnak megjegyezni: a regény feldolgozása során sokkal lényegesebbnek tartom,

hogy a regény által felvetett, vagy ezek mentén a diákokban felmerülő kérdésekre építsük az órákat. Ez a diákok egy részében hiányérzetet kelthet (hogyan ti. „*Nem is a regény cselekményével foglalkozunk...*”), de ezt sokkal könnyebben pótolhatjuk a beszélgetős órák után, mintha elhagynánk ezeket a fontos kérdéseket feszegető – *látszólag a regényhez semmilyen konkrét kötődést nem mutató* – beszélgetéseket.

4. Az első óra házi feladata az egyik legfontosabb visszajelzést tartogatja a tanulók számára. A *Szülői elvárások* című feladat időigényes munka, erre fel kell hívni a figyelmüket, érdemes továbbá hétvégre időzíteni ennek a feladatnak a kiadását.

- Kérjük meg a diákokat, hogy írják össze, szerintük milyen elvárásokat támasztanak feléjük a szüleik! Adjunk pontos instrukciókat a gyűjtéshez (pl. „*Fogalmazz meg legalább 10 elvárást, felső határ nincs.*”, „*Légy minél konkrétabb, ne általános elvárásokat fogalmazz meg, hogy „Legyek jó”, „Tanuljak jól”, hanem olyanokat, melyek valóban, konkrét módon megjelennek elvárásaként az életedben!*”)
- Ha készen vannak a listával, „*kérjenek időpontot*” a szülőhöz (a legjobb, ha mindkettőhöz, még jobb, ha mindkettővel külön-külön tudnak beszélni), kérjük meg a szülőket, hogy nevezzék meg a velük kapcsolatos elvárásaikat (a legjobb, ha le is íratják vele/velük), majd szembesítsék az általuk létrehozott elváráslista pontjaival!
- Rövid fogalmazásban foglalják össze a tapasztalataikat, hogyan sikerült véleményük szerint a beszélgetés, milyen azonosságok és eltérések mutatkoztak a saját és a szülői elvárások között!

Ez a feladat mindig erős hatásokat vált ki a családból a diákok órai beszámolója alapján. Sokan mesélnek szüleik meglepődéséről, majd pedig arról, hogy milyen beszélgetések alakul-

nak ki a feladat nyomán a családon belül. Érdekes – és általános – tapasztalat, hogy a legtöbb esetben a diákok sokkal konkrétabb és keményebb elvárásokat feltételeznek a szüleik részéről, mint amik a szembesítés során kiderülnek számukra. Nem egyszer kifejezésre juttatták, hogy a váratlan helyzet után olyan beszélgetést folytattak szüleikkal, amire egyik fél sem számított, sokszor azt mondják, közelebb kerültek egymáshoz a beszélgetés során. Legalábbis a nézőpontjaik.

A házi feladat alapján érdemes a következő órát szervezni. Megkérhetjük egy-egy vállalkozó diáunkat arra, hogy olvassa fel az összefoglalóját a tapasztalatairól, vagy választhatjuk a közös megbeszélés módszerét, amikor bárki elmesélheti a feladat során szerzett élményeiből a legmeghatározóbbat (szerintem ez a leginkább működő módszer). Mindkét esetben garantáltan beszélgetésindító lesz a téma, hiszen foglalkoztak vele, sok idejük elment rá, ráadásul valóban érdekes téma ez egy 14-15 éves gyerek családjában.

5. Milyen volt 14 évesnek lenni?

A második óra házi feladata a *Milyen volt 14 évesnek lenni?* című fogalmazás megíratása.

Kérjük meg diákjainkat, hogy gondoljanak vissza a tavalyi évük végére, mikor már kiderült, hogy hová vették fel őket, és már egyre inkább világossá vált számukra, hogy az általános iskolának vége lesz! Próbálják meg visszaidézni, milyen érzésekkel, problémákkal, aggodalmakkal, félelmekkel, igazságtalanságokkal kellett szembenézniük! Továbbá azt a kérdést is feltehetjük: *Mit gondoltál, mi fog várni rád nyolcadik év vége után?*

A következő (3.) óra témája természetesen ennek a feladatnak az órai megbeszélése. A szóbeli beszámolóik alapján kifejezetten élvezni szokták ezt a feladatot, bár sokuk számára megterhelő a dolog: visszahelyezkedni egy élethelyzetbe, melyet nem is olyan rég zártak

le magukban; ez még felnőtt embernek sem könnyű. Sokan arról írnak ilyenkor, hogy megkönnyebbülés volt végül otthagyni az általános iskolát, tiszta lappal indulni, újraformálni az addigra rákövesedett szerepüket.

Fontos kapcsolódási pont ez a regényhez, hiszen abban is végzős diákok a szereplők, telve frusztrációval, sérelmekkel egymás iránt, olyan közösségként, akik pontosan ismerik egymás gyengéit, és „tudják, hova kell rúgni ahhoz, hogy fájjon”. Felszabadító érzésként élik meg a diákok közül a legtöbben, hogy új közösség tagjaiként nem kell tovább cipelniük az általános iskolában hagyott terhüket.

6. Állóképes gyakorlat

A negyedik óra az állóképes gyakorlaté, melyben a regényben megismert helyszíneket, szituációkat kell négy-öt fős csoportokban rekonstruálniuk (csoportonként legalább hármat), majd telefonjuk fényképezőjével rögzíteniük. Az elkészült képet címmel együtt azonnal fel is tölthetik az osztály Classroom-csoportjába, így a tanár megoszthatja azokat a csoport tagjaival. Fontos része a feladatnak, hogy a diákokat ki kell küldeni az iskola teljes területére – nem árt, ha erről azért tájékoztatjuk előzőleg a kollégákat és az iskolavezetést is.

A helyszínereséssel, a szituáció rekonstruálásával, a fotók készítésével nagyjából elmegy az óra háromnegyede. Mikor visszatérnek a gyerekek, érdemes velük azonnal rögzíteni az elmúlt percekhez kapcsolódó reflexióikat. Szinte általánosnak mondható tapasztalatom, hogy nagyon szokták élvezni ezt a feladatot, főleg azt a bizalmat, melyet megkapnak azáltal, hogy egyedül, szabadon, szoros tanári felügyelet nélkül végezhetik a munkájukat. Ehhez persze alapvető bizalom kell a tanár részéről, de mivel a tanulók ritkán kerülnek ilyen szitu-

ációba, azt tapasztaltam, hogy eddig soha nem éltek vissza a helyzettel.

7. Reflexiók

Az utolsó órán érdemes egy teljes órát adni a regény feldolgozása közben szerzett élmények, reflexiók megfogalmazására. Ez történhet írásban vagy szóban, a lényeg, hogy valahogyan kifejezhessék, hogy hogyan érezték magukat az órák során, mi volt a legmaradandóbb pillanat a számukra. Ezekben a válaszokban a legtöbbször a feladatok változatosságát, az önálló munkavégzés élményét, a szokatlan megközelítéseket és a saját vélemény megfogalmazásának lehetőségét szokták kiemelni a diákok. A téma lezárásához is jó módszerként tekintek erre a folyamatra, hiszen minden feladat – köztük ez is – azt a célt tűzi ki maga elé, hogy folyamatos reflexióra és önreflexióra készítse őket.

Irodalmi művekről való közös gondolkodás során véleményem szerint mindig érdemes a fenti megközelítést szem előtt tartanunk, jóllehet a középiskolai kánon nem minden esetben támogatja ezt a folyamatot. Ha pedig magyartanárként lehetőségünk van a diákjainkkal olyan műveket is tárgyalni, amik valóban az ő korosztályukról beszél, valóban azokat a félelmeket és frusztrációkat vizsgálja, melyek részei az életüknek, akkor azt gondolom, hogy pedagógusként – és felnőtt emberként – dolgozunk az, hogy ezekről a kérdésekről beszéljünk velük egy mű kapcsán. Mert talán ez az irodalomtanítás egyik lényeges eleme.

Munkámhoz az inspirációt és az ötleteket Csobánka Zsuzsa: *A zöld szandálom, a hajtinced és az uja – ami a szilvafán túl van – A Semmi-projekt Csepelen* című 2012-es, az osztályfőnök.hu-n publikált írása³ adta.

3 <https://osztalyfonok.hu/1022/>

Százéves kortárs irodalom

Tanárok, látom, disputálnak, hogy miképpen és mily mértékben adjanak helyet a mai élő irodalomnak az iskolában. Mintha kissé meg is volnának akadva a dologgal: az egyik azt mondja, az egész mai irodalom az önképzőkörbe való, tessék ott olvasni és magyarázni a mai írók műveit. A másik azt mondja: ez nem jó lesz, mert akkor az önképzőkörben az egész évben csak erről lesz szó, tehát de facto többet fognak a fiúk erről hallani és beszélni, mint az egész régi irodalomról. Remélhetőleg majd elintézik az ügyet a maguk körében, az iskola, a tanár, a diák szempontjából. De talán nem lesz hiábavaló megnézni kicsit az irodalom, az író szempontjából is. Elvégre arról van szó, hogy a leendő olvasóközönség, a mai diák micsoda előkészülettel, micsoda tanult elfogultságokkal fogja majd nézni a mai magyar irodalmi produkciót.

Az írónak csak egy érdeke lehet az iskolával szemben: hogy mennél kevesebbet foglalkozzék vele, sőt lehetőleg egyáltalán ne foglalkozzék vele. Az iskolai irodalomtanítással szükségszerűen vele jár, hogy elfogulttá teszi a tanulót: olyan ítéleteket szuggerál neki, amelyek nem az ő ítéletei, mert nem belőle magából nőttek ki, hanem a tanár vagy a tankönyv, az iskola tekintélye oltotta bele, s ezek a készen kapott ítéletek az esetek túlnyomó számában megnehezítik, hogy közte mint olvasó és az író között az az önkéntelen, közvetlen viszony keletkezzék, amely minden irodalmi mű igazi hatásának és megértésének alapföltétele, amely nélkül nem tudja szabadon, minden idegen közvetítéstől függetlenül átengedni szemét, fülét, agyát az írónak.

A régi irodalom alkotásainál ez nem olyan nagy baj. A régi írók műveiről szóló értékítéletek és értelmezések kitűnő elméktől erednek és mielőtt az iskolában meggyökeresedtek volna, az irodalmi közvélekedés szentesítette őket, az pedig nem szokott nagyot tévedni. Ha aztán ezeket átveszi az ifjúság, csak egy általános érvényű hagyománynak lett részese, amelyen keresztül, ha van az intelligens olvasásra tehetsége, még mindig eljuthat a saját ítéletéig.

A mai íróról s műveiről nincs és nem is lehet ilyen szentesített hagyomány s különösen a mi viszonyaink közt hiányzik az a közvélekedés is, amely előre jelezhetné, legalább nagyjában, milyen lesz az a hagyomány. Ítéletek, magyarázatok, értékelések még forrnak az aktuális irodalmi élet üstjében és ember legyen, aki ebben a kavargásban meg tudja látni, mi benne a nemes érc és mi marad alul salaknak. Ha minden irodalomtanár megannyi biztos ítéletű, megbízható ízlésű és elfogulatlan befogadó képességű kritikai szellem volna, akkor talán rájuk lehetne bízni, hogy a fiatal elmék tájékoztatói legyenek abban a meg nem szűnő hullámmásban, ami a mindenkori élő irodalmat teszi. Talán nem sértem meg az irodalomtanárok tiszteletreméltó gárdáját, ha azt mondom, hogy legfeljebb csekély töredékük ilyen nagyszabású kritikai szellem, hiszen az ilyen egyáltalában nagyon ritka, jó ha kettő-három akad egy generációban. Ebből most már nem következhetik egyéb, mint hogy olyan nézetek, ítéletek és megállapítások szerepelnek érvényesek gyanánt az iskolák túlnyomó részében, melyek meg nem értésből, elfogultságokból és jóhiszemű tévedésekből szövődnek és semmi esetre sem léphetnek fel az általános érvényűség követelményével. Aki megnézte néhány

irodalomtörténeti tankönyv utolsó fejezetét, amelyben a legújabb irodalom van összefoglalva, az tudja azt is, milyen tanácstalanul állnak még máskülönben jóra való képzettségű irodalomtanárok is a mai írókkal szemben. Márpedig az ilyen nem használ az irodalomnak, de még többet árt az iskola tekintélyének. Mert ha az a fiú kikerül az életbe, részesévé lesz a közvélekedésnek, saját ízlésre és ítéletre tesz szert, mit fog gondolni az iskoláról általában, amelyben hamis fogalmakat csepegtettek bele?

Csak hogy az iskolai irodalomtanításnak nemcsak az a feladata, hogy hozzáférhetővé tegye a múlt irodalmi kincseit, hanem az is, hogy általában az irodalom, elsősorban tehát a mindenkori aktuális irodalom megértésére képesítse az intelligens emberek jövőendő nemzedékét. Hogy cselekedje ezt, ha nem beszél a mai irodalomról?

Igyekezzenek mennél több intelligens olvasót nevelni. Intelligensen olvasni nem olyan könnyű dolog, nem is mindenki képes rá, sőt aránytalanul kevés ember képes rá – én titokban azt hiszem, hogy intelligens olvasónak éppúgy születni kell, mint költőnek. Annyira intelligens olvasó azonban minden józan eszű, máskülönben művelt, vagy művelődésre képes emberből válhatik, hogy meg tudja különböztetni a kófcicot az igazán becses dologtól, és szívesebben nyúljon az igazi író könyvéhez, mint a vásári fércelményhez, mely éppen az olvasó olvasásbeli intelligenciájának hiányára spekulál. Hogy valaki ilyen intelligens átlagolvasó lehessen, ahhoz nem az kell, hogy az iskolában hallotta légyen a tanár úr magánvéleményét Móricz Zsigmondról vagy Molnár Ferencről, hanem az, hogy életében legalább egy írónak egy művét a maga velejében megértette légyen, hogy igazán szívből megérezte légyen, mi abban a műben az igazán szép, és hogy egyáltalában miért szép az a mű. Akinek csak egyetlen könyv is ilyen belső élményévé vált, az mindjárt több megértő képességgel fog olvasni minden művet, annak számára megnyílt az irodalmi gyönyörködés kapuja. Ilyen célra alighanem alkalmasabb egy régi mű, mert a tanár megértető munkájában több támasztékot talál a hagyományban.

És nevelje a tanár tanulóit az irodalom szeretetére, irodalmi érdeklődésre. Erre van szüksége a mindenkori irodalomnak, nem pedig arra, hogy munkásait a tanórákon dicsérjék vagy korholják. Mennél több és mennél intelligensebb és megértőbb olvasó – ez kell az irodalomnak, s ebben a tekintetben éppen nálunk van széles tere az iskola jószándékú munkájának, mert a mi irodalmunknak, amióta egyáltalán megvan, mindig az volt, s ma is az egyik legfőbb baja, hogy az olvasóközönség megértő- és befogadóképessége nem ér fel a számára termő irodalom színvonaláig, hogy az író vajmi ritkán érezhette és érezheti azt a titokzatos, de mindig biztosan megérezhető fluidumot, mely az olvasó megértéséből feléje árad, és amelynél hathatósabb ösztökéje az alkotóképességnek nincs.

SCHÖPFLIN Aladár, *Irodalom és iskola*, Nyugat 1912. október 1.

Ma ma van, és minden más, mint akkor, a „szép idők és szép emberek” korában. E sorok írója előtt világos, hogy közel kell keresnünk az olvasmányainkat. A nyelvünk klasszikusai között, a mi sajtóságaink és a hazai alakok e legőszintébb tükrében. Vagy korunk írói között, azok között, akik osztályukat rajzolják, kérdéseinkkel foglalkoznak, talán egy rokon vérmérséklet művészivé nemesült hangján. Ki lehetne emelni egy Tolsztojt, egy Maupassant-ot és a mieink közül néhányat – de általában lehet mondani, hogy a legtöbbet emlegetett írók sohasem a legrosszabbak. Mindennapi olvasmányunk a modernnek legyenek. Talán elsősorban azért, mert írásaikban megmaradnak koruk nívóján. És minél erősebbek a könyvnek az élettel való összefüggései, ellenőrzésük annál könyvebb. A modern művészet a tudomány képére alakul; ez a módszer neveli az olvasó ítéletét, gazda-

gítja érdeklődését, megtanítja különböztetni a „mit” és a „hogyan” között. De meg a mai irodalom egyéniségében is oly gazdag, hogy mindenki megtalálhatja benne a magáét.

OSVÁT Ernő, *Olvasmányok*, Esti Újság 1899. május 6.

Hol kezdődik a *legújabb* magyar irodalom? Mi választja el az újabb magyar irodalmat a legújabb magyar irodalomtól? A legfiatalabbakat kell-e a legújabb magyar irodalomhoz sorolnom, akik négy-öt esztendeje szerepelnek a nyilvánosság előtt? Vagy ezekkel egy kalap alá tehetem (de nem vaskalap alá!) azokat is, akik tíz-tizenöt év óta keresnek hírt, pénzt és dicsőséget a magyar újság-szerkesztők és a magyar könyvkiadók révén?

Újabb és legújabb magyar irodalom közt igazán nehéz megvonni a határvonalat. A legjobb, a letehetségesebbek, a legnépszerűbbek határozottan azoknak a sorából kerülnek ki, akik már túlvannak a harmincadik évükön, és akik több, mint egy decennium óta írnak tárcát, regényt, színművet, poémát a közönség gyönyörűségére. Ha ezeket nem kell kizárni a legújabb magyar irodalomból, akkor az én véleményem könnyűszerrel megformálható. Akkor az én szememben egészen világos, hogy a legújabb irodalom értékes talentumok gárdáját jelenti, akik a nivót tetemesen feljebb emelték az európaiság magassága felé; akik briliáns ötleteket foglalnak a legváltozatosabb irodalmi válfajokba; akik finomabb, elemzőbb pszichológiájuk erejénél fogva, akkor is feltétlenül érdekesek, amikor írásaikban több a különködés, mint az igazság; akik a régiéknél sokkal színesebben, sokkal bravúrosabban, sokkal nagyobb művészettel írnak magyarul.

ÁBRÁNYI Emil, *A legújabb irodalom* = A Budapesti Újságírók Egyesülete 1909-ik évi Almanachja, szerk. SZERDAHELYI Sándor, 105-106.

Pár évvel ezelőtt egy svájci egyetemi tanár előadást tartott az Akadémia egyik termében, meghívott közönség előtt, melynek soraiban ott láttam a „hivatalos” irodalom és politika képviselőit, köztük a kormány kiküldöttjét is. A professzor, rokonszenves fiatalember, nem Racine-ről és Chateaubriand-ról beszélt az ódon, tiszteletre méltó falak között, hanem azokról, kik élnek, a legújabbakról. Nem is Baudelaire-ről, kit a jelenlevő urak istentelennek, érthetetlennek tartanak, nem is Francis Jammes-ről, ki már most megkapta a maga helyét a panteonban, hanem Romain Rolland-ról meg Marcel Proustról, az expresszionista regényíróról, ki akkor még élt. Romain Rolland-t a francia hentesmester hazaárulónak tartja, de a francia egyetemi tanár nincs egy véleményen a francia hentesmesterrel, s Marcel Proust szintén zagyva a francia hentesmesternek, de a francia kormány úgy érzi, hogy a tudomány kötelessége lándzsát törni az igazság mellett minden hentesmester ellenére is. Különös, érdekes, okos előadás volt. Én azonban közben folyton arra gondoltam, mi lenne, ha egy magyar egyetemi tanár ajkára merné venni például Juhász Gyula nevét. Bizonyára rászakadna az Akadémia mennyezete, s azonnal maga alá temetné.

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Negyvenévesek*, Aurora 1923. március.

Mikor huszonöt év előtt Ignó, Osvát Ernő és Fenyő Miksa megalapították a *Nyugatot*, ezzel a tettel igen szükséges és aktuális szervezet teremtettek meg. Az akkori fiatal generációnak adtak, íróknak és olvasóknak, levegőt és irodalmi létalapot. Nem vád és nem támadás, ha konstatalem, hogy azt az érettebb írói generációt, amelyet itt találtunk a porondon, ez a szerveződés kínosan érintette. S ma már történelmi emlék, hogy akkor az Akadémia, az összes irodalmi társaságok nyílt és nagy gyűléseken vonultak fel ellenünk és állandó frontot alakítottak az öregek a fiatalok ellen.

Olyanformán, ahogy ma van szakadás a szülők és gyermekek közt.

Miért volt ez a megmozdulás és felzúdulás?

Elmúlt huszonöt év s ma ki merné kétségbe vonni Ady hazafiasságát? Babits irodalmiságát, vagy akár az én magyarságomat?

Elmúlt huszonöt év és itt áll körülöttünk a mai cselekvő irodalom minden írója, nemcsak egy generáció, hanem mögöttünk a ma szólani kezdőkig, minden korosztály.

Hogy van az, hogy mikor mi harmincévesek voltunk, akkor azok, akik akkor már negyvenévesek voltak, vagy ötvenek, hatvanak, hetvenek, azok szinte kivétel nélkül ellenünk állottak: ellenben ma nekünk nem ellenfelünk az, aki utánunk jött, nekünk ötvenéveseknek barátaink a negyvenek, a harmincak és a húszak...

Kell valami döntő gátnak lenni a régi és az új nemzedék közt.

Ez a döntő gát csak a világszemlélet terén ismerhető fel.

A világhistóriában soha olyan távolság nem volt apák és fiak közt, mint ma. Az apák mintha más planetán nőttek volna fel, nem értik gyermekeiket, s a gyermekek úgy néznek vissza az élő szülőkre, mint mesevilág emlékeire.

MÓRICZ Zsigmond, *A huszonötéves Nyugat ünnepe*, Nyugat 1932. január 16.

Kisfaludy Károly volt az első magyar író, aki ráeszmélt, hogy az irodalom az emberekkel is összefüggésben van. A múzsát a sivatagból bevitte a városba, és igyekezett elegáns szállásról gondoskodni. Ez volt az *Aurora*, a kecses, kottamelléklettel és metszetekkel ellátott évkönyvecske, amelyet jól öltözött dámák nyugodtan tarthattak a kezükben, anélkül, hogy ruhájuk stílusával ellenkezésbe került volna – és tartották is, mert az *Aurorának* olvasói is voltak már, nemcsak előfizetői.

Kazinczy kortársai és barátai frivolitásnak érezték a múzsa környezetváltozását. Mikor Kisfaludy Károly néhány tekintélyes ember kéziratát azzal adta vissza, hogy nem érdekli a közönséget, úgy érezték, hogy az irodalom végleg elaljasult. Egy ideig ellen-Aurorákkal kísérleteztek, meg akarták dönteni Kisfaludy hegemoniáját, de a tekintélyt nem tisztelő valóság Kisfaludyt igazolta. Az ellen-Aurorák mind megbuktak, Kazinczy kifáradt és eljött, hogy békét kössön a legyőzhetetlen ellenféllel: az idővel, amely elhalad és a fiatalsággal, amelynek végeredményben mindig igaza van.

Megérkezéséről mindjárt értesítette Kisfaludy két fiatal szárnysegédjét, Bajza Józsefet és Schedel, vagyis Toldy Ferencet. Ezek fel is keresték az agg mestert Fáy András lakásán. Itt megbeszéltek, úgy látszik, a találkozás minden részletét, nehogy bármelyik felet kínos meglepetés érhesse. Másnap Bajza, Schedel és Fenyéry elmentek Kisfaludy Károlyért, hogy díszkísérettel szolgáljanak neki; Helmeczy útközben csatlakozott hozzájuk. Kazinczy Szemere Pálnál várta őket. Kazinczyn és a házigazdán kívül ott volt már Kazinczy kísérete: Bártfay László és felesége, Kiss Károly, az irodalmár katonatiszt, és az aurorások részéről Vörösmarty Mihály, aki hallgatva ült egy sarokban. Hogy ő mit szolt a vezérek ünnepélyes találkozásához, arról sajnos nem maradt semmi feljegyzés.

Amint Kisfaludy belépett, Szemere Kazinczy fülébe súgta Kisfaludy nevét, mire Kazinczy felemelkedett oly gyorsan, amennyire kora engedte, és Kisfaludy felé sietett. Schedel örömtől reszketve fordult hozzá, Kisfaludy felé mutatva: – Ez az! – mire Kazinczy kezét nyújtotta és azt mondta: – Igen tisztelt férfiú, barátságodat kérem. – A jelenlevők mind meg voltak rendülve; a nevezetes pillanatot rézmetszet is megörökítette az utókor számára; ami olyan volt, mintha ma filmhíradót vennének fel róla.

SZERB Antal, *Százéves dolgok*, Nyugat 1938. december 1.

Juhász Judit köszöntője a magyar nyelv hete megnyitóján Nagydobronyban

Április 24-én megkezdődött a magyar nyelv hete. A május 3-ig tartó rendezvénysorozathoz csatlakozva a Kárpát-medence minden szegletében tartanak előadásokat, foglalkozásokat, melyek célja az, hogy rávilágítsanak anyanyelvük értékeire, nemzetmegtartó erejére. A kiemelt események helyszíne idén Kárpátalja.

24-én Nagydobronyban, 25-én Munkácson, 26-án Beregszászon voltak a központi előadások. A Nagydobronyi Református Líceumban tartott nyitóünnepségen Juhász Judit, szövetségünk elnöke levélben köszöntötte az ünneplő közösséget. Levelét teljes terjedelmében, változatlan formában közöljük.

Tisztelt Elnök Asszony! Tisztelt Igazgató Asszony! Kedves Tanárok és Diákok! Barátaim!

Szeretettel köszöntöm Önöket nyelvművelő mozgalmunk több mint fél évszázados rendezvénysorozatának, az 58. magyar nyelv hetének megnyitó ünnepségén. „Jól csak a szívével lát az ember” – tudjuk *A kis herceg* bölcsességéből, a világirodalom egyik legmegragadóbb, tüneményes és kortalan történetéből. Ezért jelenik meg előttem most a szépen felújított nagydobronyi líceum ünneplőbe öltözött közönsége. Ezért „láthatom” Önöket magam előtt e sorok megfogalmazásakor, holott éppen a szemem nehezen gyógyuló betegsége akadályozza meg személyes találkozásunkat, amelyre pedig nagyon készültem.

A kis herceg írójának, *Antoine de Saint-Exupérynek* elgondolkodtató és morálisan is emelkedett esszéiben többször megjelenik egy metafora: nézzünk meg egy kőakaszt, bármekkorát, bármilyen értékes darabokból is álljon, egyenként holt anyag valamennyi. De az emberi szellem, akarat és szorgalom még katedrális is képes emelni belőlük. A dirib-darab kövek eggyé faragva, csiszolva, illetve magasabb minőségben átlénygülvé életre kelnek, és megtelnek lélekkel, hogy az emberek tekintetét az Ég felé vezessék.

Talán nem vagyok dagályos, ha úgy érzem, hogy mi is egy nagyszerű katedrális építőkövei vagyunk. Mi, akik anyanyelvünk ügyéért munkálkodunk a katedrán vagy az iskolapadban, munkahelyünkön vagy a családjukban. Egyenként alig jutnánk egyről a kettőre, de összekapaszkodva őrzői, védelmezői, formálói lehetünk – és vagyunk is! – a magyar nyelvnek. Ezt itt, Kárpátalján igazán nem kell bizonygatnunk, csak tisztelettel fejet hajtunk azok előtt, akiknek egy háború sújtotta ország kisebbségeként naponta meg kell küzdeniük szülőföldjükért, magyarságukért, a megmaradásért.

A tisztelet hozott Kárpátaljára bennünket. Az Anyanyelvpolók Szövetsége elnökségének határozott szándéka volt, hogy idén tavasszal – az anyaországi, felvidéki és délvidéki rendezvények után – Kárpátalját vonjuk fénybe Nagydobrony, Munkács és Beregszász városát választva a központi ünnepségek helyszínéül. Sokat jelent számunkra, hogy *dr. Orosz Ildikó* elnök asszony igent mondott felkérésünkre, és vállalta a magyar nyelv hete fővédnöki tisztét.

Örömmel emlékezem budapesti találkozásunkra, amikor a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében 2017. június 24-én átvette a Magyar Örökség-díjat. Ez állt a meritett papírból készült

oklevélen: „*Orosz Ildikó*, az általa alapított Kárpátaljai Magyar Pedagógus Szövetség és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola nemzetmegtartó tevékenysége Magyar Örökség.”

„Elmondhatjuk, *Orosz Ildikó* életét és alkotó energiáit erre a munkára tette föl” – idézem Németh Zsolt országgyűlési képviselőnek, a Külügyi Bizottság elnökének laudációjából. „Aki valamennyire is ismeri azt a politikai közeget, amelyben Ildikónak küzdeni kellett, tudhatja: érdekeink érvényesítéséhez amazoni adottságokra van szüksége.”

Hiteles példaként tekintünk a közösségépítő és az iskolateremtő pedagógusra, aki *Kazinczy Ferencet* idézve vallja, hogy „gyönyörű jutalom [...] eszköze lenni az Isteni kéznek, egy nem haszontalan tagja az egésznek.” És megerősíti a rábízottakat *Széchenyi István* szavaival: „Isten embernek soha nem segít közvetlen, de mindig csak közvetve – esze, tudománya, szorgalma által.” Szinte vezérgondolata lehetne a magyar nyelv hetének is, amelyet e két idézettel tanít nekünk *Orosz Ildikó*.

De bizonyosan helyesen döntöttünk, amikor *Vári-Fábián László* megrendítő versének befejező sorait szántuk az idei magyar nyelv hetének jelmondatául: „Csak őrizz meg bennünket, édes, édes anyanyelv!” E szellemben szólnak majd az Anyanyelvápolók Szövetsége előadói, *Pomozsi Péter*, *Pusztay János* és *Török Annamária* a kárpátaljai fiatalokhoz és az érdeklődő közönséghez. Itt mondok köszönetet az Anyanyelvápolók Kárpátaljai Szövetsége elnökének, *Szántó Edit* tanárnőnek, valamint *Katona-Mironova Berta* tanárnőnek, a Nagydobronyi Líceum igazgatójának; akik tanítványaikat évtizedek óta eredményesen készítik fel a Kárpát-medencei anyanyelvi versenyekre.

Azzal a hittel és bizalommal indítjuk útjára az 58. magyar nyelv hete rendezvénysorozatát, hogy törekvéseinket megerősíti anyanyelvünk tudatos és méltósággal megélt használatában. És átérzük *Vári-Fábián László* 1984-ben írott sorainak igazságát:

*Eleitől fogva
génjeinkben hordva:
anyaország, anyaöl,
anyatej, anyanyelv.
Mienk vagy!
Beszélünk fuldokolva,
ha fakad a sírás,
ha harsan az elv.
Makacs szánkra fegyelmet
izzó jogarral égess,
csak őrizz meg bennünket, édes,
édes anyanyelv!*

Korzenszky Richárd beszéde a Kazinczy-verseny Kárpát-medencei döntőjén

Vasárnap délelőtt véget ért Győrben az 58. Kazinczy-verseny Kárpát-medencei döntője. Az eredményhirdetéssel összekötött zárőnnepségen *Korzenszky Richárd* OSB nyugalmazott tihanyi perjel szolt a jelenlévőkhöz. Beszédét teljes terjedelmében közöljük.

Minden befejezésben van valami szomorúság – az elválás szomorúsága. De van benne öröm is bőven: együtt voltunk, jó volt, szép volt. Kihívásokkal néztünk szembe, feladatokkal. Volt izgalom, fáradság, majd jóleső feloldódás. Régi ismerősökkel, barátokkal találkoztak az idősebbek, a fiatalok pedig új találkozásoknak örülhettek a Kárpát-medence szinte egész területéről. Egy nagy család képviselőinek ünnepnapjai vannak mögöttünk. Mondhatjuk, a magyarul gondolkodó, érző beszélők nagy családi találkozója volt, ahol olyanok gyűltek össze, akik számára ugyanazt jelenti, hogy „Itt élned, halnod kell”, és ugyanúgy vágyakozunk egy szebb jövő után nemzeti imádságunk szavaival: „Hozz rá vig esztendőt!”

Beszégetéseinkben szó volt nemzetről, kultúráról, széthúzásról, összetartozásról. Találkozásaink öröme nem tudta elfeledtetni velünk a valóságot. Mert újra véres valóság a világban – és nem is olyan nagy távolságban –, amit Radnóti így fogalmazott meg:

*Oly korban éltem én e földön,
mikor az ember úgy elaljasult,
hogy önként, kéjjel ölt, nemcsak parancsra,
s míg balhitekben hitt s tajtékozott téveteg,
befonták életét vad kényszerképzetek.
(Töredék)*

Borúlátó volnék? Bárcsak tévednék. De sajnos igazolja véleményemet a tapasztalás. Amikor fájdalmas anyákkal van tele a föld, akik halott fiaikat gyászolják ezekben az órákban is, el kell gondolkodnunk, vajon jó irányba halad-e a világ. Amikor keserves jelentésváltozáson mennek át közismert kifejezések, amikor azt, amit eddig hadiiparnak neveztek, most védelmi iparnak mondjuk, összeszorul a torkom, elhomályosulnak a szemeim. Amikor azt olvasom, hogy a védelmi ipar fejlesztése pozitív hatással van a nemzetgazdaságra, lehet, hogy igazuk van a közgazdászoknak, akik számokban, forintban, dollárban, euróban számolnak. De fegyvert mindig azért gyártottak, hogy majd gyilkoljanak vele. Tudom, joga van mindenkinek a jogos önvédelemre. De senkinek sincs joga életüket kioltani. Szétesőben van, vagy talán már szét is esett ez a szép új világ. Kiveszett az emberekből a tisztelet az élet iránt. A pénz hatalma felülír mindent. Az értékek helyett fontosabbak lettek érdekcsoportok érdekei.

Mi pedig, akik örülni tudunk a kézfogásoknak, öleléseknek – mi, akik számára fontos, hogy anyanyelvünkön valóban megértsük egymást, és hagyományaink megtartó erejébe próbálunk kapaszkodni, sokszor tehetetlennek érezzük magunkat.

Hol vannak a gondolkodó emberek? Hol vannak, akik megálljt tudnának parancsolni ennek az örületnek? Hol vannak, akik számára létezik még az igaz, a jó és a szép fogalma? Hol vannak, akik világgá tudnák harsogni, hogy „elég, elég, elég volt! Legyen vége már! Legyen béke már!”

Több mint száz esztendő eltelt azóta, hogy Babits Mihály leírta a következő kijelentést: „rímeim harmóniája tiltakozás a világ harmóniátlansága ellen, s még konzervativizmusom is dac és lázadás! értse aki érti.” (*Üzenet és vallomás. Nyugat, 1908*)

Nem várhatunk másokra. Helyettünk a világot emberibbé nem teszi senki. Nekünk kell otthonteremtőnek, hazát, kultúrát, anyanyelvet, közösséget megőrzőnek lennünk. Nekünk magunknak kell szorgálnunk az életet, ott, ahol élünk. Ahol feladatunk van.

Illyés Gyula írja *Az éden elvesztése* című darabjában:

Te egyszerű baka, nem lóhatsz oda, ahol az ellenség vezérkara fészkel; tüzéségével sem versenyezhetsz. De nem igaz, hogy nem te voltál, egyszerű gyalogos, a legfontosabb mindenkor minden hadjáratban. Az vagy ma is. Mi volt épp a legutolsó háború tapasztalata? Hogy mindenki, mindenki, de mindenki hadviselő. Hogy tehát nem harcolhatunk – ez megint a gyávaság szava. Hogy harcunk úgyszólván hasztalan – ez meg a kibúvás szava; az emeletes gyávaságé. Kettőt sem kell lépnünk, két lépcsőt sem, s az a rossz, az ő ellenség ott van. Hogy legyűrjük. Hogy emelkedjünk. Ahol egy hibát megszüntetünk, az egy lépcsőfok. Ahol egy jajt elnémitünk, egy lépcsőfok. Ahol egy ártalmas, hazug hangot leintünk, egy lépcsőfok. Ahol egy tévedésünket beismerjük, két lépcsőfok. [...] Ahol rendre intés nélkül tesszük a jó rendet, tíz lépcsőfok. Egy csecsemőt kézbe venni, anyjának szépet mondani, leánynak udvarolni, fiúnak visszabiccenteni, minden, ami a világnak valahol örömet ad, a csók, ami addig nem volt, a gyermek, aki most lett, lépcsőfok mind, mind fölfelé.

Fölérhetünk.

Ti csakis innen.

Mi? Hogyan? Ezek a lépcsőfokokon. Ha elmosolyodtok a tanácson, az is egy lépcsőfok. Ha elgondolkodtok rajta, két lépcsőfok. Ha hazamenve innen, csak egy szó – egy szépen és okosan, előrelátással és szeretettel kimondott – emberi szó erejéig valóságra váltjátok – húsz lépcsőfok.

Kedves Barátaim, feladatunk van bőven. Az elmúlt napok bizonyították, hogy vannak, akik elkötelezett munkálói és őrzői az igaznak, jónak, szépnek. „Szépkiejtési verseny” – szoktuk mondani. Igen, az. „Szép magyar beszéd” – így is nevezzük. De annál sokkal több. Az igényes beszéd, a tiszta emberség, az igazi értékek ünnepi napjai. Köszönet a felkészítőknak, elismerés a résztvevő, versenyző fiataloknak. Köszönet a támogatóknak, a vendéglátóknak, a sok-sok háttérben dolgozó kollégának, munkatársnak. Külön köszönet Németh Tibor igazgató úrnak, akinek itt, erről a helyről gratulálunk a magyar nyelv napja alkalmából átvett Arany Kazinczy-díjhoz. Köszönjük sok éves, kitartó, szívós szervező munkáját, köszönjük barátságát, fáradságot nem ismerő vendégszeretetét.

Jó volt együtt lenni. A kézfogások, a baráti találkozások, az őszinte tekintetek erősítenek mindannyiunkat. Erősítenek és bátorítanak, hogy ennek az ízét veszített világnak ízt tudjunk adni a magunk helyén. Nem szabad csüggednünk! Föl, föl a szívekkel!

Ismét Babits szavait hívom segítségül: „Hiszek a békében. Hiszek a harmóniában, melyre vágy a lélek, a szépségben, melyért kiáltoz az anyag, a szeretetben, melyért epednek a népek.” (Örökkék ég a felhők mögött)

Kedves Barátaim, az úton végig kell menni. Bátran kapaszkodjunk meg egymásban. Egyedül elsodor a szél.

Ne túrjuk meg azt, ami hamis, ami rút, ami hitvány. Semmiben se legyünk igénytelenek. S ami a legfontosabb – s ebben mindenkit segít az anyanyelvünk, vele vittük birtokba a világot – ne engedjünk a minőségből. Ne hagyjuk veszni az igazi értékeket. Legyünk tiszta emberek, emberek az embertelenségben.

Korzenszky Richárd atya (Fotó: Reiser György)

„Megadni az ünnep rangját és megtartani a magyar nyelv méltóságát”

„Megadni az ünnep rangját” – az alkalomhoz méltón fejeződött be az 58. magyar nyelv hete a Petőfi Irodalmi Múzeum dísztermében. Cservenka Juditnak, az Édes Anyanyelvünk szerkesztőjének tudósítása.

Az Anyanyelvpolók Szövetsége gálaműsorát megnyitó Liszt Ferenc: Szózat és Magyar Himnusz Fantázia című műve és zárásként két Kodály Zoltán-dal szép és igényes keretbe foglalta az interneten is követhető eseményt, amelynek műsorvezetője Bényi Ildikó volt. Az elhangzó versek, dalok – Kubik Anna színművész, Vári-Fábián László költő, Erdős Róbert operaénekes és Hegedűs Valér zongora- és orgonaművész előadásában – a művészet nyelvén csatlakoztak Pomozi Péter, az ELTE docensének a magyar nyelv iránti felelősségünkről szóló ünnepi beszédéhez. Nemcsak egyetlen hét, hanem az év minden hete feladja a kérdést a médiának, a kereskedelemnek, az iskolának, a családoknak, mindannyiunknak: eleget teszünk-e nyelvünk tisztaságáért, értékeinek megőrzéséért?

Pomozi Péter szólt arról is, hogy az örömet, hogy harmadik alkalommal: Felvidék és Délvidék után idén Kárpátalja adott helyszínt a magyar nyelv hete különböző rendezvényeinek, mindenütt beárnyékolta a szomorú tény, a háborúba vitt, vagy a behívás elől elmenekült férfiak és a fiúk hiánya. Az ima sorsukért és a bibliai példázatok mellett reményt a Délvidék sorsából meríthetünk, ahol egy erős közösség született újjá.

Az újjászületést, az anyanyelv erejébe vetett hitet és munkát ismerte el a Szövetség által 2022-ben alapított díj, az Anyanyelvünkért Emlékérem idei átadása is. A 75 éve alakult felvidéki kulturális

HÍREINK

szervezetnek, a Csemadoknak ítélt díjat Bárdos Gyula elnök vette át Juhász Judit elnöktől. A díjazottról Molnár Imre történész-szociológus méltatását Szabó András előadóművész olvasta fel.

Juhász Judit elnök átadja az Anyanyelvünkért Emlékérmet Bárdos Gyulának, a Csemadok elnökének

„Megadni az ünnep rangját és megtartani a magyar nyelv méltóságát” – Juhász Judit elnök zárszavának gondolata mintegy útravalót adott az Anyanyelvpolók Szövetsége vezetőinek, tagságának és a céljait pártoló nagyközönségnek a következő ünnepig tartó hétköznapokra.

Kubik Anna Kossuth-díjas színművésznő előadása közben

Erdős Róbert operaénekes előadása közben

Bényi Ildikó műsorvezető

A felvételeket Reiser György készítette

E SZÁMUNK SZERZŐI:

- BARANYAI KATALIN irodalomtörténész, tanár, szerkesztő (Magyaróra)
- BÉDI JÁNOS magyartanár (Kőrösi Csoma Sándor Két Tanítási Nyelvű Baptista Gimnázium)
- GORETITY JÓZSEF József Attila-díjas irodalomtörténész, műfordító, egyetemi docens (Debreceni Egyetem)
- HADIKNÉ VÉGH KATALIN magyar és orosz szakos kutatótanár (Madách Imre Gimnázium)
- KARÁDI ZSOLT irodalomtörténész, főiskolai tanár (Nyíregyházi Egyetem)
- KUKORELLY ENDRE József Attila-díjas író, költő, kritikus
- LÉNÁRT GÁBOR színikritikus
- NYERGES GÁBOR ÁDÁM író, költő, szerkesztő
- PALÁGYI LÁSZLÓ nyelvész, adjunktus (Eötvös Loránd Tudományegyetem)
- SÁRA-CSOMBOR RITA magyartanár, gyermekirodalom-kutató, doktorandusz (Szegedi Tudományegyetem)
- SZILÁGYI ZSÓFIA irodalomtörténész, egyetemi tanár, dékánhelyettes (Szegedi Tudományegyetem)
- UGHY SZABINA költő, író, irodalomterapeuta
- VALACZKA ANDRÁS oktatási igazgató (Piarista Tartományfőnökség), magyartanár, tankönyvszerző

Minden műalkotás – a kortárs bizonyosan – kivezet a komfort-zónából, váratlanul eléd meredő akadályokat állít, határokat feszegethet, mindig készületlenül ér, élvezendő nehézségeket támaszt, ambivalens érzéseket vált ki – és ez a jó benne. Ne ijedj meg, ha megijedsz!

(KUKORELLY ENDRE)

Reményeim szerint egy efféle elemzés rámutathat arra is, miként, milyen „logika” mentén szerveződik Ulickájának nemcsak ez a szövege, hanem több más Ulickaja-írás is, és legalább részben választ ad arra a gyakran felmerülő kérdésre, hogy miben áll Ulickaja írásművészetének és népszerűségének titka.

(GORETTY JÓZSEF)

Óráim esetében (elsőként még véletlenszerű órai választással, azóta tudatosan) Kemény István *A néma H* című darabja bizonyult elsőrangú alapanyagnak ahhoz, hogy hallgatóimmal közösen felfejtsük, mi az, ami „tényszerűen” „rögzítve” történik a versben, amiről a versbeszélő beszámol, és – ami nagy eséllyel még fontosabb – mindezek mellett és közben még mi minden leledzhet: a háttérben, a versbeszélőben, a többi említett szereplőben belül, elhallgatások, elszólások, finom utalások, a beszéd szituáltsága mentén.

(NYERGES GÁBOR ÁDÁM)

A Kiss Judit Ágnes-mű nemcsak Vörösmarty versével folytat párbeszédet, hanem a magyar költészet számos darabjával lép intertextuális kapcsolatba. A keretes szerkezet (a záró strófának a kezdéshez képest történő megváltoztatása), a megszólítás, továbbá az érvelés dinamikája hasonlatos a két költeményben, azonban míg a *Szózat* a hazához való hűséget élet-halál kérdésévé teszi, addig a *Szó* ennél kevesebbre vállalkozik: a kivándorolni szándékozókat akarja maradásra bírni.

(KARÁDI ZSOLT)

A szóelvonás a nemzetközi morfológiai szakirodalomban is rendszerint elhanyagolt, egyúttal igen rejtélyes jelenség. A mellőzöttségét és rejtélyességét is elsősorban az okozza, hogy kétségessé teszi a szóképzés egyirányúságára vonatkozó nagyon is alapvető elképzeléseinket. Végtére is új szót képezni todalékolással szokás, nem pedig egy képző elhagyásával!

(PALÁGYI LÁSZLÓ)